

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Факультет історії та міжнародних відносин
Центр досліджень угорської історії та українсько-угорських зв'язків

Українська гунгаристика

наукове періодичне видання

Випуск 2

Ужгород 2022

Рекомендовано до друку Центром досліджень угорської історії та українсько-угорських відносин факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» (протокол № 1 від 25 березня 2022 р.)

Рекомендовано до друку кафедрою археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» (протокол № 9 від 7 квітня 2022 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» (протокол № 2 від 13 червня 2022 р.)

РЕДКОЛЕГІЯ:

Золтан Борбель – доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри стародавньої, середньовічної та ранньої нової історії Католицького Університету імені Кароля Естергазі (м.Егер, Угорщина)

Мирослав Волощук – д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Центру медієвістичних студій (Івано-Франківськ, Україна)

Барнабаш Гуйтман – доктор філософії (PhD), старший викладач Інституту історії Католицького університету імені Петра Пазманя (Будапешт, Угорщина)

Юрій Данилець – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «УжНУ» (Ужгород, Україна)

Іван Мандрик – д.і.н., професор, професор кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II (м. Берегово)

Ігор Прохненко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «УжНУ» (Ужгород, Україна)

Іванна Скиба – к.і.н., доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн ДВНЗ «УжНУ», співкоординатор Центру досліджень угорської історії та українсько-угорських відносин (Ужгород, Україна)

Оксана Ферков – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «УжНУ», співкоординатор Центру досліджень угорської історії та українсько-угорських відносин (Відповідальний секретар) (Ужгород, Україна)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Андрій ГОЛОВАЧ – к.і.н., доцент кафедри теорії та історії права юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»

Діана ШТЕРП – к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії та краєзнавства Комунального закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей імені Тиводара Левицького» Закарпатської обласної ради

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК: Оксана Ферков – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «УжНУ», співкоординатор Центру досліджень угорської історії та українсько-угорських відносин

Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип.2. Ужгород, 2022. 118 с.

У збірнику розглядаються актуальні питання угорської історії та історіографії від Середньовіччя і до ХХ століття, та окремі аспекти минулого Закарпаття часів його перебування у складі Угорщини. Авторами публікацій є провідні вітчизняні фахівці у галузі гунгаристики. Видання розраховане на науковців, студентів, учнів та усіх хто цікавиться історією.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ІГОР ПРОХНЕНКО, МАРІЯ ЖИЛЕНКО. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БОРЖАВСЬКОГО ГОРОДИЩА ЕКСПЕДИЦІЄЮ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	5
НІНА ЗАДОРЖНА. НАДГРОБОК ЛИЦАРЯ З КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ	22
МИХАЙЛО ДЕМЧИК. ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УГОРЦІВ ПІД ПРОВОДОМ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ II У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО	29
ГАЛИНА РЕЙТІЙ. ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ДУХОВНО- ЛІТЕРАТУРНОГО ЩОРІЧНОГО ВИДАННЯ «МЬСЯЦЕСЛОВЬ» (1864–1927).....	36
ЮЛІЙ КОСТЬО. ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА ПІДКАРПАТТІ У 1939 РОЦІ: ГОСПОДАРСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ	53
FERKÓ OKSZÁNA. A HUNGARISZTIKA HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI AZ UNGVÁRI NEMZETI EGYETEMEN	68
БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ, ВЧЕНИХ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРИСЯЧЕНІ ІСТОРІЇ УГОРСЬКОГО НАРОДУ, УГОРЩИНИ ТА УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИМ ВІДНОСИНАМ	77
МИРОСЛАВ ВОЛОЩУК. ГУНГАРИСТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ МЕДИЄВІСТИЧНИХ СТУДІЙ	95
INNÁT ANDRÁS. BÁTHORI ISTVÁN OROSZ HÁBORÚI	99

ПЕРЕДМОВА

Пропонуємо до уваги наукової спільноти та усіх кого цікавить історія другий випуск «Української гунгаристики». Матеріали, подані у збірнику є своєрідним підсумком наукових студій вчених, діяльність яких прямо чи опосередковано торкається угорської проблематики. В силу різних обставин матеріали до публікації збиралися доволі довго, втім це не завадило авторам (можливо навпаки – сприяло) створити якісні наукові розробки.

Хронологічно статті репрезентують Середньовіччя, нову добу та історію ХХ ст. Тематично автори статей розкривають проблемні сторінки історії угорського народу, дають можливість зазирнути у середньовічну історію замків, привернути увагу до дискусійних питань діяльності угорської військової адміністрації на Закарпатті у 1939 р. та підсумувати історіографічний доробок вчених у галузі вітчизняної гунгаристики за останні понад півстоліття.

Уважний читач може помітити, що кілька досліджень торкаються минулого Закарпаття і задатися питанням – як це стосується заявленої загальної тематики історії та культури угорців, Угорщини. Можемо відповісти таким заувагам, що стосунок якщо не прямий, то опосередкований. Адже територія сучасного Закарпаття тривалий час була у складі Угорщини і тому загальнодержавні та суспільні процеси звісно мали вплив і на цей регіон.

Редколегія збірника надала можливість публікації молодим дослідниками. Так, ми бачимо пробу пера юної археологині та статтю магістра історії – етнологині. Статті молодого покоління істориків дає свіже дихання науковим студіям нашого Центру.

Доповненням до наукових статей у збірнику подається сучасний передрук праці Андрія Ігната про російські походи польського короля та трансільванського князя Стефана Баторія. Цим маємо намір започаткувати практику передруку праць, причетних до тематики збірника, які на сьогодні важко доступні для загалу. Це може стати певним вкладом у справу популяризації та збереження для майбутніх поколінь робіт, які стали бібліографічною рідкістю.

Сподіваємося, що матеріали збірника сприятимуть зростанню зацікавленості історією та культурою угорського народу, угорської держави, українсько-угорським відносинам, які ведуть свій початок з княжої доби.

**АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БОРЖАВСЬКОГО ГОРОДИЩА ЕКСПЕДИЦІЄЮ УЖГОРОДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Боржавське (Варське) городище є одним з ключових пунктів при вивченні середньовічної історії північно-східної частини Угорського королівства. Правдивість представлених у письмових джерелах даних про укріплення і відповідно реальність широкого спектру різноманітних наукових реконструкцій може бути перевірена тільки з залученням археологічних матеріалів, які відображають конкретні хронологічні реалії.

У ході польових досліджень експедиції Ужгородського національного університету 2005-2006 рр. виділені декілька горизонтів заселення території пам'ятки до будівництва тут фортифікаційних споруд: 1) зламу нашої ери 2) пізньоримського часу (III – IV ст. н.е.) і 3) кінця I тис. н.е. Стратиграфія валу і аналіз керамічного матеріалу свідчать про зведення укріплень Вар наприкінці X – на початку XI ст., що закриває питання ототожнення пам'ятки з центром слов'янського князівства VIII – IX ст. Припинення функціонування Боржавського городища в результаті катастрофи (пожежа) на основі керамічного матеріалу датується доволі широким хронологічним діапазоном XII – XIII ст. Враховуючи той факт, що при написанні Анонімом «Гести» цей укріплений пункт ще існував, час загибелі Вар можна обмежити першою половиною XIII ст.

Ключові слова: Угорське королівство, Боржавське городище, комітат Боршова, фортифікаційні споруди, археологічні дослідження, Ужгородський національний університет.

Сформований за перших Арпадовичів прикордонний комітат (*marchia*) Боршова знаходився на північному сході середньовічного Угорського королівства (рис. 1). За визначенням Д. Дьорфі він займав територію, яка в XIII ст. охоплювала боржавську королівську домінію та єпархію (GYÖRFFY 1963: 552). Тобто це були не тільки землі майбутнього комітату Берг, але й розташована західніше та південніше Тиси значна частина Саболча аж до сучасної Кішварди. Обмаль письмових джерел, які збереглися з історії комітату, що після монголо-татарської навали фактично припинив своє існування, не в змозі дати вичерпні відповіді на такі ключові питання, як місце розташування, час існування, характер укріплень Боржавського городища, яке у фаховій літературі прийнято вважати центром адміністративної одиниці.

Перші труднощі виникають вже при визначенні етимології назви «Боршова». Частина дослідників стверджує, що назва городища походить від власного імені Борш (*Bors*) у родовому відмінку – Боршова (*Borsova*) та має значення «володіння, власність Борша». Першим дану гіпотезу висунув Я. Меліх (MELICH 1926: 2-3). І хоча походження назви доволі суперечливе, адже воно є типовим прикладом утворення власного імені від гідроніма, характерного для міфологічних персонажів Аноніма (GESTA 2005: 14; 18), протягом минулого століття його підтримали чимало титулованих дослідників: Д. Пайш (PAIS 1937: 278), І. Кнейжа (KNEIZSA 1938: 451) та навіть Д. Дьорфі (GYÖRFFY 1970: 227).

А. Мезе та П. Немет припустили, що назва городища походить від назви роду Борш, але не виключали і походження її від власного імені (MEZŐ-NÉMETH 1972: 41). Е. Мюр пішов ще далі й висловив думку, що вона походить від слов'янського Бориса (MOÖR 1927: 438). Однак, були й такі, які вважали сумнівним подібне тлумачення (KRISTÓ-MÁK-SZEGFÜ 1973: 63). На вирішальну роль саме гідроніма у назві городища першим

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології Факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»

² Лектор-екскурсовод Археологічного музею ім. Е. Балагурі ДВНЗ «УжНУ»

вказав Г. Стрипський (SZTRIPSZKY 1944: 348-353), хоча довгий час він залишався єдиним прихильником такої гіпотези. Згодом його підтримали чимало дослідників, зокрема І. Бона (BONA 1995: 73) та Л. Бенке. Останній виникнення гідроніму Боржава пов'язав з ранньослов'янським населенням регіону (BENKŐ 2003: 138).

Беззаперечним залишається той факт, що поселення виникали в тих місцях, які були достатньо добре забезпечені питною водою, відповідно і укріплення будували неподалік тих чи інших водних артерій. Х. Ковач вважає, що у разі, коли водоїма на момент будівництва замку мала загальноприйнятну назву, вона часто поширювалась і на укріплення та на поселення, що виникало поруч з ним. Тому, при розгляді етимології назв ранніх замків регіону (Унг, Боржава) однозначно варто підкреслити вирішальну роль гідронімів, тобто при наявності однойменних замків, поселень, річок початковою завжди є назва водної артерії (KOVÁCS 2017: 32).

Іншим, наразі відкритим залишається питання про час виникнення городища, яке тісно пов'язане з формуванням однойменного комітату на північно-східному прикордонні Угорського королівства. Опосередкованим доказом раннього виникнення комітату Боршова Д. Крішто вважав той факт, що сусідній Саболч у документах ніколи не називали прикордонним. Відповідно, на схід від нього доволі рано, ще до кінця XI ст. утворилась ще одна адміністративна одиниця – Боршова (KRISTÓ 1999: 404, 406). На користь даного припущення виступають і свідчення угорської Ілюстрованої хроніки XIV ст., де комітати Унг та Боршова згадуються під 1085 р., у зв'язку з проникненням куманів вождя Кутеска на територію Угорського королівства (KÉPES KRÓNKA: 56).

Що стосується часу виникнення центру комітату, тут досі ведуться суперечки. Автором доволі своєрідної теорії виступає П. Немет, який вважає, що першим центром новоствореної адміністративної одиниці стало не городище біля сучасного села Вари, а укріплення у Кішварді (сучасна область Саболч-Сатмат-Берег в Угорщині). Основним аргументом дослідник висуває сприятливе розташування укріплення, яке на думку автора знаходилось на місці зведеного у XV ст. замку, хоча той і досі не вдалося локалізувати (NÉMETH 1993: 142-144). Як опосередкований доказ автор наводить назви цілої низки середньовічних сіл, що вказують на розселення на даній території груп, основним завданням яких була охорона кордону (Őrmező, Őrpátróha, Lövöpetri) та топонімів в околицях Кішварди, що свідчать про близькість прикордоння (Kapu, Vaskapu, Őrhegy, Leshegy, Gyepű) (NÉMETH 1975: 5-6; NEMET 1972).

В свою чергу Д. Крішто категорично заперечив теорію існування раннього укріплення на території Кішварди. Формування комітату Боршова він датує 1060-ми рр., тобто через кілька десятиліть після виникнення сусіднього Саболча, а найбільш переконливим доказом наводить свідчення середньовічних хронік (KRISTÓ 1999: 406).

Враховуючі всі вищенаведені аргументи, важко не погодитись з Е. Штванович, яка вважає, що до моменту локалізації середньовічного укріплення у Кішварді теорію П. Немета не можемо вважати доведеною. Беззаперечним залишається тільки той факт, що комітат був оформлений доволі рано з метою забезпечення охорони прикордоння (ISTVÁNOVITS 2003: 456).

Першим дослідником, який ще наприкінці XIX ст. звернув увагу на залишки укріплення, був відомий краєзнавець і археолог-аматор Т. Легоцький, який побував на городищі разом із місцевим провідником. Автор монографії про комітат Берег вважав Боржаву доволі великим за територією укріпленням, неприступним завдяки річкам Тиса і Боржава. Він описав його як складну архітектурну конструкцію, де зі сходу були розташовані казарми гарнізону, а з західного боку, там де на його час було кладовище св. Юрія – основна замкова споруда округлої форми, діаметром 110 кроків. Залізні ворота замку з мостом через став, що знаходився під стінами, були зі сходу. Згадав Т. Легоцький і колишню каплицю, дзвіницю якої, за свідченням місцевих мешканців, було зруйновано під час польського нападу 1657 р. Цеглу та каміння з руйн жителі Вар століттями використовували для будівництва (LEHOCZKY 1996: 677-678).

Подібним чином характеризує залишки укріплення й автор видання «Пам'ятки архітектури Закарпаття» (Kárpátalja műemlékei) А. Дешман: Замок, збудований поруч з місцем впадіння Боржави в Тису, складався з двох частин. Сам замок, загалом подібний до трикутника із заокругленими кутами, оточував чотириметровий похилий вал. Заболочений рив перед валом досі добре простежується. Археологічні розкопки 1964 р. доводять, що вал був побудований з ущільненої, а потім обпаленої глини. Друга частина – колишнє підзамкове поселення, що височіє на 2-3 метри від околиць. Його західний край був зруйнований під час формування нового русла Боржави. Укріплення розташоване на рівнині, створюючи враження природного пагорба. До сьогодні на його території був сільський цвинтар (DESCHMANN 1990: 122). У своєму дослідженні про ранні замки Арпадовичів І. Бона також зазначив, що біля Вар, ймовірно, стояло невеличке за площею, всього 120 x 110 м укріплення із чотириметровими, обпаленими валами та підзамковим селищем XI–XII ст., територію якого згодом зайняло сільське кладовище (BÓNA 1995: 73).

Без сумніву городище на р. Боржаві входить до групи укріплених пунктів Верхнього Потися (рис. 2), які є ключовими пам'ятками для вивчення одного з найскладніших періодів історії регіону, на думку одних дослідників пов'язаного з взаємовідносинами місцевого, слов'янського населення та прийшлими племенами угрів наприкінці IX ст., на думку інших – вже з формуванням системи комітатів Угорського королівства.

Боржавське городище має і іншу назву – Вари (угор. “var” – “фортеця, замок”). Розміщене воно в низовинній місцевості в 200 м до південного сходу від с. Варієво. Відстань від пам'ятки до старого русла р. Боржави – 15 м, до р. Тиси – 175 м (рис. 2). Площа городища 0,7 га. Його наближена в плані до трикутника форма визначена природною конфігурацією пагорба на мису, який височіє (2–3 м) над поймою річки. Вал зберігся на мису (відрізок довжиною 40 м, висотою до 5 м) і з напільного боку городища, де його висота сягає 8,5 м (рис. 3-4). У східній і західній частинах пам'ятки вал не простежується. В середній частині напільного валу розміщений в'їзд у вигляді невеликої улоговини на гребні насипу (10 м ширини, 1,5 м глибини). Перед напільним відрізком валу П. Раппопорт і М. Малевська (РАППОПОРТ–МАЛЕВСКАЯ 1963: 63) відзначили наявність знівельованого рову (на даний момент візуально не простежується), земля якого використовувалась для зведення насипу. Внутрішня площа городища і частково вал знищені сільським кладовищем кінця XIX – першої третини XX ст. Територія за межами укріплень, яка примикає до пойми, заболочується під час дощів і в повінь. На південь від городища розміщене багатощарове селище, відділене від оточуючої низини схилом висотою до 2 м.

У поле зору археологів-професіоналів пам'ятка попала у другій половині XX ст. К. Бернякович на основі свідчень “Гести” вважав за можливе віднести городище до слов'янських старожитностей і визначити його утворення часом до вторгнення угорців в регіон (БЕРНЯКОВИЧ 1957: 437). Серія шурфувальних городища була проведена експедиціями Львівського Інституту суспільних наук АН УРСР у 1961 р. на чолі з М. Смішко, Ленінградського філіалу Інституту археології АН СРСР під керівництвом П. Раппопорта в 1963 р. і Закарпатського краєзнавчого музею в 1964 р. (С. Пеняк). Однак, результати робіт першої експедиції не були введені до наукового обігу, крім невеликого повідомлення про декілька шурфів у центральній частині городища і зібраний незначний керамічний матеріал (фрагменти кружалних горщиків) (ПЕНЯК 1980: 72). Другою експедицією був знятий план пам'ятки і при зачистці стінок ям на городищі зібрана, знову в обмеженій кількості, кераміка X–XI ст. з переважанням характерних для XI ст. форм (РАППОПОРТ–МАЛЕВСКАЯ 1963: 63, 69, рис.5, 23-26; РАППОПОРТ 1967: 176). Це були перші конкретні, хоча дуже мізерні та нестратифіковані дані, які дозволили поставити питання про важливість подальшого вивчення пам'ятки для конкретизації її датування.

У результаті проведених С. Пеняком робіт траншеєю 12 x 2 м досліджені селище, яке примикає до городища, і східна частина валу траншеєю 18 x 2 м. При такій значній для даного пункту розкритій площі опублікований дуже фрагментарний керамічний матеріал, а

стратиграфія валу не пов'язана з певними знахідками, із-за чого не було вирішене основне питання про час утворення городища.

Необхідність отримати конкретні матеріали для датування городища змусила археологічну експедицію УжНУ в 2005–2006 рр. провести додаткові роботи в с. Варієво. Як вже зазначалось, внутрішня частина городища повністю знищена кладавищем. Тому було прийняте рішення про шурфування валу і дослідження селища, яке примикало до городища. Розриви валу пронумеровані як траншеї I і II (ПРОХНЕНКО 2008: 207-216).

Траншея I розміром 10 x 2 м була закладена в 21 м до заходу від найбільш підвищеного звороту валу на мису з орієнтацією південний схід – північний захід (ПРОХНЕНКО 2006: 186-200) (рис. 4). Реперною для фіксації глибини прийнята позначка на гребні валу в квадраті Д-1 (рис. 5). У квадратах Д-1 і Е-1 на глибині 1,4 м вийшли на дві могили зламу XIX – XX ст., що не дозволило дослідити дані квадрати на всій їх площі до материка. В процесі розкриття шурфу простежено вісім насипних шарів і виділено два будівельні горизонти, розмежовані внутрішнім репером – горілим шаром (КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2006; 2006а: 219-223).

Горизонт I (0–2,1 м) пов'язаний з реанімацією валу після пожежі. Його підстилає шар обпаленого до червоного кольору піску з включеннями вугілля та попелу. Складається горизонт з глини сірого кольору (0–1,2/2 м) з незначним вмістом кераміки, каміння, обмазки, а також з шарів світло – сірої глини без інвентаря (1,2–1,5 м), жовтої щільної (1,5–1,9 м) і чорної (1,9–2,1 м) глини, яка насипана для ущільнення піщаної підоснови горизонту. Заміри глибин залягання майже горизонтальних шарів тут і нижче фіксуються в центрі квадрату Г, де представлені всі шари, тобто стратиграфічна колонка повна (рис. 5). З конструкцій горизонт відзначимо простежену в квадраті В-1 канавку – основу стінки (глибина і ширина 0,56 м), яка розрізала шар жовтої глини і увійшла до горілого шару.

Інвентар горизонту I в основному складала кераміка (51 фрагмент), яка за технологією виготовлення і формами посудин виділяється в дві хронологічні групи (рис. 6). Кераміка першої, яка домінує в горизонті, в своїй більшості фрагментарна (50 фрагментів). Серед неї виділяємо ліпний і кружалний посуд. Ліпний представлений двома підгрупами: А (кухонна) і Б (столова). До першої відноситься фрагмент горщика коричневого кольору, сформованого з глиняного тіста з домішками крупного шамоту (рис. 6, 3).

Серед ліпної кераміки підгрупи Б виділяються фрагменти горщика чорного лискування (діаметр вінця (D) – 12,2 см) (рис. 6, 2) і горщика коричневого кольору (D – 16 см) (рис. 6, 1), виготовлені з добре відмученого глиняного тіста з незначним вмістом дрібного шамоту.

Кружална кераміка складається, в основному, з сіроглиняного посуду. Це фрагмент мисочки (D – 19 см) (рис. 6, 4) і частина денця посудини (діаметр денця (d) – 7,4 см) (рис. 6, 5). Окремо відзначаємо вінце, виготовлене з глиняного тіста зі значним вмістом піску, обпалення достатнє, колір коричневий (рис. 6, 7).

Посуд другої групи представлений фрагментом частини вінця горщика (D – 19 см), сформованого на ручному гончарному колі з глиняного тіста зі значними домішками вапнякової жорстви. Обпалення достатнє, колір коричневий (рис. 6, 6).

Індивідуальні знахідки горизонту I складає бронзова голка з орнаментованою хвилястими лініями колоподібною голівкою. Довжина – 6 см (рис. 6, 8).

Горизонт II (2,1–3/4,8 м) пов'язаний зі зведенням насипу валу на піщаному материкі і ескарпіюванням схилу пагорба методом вертикального зрізу, можливо, з метою утворення рову (рис. 5). Горілий шар (2,1–2,4 м), який обмежує горизонт зверху, свідчить про дерев'яні конструкції на гребні утвореного насипу. Виходячи з пухкості і сипучості цього шару, вони не спалювались спеціально з метою укріплення валу. Горизонт складають шари піску жовтого кольору (2,4–2,6 м), темно-сірої (2,6–3 м) і жовтої (3–3,1 м) глини. Піщані шари без інвентаря, а глиняні – зі значним вмістом фрагментарного керамічного матеріалу (168 фрагментів).

Кераміка за технологією виготовлення і формами посудин виділяється в три хронологічні групи. Посуд першої групи представлений фрагментом ліпного горщика (D – 18 см) коричневого кольору, декорованого наліпками-шишечками і заглибленнями від перстів, сформованого з добре відмученого глиняного тіста з додаванням дрібного шамоту (рис. 6, 9), а також фрагментом розписної посудини (рис. 6, 10).

Кераміка другої групи складається з ліпного та кружального посуду.

Ліпний посуд представлений двома кухонними горщиками коричневого кольору, сформованими з глиняного тіста зі значним вмістом крупного шамоту (рис. 6, 11,13) і деформованою посудинкою (можливо для відливання металів) сіро-коричневого кольору (D – 6,3 см, висота (h) – 3,1 см), виготовленою з добре відмученого тіста з додаванням дрібного шамоту (рис. 6, 18).

Кружальний посуд сіроглиняний або чорного лискування. Це фрагменти мисочки (D – 15,4 см) (рис. 6, 14) і посудини, яка орнаментована штампованим декором (рис. 6, 12).

До кружальної кераміки також відносяться фрагмент сіроглиняного стакану, прикрашеного заглибленнями та прямими горизонтальними лініями (рис. 6, 16) і вінце сірої за формою подібної до піфоса посудини (D – 16 см), виготовленої з добре відмученого глиняного тіста зі значним додаванням піску (рис. 6, 15).

Посуд третьої групи представлений фрагментами горщиків, сформованих на гончарному колі з глиняного тіста зі значним вмістом піску переважно сірого та коричневого кольору з добре відігнутими сильно профільованими вінцями (D – 14 – 24 см) (рис. 6, 19-24).

Після розгляду керамічного матеріалу обох горизонтів валу траншеї I можемо виділити його в чотири хронологічні групи.

Найбільш раннім виступає посуд першої групи другого горизонту, добре відомий за комплексами дакійських пам'яток регіону зламу нашої ери (КОТИГОРОШКО 1991: 157, рис.25-26; 1995: 35-36, рис.12; 14; 19; 2008: 168-202; КОТИГОРОШКО 1995: 83-89; fig.116).

Друга хронологічна група кераміки Вар (перша група першого і друга група другого горизонтів), яка домінує в колекції городища, має широкі аналогії на пам'ятках регіону III–IV ст. (КОТИГОРОШКО 1991: 157, рис.25-26; 1995: 61-62, рис.19-23; КОТИГОРОШКО 1995: 135-145, fig.116-117).

Одиничним екземпляром представлена кераміка кінця I тис. (друга група першого горизонту), відома на слов'янських поселеннях Верхнього Потисся IX ст. (КОТИГОРОШКО 1991: 190; ПЕНЯК 1980: 135-137, рис.53).

Посуд четвертої хронологічної групи (третьа група кераміки другого горизонту) характерний для пам'яток регіону X–XI ст. (РАППОПОРТ–МАЛЕВСКАЯ 1963: 69-71, рис.5; ПЕНЯК 1980: 137). Переважаюча частина середньовічної кераміки Вар за способом виготовлення, характером тіста і профілюванням вінець, головним чином, має аналогії в комплексах XI ст. (РАППОПОРТ–МАЛЕВСКАЯ 1963: 70-71). Вона, представляючи саму пізню групу в горизонті початкового зведення укріплення, знаходиться в шарах траншеї I перед материком і дозволяє визначити час утворення городища.

Тут необхідно відзначити специфіку датування середньовічних керамічних комплексів на території Закарпатської обл. України. Мікрорегіон в результаті подій Великого переселення народів на декілька сторіч в демографічному плані відзначався слабким заселенням, практичною відсутністю контактів між різними групами місцевого населення і основне – периферійним, а не транзитним характером земель в плані запозичення передових досягнень в розвитку матеріальної культури і новітніх технологій в галузі виробництва. Значні хронологічні періоди характеризують синкретичні явища в виготовленні кераміки. Поряд з нововведеннями довгий час співіснували доволі архаїчні методи гончарства. Саме тому при датуванні посуду закритих комплексів необхідно враховувати тільки наймолодшу дату, а не весь широкий діапазон різних виробів, який веде до «розтягування датування».

Траншея II розміром 16 x 2 м була закладена в 60 м на північ від південного кута городища з орієнтацією захід – схід (рис. 7-8). Реперною для фіксації глибин прийнята

позначка на гребні валу в квадраті В-1 (рис. 8). В процесі розкриття шурфу простежено чотири шари (КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2007).

Верхній шар (0–1,1/4,7 м) складає темно сіра глина з незначним вмістом кружальної кераміки (21 фрагмент), зібраної в квадратах А-Д-1. У квадратах Ж-3-1 на глибині 3 і 3,5 м від реперної точки фіксуються намиті річкою прошарки піску, товщиною до 0,2 м.

У квадратах Б-Д-1 верхній шар підстиляють шари сірої щільної (1,1–1,7 м) та жовтої щільної (1,7–2,2 м) глини, які утворюють насип валу. На його верхівці, на межі з верхнім шаром, місцями простежені горілості та скупчення обмазки, які свідчать про пожежу, після якої вал не досипався. Датують пожежу, а відповідно і верхній хронологічний горизонт городища, два фрагментарно збережені горщики зі складним профілюванням вінець (рис. 9, 1-2), знайдені під шаром обмазки в квадраті Б-1 (рис. 8). Їх аналогії відомі на пам'ятках регіону XII–XIII ст., зокрема, в найближчому просторі, на поселенні Буча (КОТИГОРОШКО–ЧЕРКУН 1993: 17, рис.28). Стратиграфічно простежено, що в період останньої пожежі на городищі горіла і була зруйнована зведена на гребні валу глинобитна стінка (кв. Д-Е-1), (рис. 8). Зауважимо, що основа подібної стінки простежена і в траншеї І. Рештки горілої стінки фіксуються на ескарпованому схилі (нахил 40°), з основною концентрацією в квадраті 3-1 (рис. 8). Це свідчить про фортифікаційний комплекс городища (вал з глинобитною стіною і ескарпований берег річки, який утворював заповнений проточною водою рів), що існував до припинення функціонування городища. Після зміни русла р. Боржави рів замулився, проявом чого є четвертий шар траншеї ІІ (чорна в'язка глина з перегнилими, нанесеними водою деревами).

Заповнення шарів валу становили незначні крапленьня обмазки. Шар сірої глини без інвентаря, а в жовтій, яка була основою валу, зведеного на материковій глині жовтого кольору, зафіксовано 27 фрагментів кружальної кераміки (рис. 9, 3-5). Вона аналогічна посуду третьої групи кераміки другого горизонту траншеї І. Це підтверджує стратиграфічні спостереження щодо початкового етапу зведення фортифікаційних споруд, отримані при аналізі матеріалу траншеї І, а, враховуючи місця розрізів, свідчить про синхронність початкового зведення валу з північно-західного та східного боків городища.

З метою отримання додаткових даних про структуру пам'ятки в передградді (55 м на південь від входу на городище) було закладено траншею ІІІ, розміром 10 x 2 м, до якої зроблена прирізка (кв. Д-1-2,4, Е-Ж-1-4 (рис. 10)). Стратиграфічно виділяються два шари (КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2007а: 227-230).

Верхній (0–0,4/0,6 м) характеризує гумусована глина. Простежені ямки глибиною 0,2–0,52 м, і скупчення обмазки в кв. Е-4. Заповнення шару становили 279 фрагментів кераміки від кружальних горщиків XI–XII ст. (рис. 11, 1-16,18-20), виявлені, в основному, на глибині 0,2–0,4 м.

Індивідуальні знахідки представлені прясельцем ліпної формовки коричневого кольору, виготовленим з добре відмученої глини з домішками дрібнозернистого піску (рис. 11, 17).

Другий шар (0,4/0,6–2,7 м) складала глина бурого кольору. Заповнення – вісім фрагментів бокових частин ліпних посудин (іноді лощених), в основному, з глибини 2,4–2,6 м. Тісто посуду характеризується вмістом шамоту.

На глибині 2,7 м пішли ґрунтові води, що не дозволило докопати траншею до материка.

Підводячи підсумки аналізу отриманих експедицією Ужгородського національного університету в 2005–2006 рр. матеріалів, відзначимо, що виділені кілька горизонтів заселення території пам'ятки до будівництва тут фортифікаційних споруд: 1) зламу нашої ери 2) пізньоримського періоду (ІІІ–ІV ст.) і 3) кінця І тис.

Стратиграфія валу і аналіз керамічного матеріалу свідчать про зведення укріплень Вар у XI ст., що закриває питання ототожнення пам'ятки з центром слов'янського князівства VIII–IX ст. (ПРОХНЕНКО 2016: 18; 2018: 465-482; 2019: 6-26; 2021: 19-22; ПРОХНЕНКО–КАЛИНИЧЕНКО 2021: 193-204).

Співставлення часу зведення Варського городища з історичними подіями в ареалі дозволяють пов'язати виникнення пункту з процесом формування адміністративно-територіальної системи Угорського королівства. Розміри городища свідчать про порівняно незначні працезатрати при будівництві даних укріплень. Припинення функціонування Боржавського городища в результаті катастрофи (пожежа) на основі керамічного матеріалу датується доволі широким хронологічним діапазоном XII–XIII ст. Враховуючи той факт, що в час написання Анонімом “Тести” цей пункт ще існував, вважаємо можливим обмежити датування загибелі Вар першою половиною XIII ст.

Після вирішення найважливішого питання про хронологічні межі існування укріплень необхідно зазначити, що наступним кроком в дослідженнях є вивчення особливостей матеріальної культури населників пункту. Для цього необхідне продовження широкомасштабних археологічних робіт як безпосередньо на фортифікаційних спорудах, так і на обмеженій ними площі і поза системою захисту пам'ятки.

Список джерел та літератури

- БЕРНЯКОВИЧ 1957 – Бернякович К.В. Древнеславянские памятники Закарпатской области (СССР) // *Slovenská archeológia*. Bratislava, 1957. V. 2. С. 435-455.
- КОТИГОРОШКО 1991 – Котигорошко В.Г. Культуры римского времени // *Древняя история Верхнего Потисья*. Львов, 1991. С. 147-178.
- КОТИГОРОШКО 1995 – Котигорошко В.Г. Фракийцы Верхнего Потисья (III в. до н.э. – IV в. н.э.). Ужгород, 1995.
- КОТИГОРОШКО 2008 – Котигорошко В.Г. Верхне Потисся в давнину. 1000000 років тому – X сторіччя н.е. Ужгород, 2008.
- КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2006 – Котигорошко В.Г., Прохненко И.А. Исследование Малокопаньского комплекса и Варского городища в 2005 г. (Закарпатская обл. Украины) / Отчёт о полевых исследованиях. Ужгород, 2006.
- КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2006а – Котигорошко В.Г., Прохненко И.А. Результаты исследования Боржавского городища (с. Вариево Береговского р-на Закарпатской обл.) // *Археологічні дослідження в Україні 2004–2005 рр.* Київ–Запоріжжя–Дике Поле, 2006. 8. С. 219-223.
- КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2007 – Котигорошко В.Г., Прохненко И.А. Исследование городищ Закарпаття / Отчёт о полевых исследованиях. Ужгород, 2007.
- КОТИГОРОШКО–ПРОХНЕНКО 2007а – Котигорошко В.Г., Прохненко И.А. Результаты дослідження Боржавського городища // *Археологічні дослідження в Україні 2005–2007 рр.* Київ–Запоріжжя–Дике Поле, 2007. 9. С. 227-230.
- КОТИГОРОШКО–ЧЕРКУН 1993 – Котигорошко В.Г., Черкун Й.К. Археологические исследования в бассейне р.Верке Закарпатской обл. Украины / Отчёт о полевых исследованиях экспедиции УЖДУ в 1992 г. Ужгород, 1993.
- НЕМЕТ 1972 – Немет П. Образование пограничной области Боржавы // *Проблемы археологии и древней истории угров*. Москва, 1972. С. 206-220.
- ПЕНЯК 1980 – Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI–XIII ст. Київ, 1980.
- ПРОХНЕНКО 2006 – Прохненко И.А. Боржавське городище // *Carpatica-Carpatika*. Давня та середньовічна історія Карпато-Дунайського ареалу. Ужгород, 2006. Вип. 34. С. 186-200.
- ПРОХНЕНКО 2008 – Прохненко И.А. Исследование городища Боржава (Вары) (с. Вариево Береговского р-на Закарпатской обл.) // *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie* 2006–2007. Satu Mare, 2008. XXIII–XXIV/I. С. 207-216.
- ПРОХНЕНКО 2016 – Прохненко И.А. Середньовічні городища Закарпаття в аспекті описаного Анонімом угро-слов'янського конфлікту // *3. nemzetközi korai magyar történeti régészeti konferencia. III-й международный мадьярский симпозиум по археологии*. Budapest, 2016. С. 18.

ПРОХНЕНКО 2018 – Прохненко И. Средневековые городища Закарпатья в аспекте описанного Анонимом угро-славянского конфликта // III-й международный мадьярский симпозиум. Будапешт, 6-10 июня 2016 г. 3. nemzetközi korai magyar történeti és régészeti konferencia. Budapest, 2016. június 6-10. Budapest, 2018. С. 465-482.

ПРОХНЕНКО 2019 – Прохненко И. “Устремишася чересь горы великия и почаша воевати на живущая ту словһни...”: легенда про переселення угорців вождя Алмоша за Карпати через Верецький перевал // Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Ужгород, 2019. Вип. 1. С. 6-26.

ПРОХНЕНКО 2021 – Прохненко И. Населення Закарпаття VI–X ст.: конфлікт інформації письмових джерел з даними археології // V Міжнародна науково-практична конференція «Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат» до 50-ліття експедиції в Тустані. Збірник тез. Львів, 2021. С. 19-22.

ПРОХНЕНКО–КАЛИНИЧЕНКО 2021 – Прохненко И.А., Калиниченко В.А. Завоевание венграми вождя Алмоша славянского княжества дуки Лаборца – реальная история населения Верхнего Потисья конца IX – начала X вв. н.э. или очередной региональный миф? // Едиција Лухорска чтенија. Звезде над Лухором. Тематски зборник. Својново–Крушевац, 2021. С. 193-204.

РАППОПОРТ 1967 – Раппопорт П.А. Военное зодчество Западно-Русских земель X–XIV вв. Ленинград, 1967.

РАППОПОРТ–МАЛЕВСКАЯ 1963 – Раппопорт П.А., Малевская М.В. Обследование городищ Прикарпатья и Закарпатья на территории Советского Союза // Acta archaeologica Carpathica. Kraków, 1963. V. 1-2. С. 61-76.

BENKŐ 2003 – Benkő L. Bors vezértől Borzsováig // Benkő L. Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonvevekről. Budapest, 2003. Old. 133-139.

BÓNA 1995 – Bóna I. Az Árpádok korai várairól. Debrecen, 1995.

DESCHMANN 1990 – Deschmann A. Kárpátalja műemlékei. Budapest, 1990.

GESTA 2005 – Gesta Hungarorum. Літопис Анонімуса про діяння угорців під час пошуків і віднайдення Батьківщини / Пер. з лат. та угор. К.Найпавера. Ужгород, 2005.

GYÖRFFY 1963 – Györffy G. Az Árpád-kori Magyarország Történeti földrajza. Budapest, 1963. I kötet.

GYÖRFFY 1970 – Györffy G. A honfoglaló magyarok települési rendjéről // Archeologiai Értesítő. 1970. 97. Old. 191-242.

ISTVÁNOVITS 2003 – Istvánovits E. A Rétköz honfoglalás és Árpád- kori emlékenyaga. Nyíregyháza, 2003.

KÉPES KRÓNKA 1993 – Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságükről / Ford. Geréb L. Budapest, 1993.

KNEIZSA 1938 – Kneizsa I. Magyarország népei a XI-ik században // Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján / Szerk. Serédi J. Budapest, 1938. II. Old. 365-472.

KOTIGOROŠKO 1995 – Kotigoroško V. Tinuturile Tisei Superioare in veacurile III i.e.n. – IV e.n. (Perioadele La Tene și romană). București, 1995.

KOVÁCS 2017 – Kovács H. Az ispáni várak neveinek névtani vizsgálata // Helynévtörténeti Tanulmányok. 2017. 13. Old. 7-60.

KRISTÓ 1999 – Kristó G. Megyék születése a Felső-Tisza vidékén // Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle. 1999. XXXIV: 4. Old. 403-412.

KRISTÓ–MAKK–SZEGFŰ 1973 – Kristó G., Makk F., Szegfű L. Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I. Acta Historica Szegediensis. Szeged, 1973. Tomus XLIV.

LEHOCZKY 1996 – Lehoczky T. Bereg Vármegye. Budapest-Beregszász, 1996.

MELICH 1926 – Melich J. Orsova // Magyar Nyelv, 1926. 22. Old. 1-6.

MEZŐ–NÉMETH 1972 – Mező A., Németh P. Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helynégnévtára. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács, 1972.

MOÓR 1927 – Moór E. Das ungarische etymologische Wörterbuch // Ungarische Jahrbücher, 1927. 7. S. 435-440.

NÉMETH 1975 – Németh P. Borsova határvármegye kialakulása. Kisvárdai Vármúzeum kiadványai 5. Kisvárdai Városi Tanács. Kisvárdai, 1975.

NÉMETH 1993 – Németh P. A honfoglalástól az Árpádok kihalásáig // Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Történelem és kultúra / Szerk. Cserevnyák L. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat. Nyíregyháza, 1993. Old. 139-160.

PAIS 1937 – Pais D. Különfélék. Moros Ella és Bors vezér // Magyar Nyelv, 1937. 33. Old. 275-279.

SZTRIPSZKY 1944 – Sztripszky H. Borzsova // Magyar Nyelv, 1944. 40. Old. 348-353.

TRINGLI 2009 – Tringli I. Megyék a középkori Magyarországon // Honoris causa: tanulmányok Engel Pál tiszteletére / Szerk. Neumann T., Rác G. Budapest, 2009. Old. 15-50.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY OF BORSOVA FORTIFIED SETTLEMENT

Igor Prohnenko, Maria Zhylenko

Borsova (Vari) fortified settlement provides key data for construction of medieval history of the region of Upper Tisza. This site is mentioned in a number of sources (Gesta hungarorum, Hungarian chronicles, and deeds). An issue of trust to Gesta information about allegedly seized by Hungarians Slavonic center in Vari is crucial. It is only possible to solve the problem involving archaeological data, which reflect specific chronology. This makes possible to define data of Vari foundation and to close discussion about the time of its foundation, ethnic and cultural attributes.

A number of prospecting shafts was done in 1960th by the expeditions of Lviv Institute of Social Sciences of the USSR Academy of Science (Prof. M. Smishko), Leningrad branch of Institute of Archeology of the USSR Academy of Science (P. Rappoport), and Transcarpathian Museum of Local History (S. Penyak). Limited in number pottery of X - XI AD with the domination of typical for XI AD forms was collected.

Necessity of having specific dating materials, became the reason for archaeological expedition of Uzhhorod National University. Materials, retrieved in 2005 - 2006, allows to make a statement about a number of living horizons at the site before the building of fortified settlement here: 1) edge of AD; 2) late Roma period (III - IV AD); 3) the end of I millennium AD.

Stratification of the earthen wall and pottery material analyses proves that Vari fortifications were raised in XI AD and destroyed in XII or XIII AD. This closes discussion about the site as a centre of Slavonic Principality. Comparison of the time of Vari fortified settlement foundation and historical events in the area makes possible to connect setting up of the site with the process of Hungarian Kingdom formation.

Key words: Hungarian kingdom, Borsova (Vari) fortified settlement, marchia Borsova, fortifications, archaeological investigations, Uzhhorod National University.

Список ілюстрацій

Рис. 1. Комітат Боржава на картах Угорського королівства.

Рис. 2. Ситуаційний план Боржавського городища.

Рис. 3. Вид на Боржавське городище з висоти пташиного польоту (фото С. Кузнєва).

Рис. 4. Північні укріплення Боржавського городища.

Рис. 5. План та розріз траншеї I.

Рис. 6. Інвентар траншеї I.

Рис. 7. Процес дослідження траншеї II.

Рис. 8. План та розрізи траншеї II.

Рис. 9. Інвентар траншеї II.

Рис. 10. План та розріз траншеї III.

Рис. 11. Інвентар траншеї III.

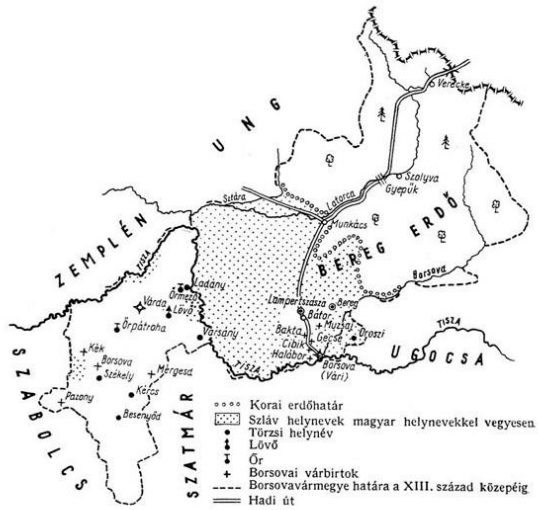

Рис. 1. Комітат Боржава на картах Угорського королівства.

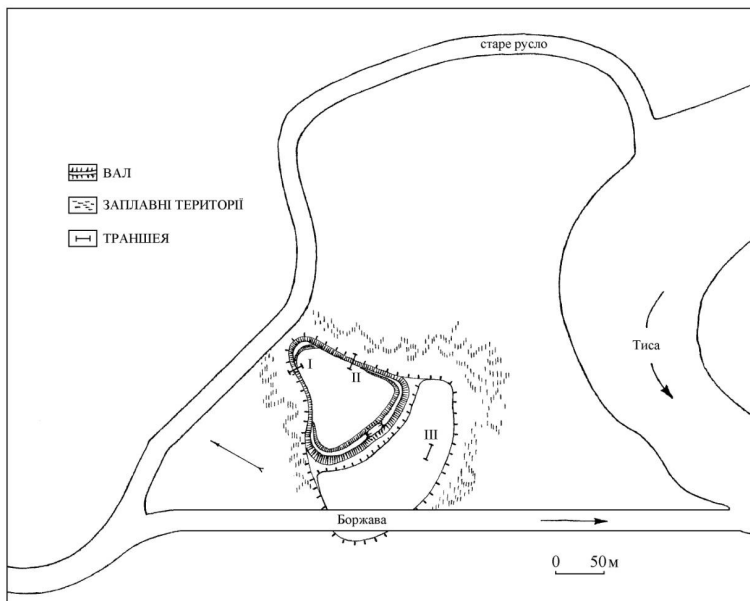

Рис. 2. Ситуаційний план Боржавського городища.

Рис. 3. Вид на Боржавське городище з висоти пташиного польоту (фото С. Кузнева).

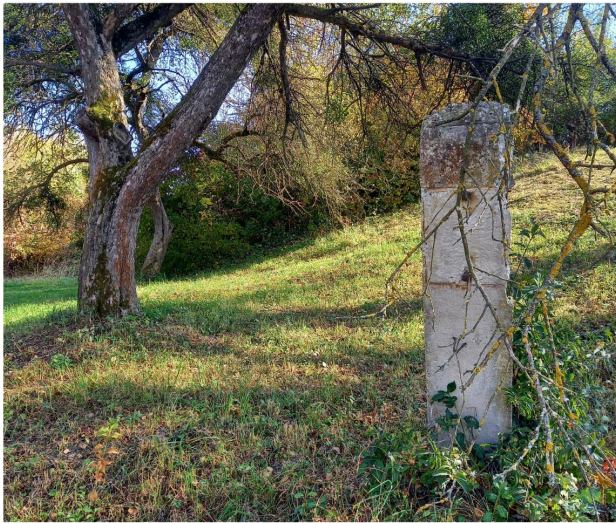

Рис. 4. Північні укріплення Боржавського городища.

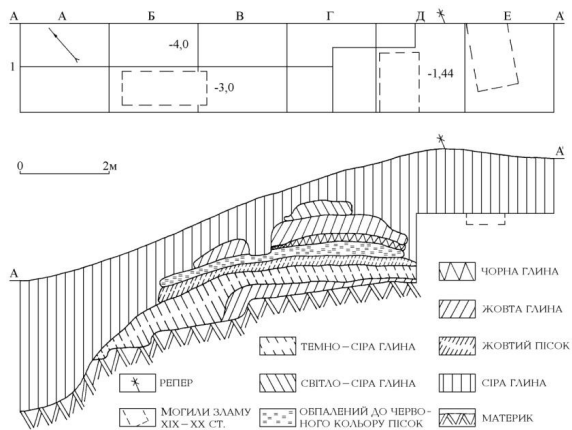

Рис. 5. План та розріз траншеї І.

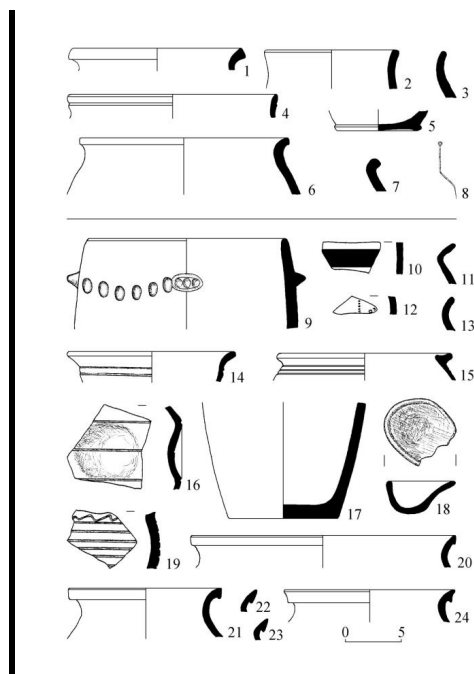

Рис. 6. Інвентар траншеї І.

Рис. 7. Процес дослідження траншеї II.

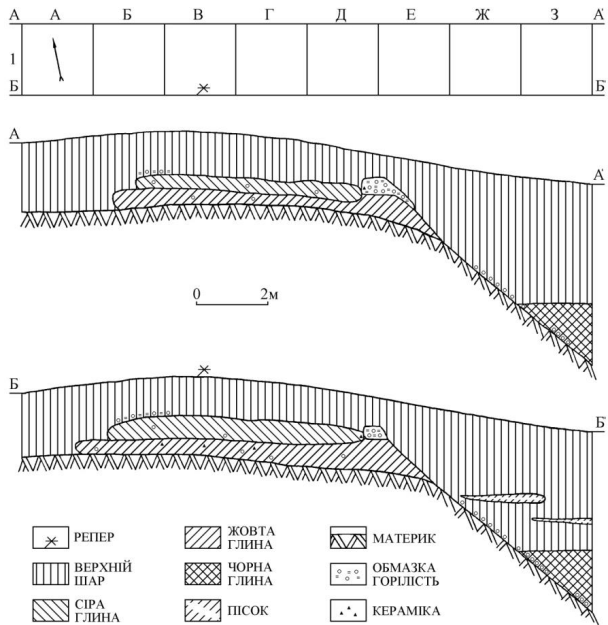

Рис. 8. План та розрізи траншеї II.

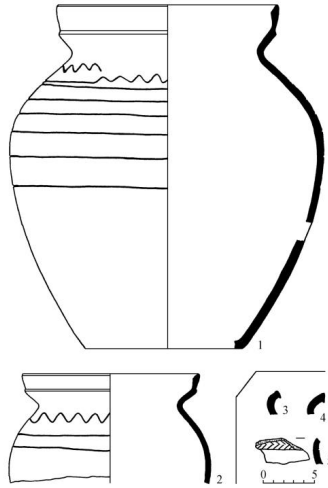

Рис. 9. Інвентар траншеї II.

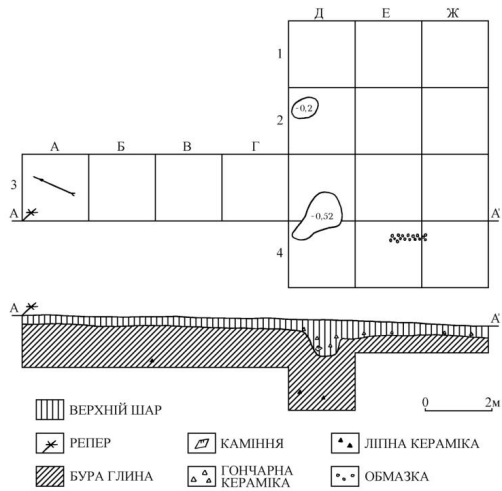

Рис. 10. План та розріз траншеї III.

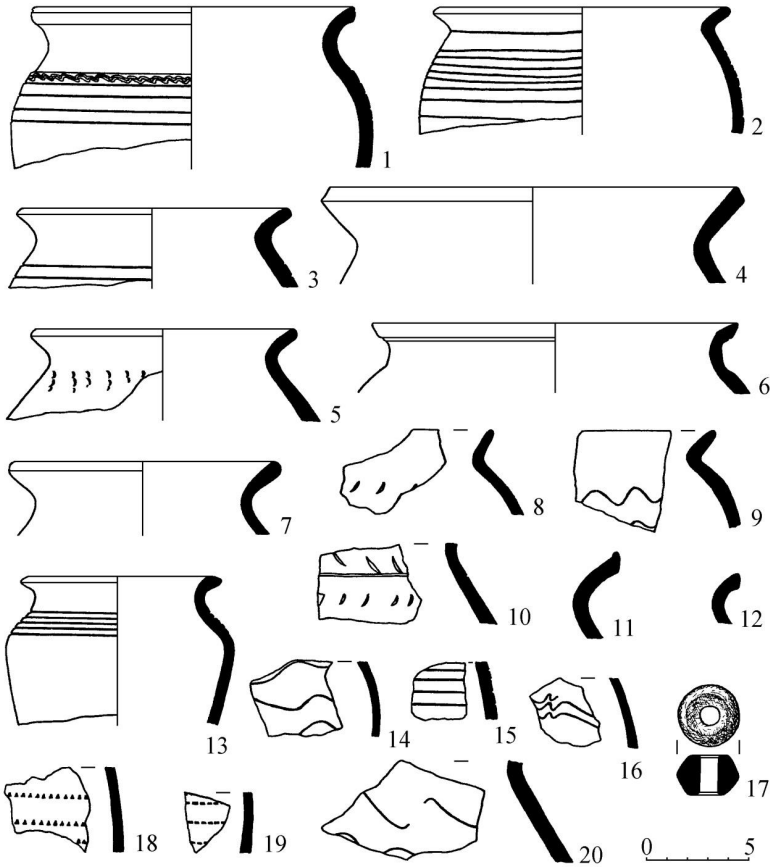

Рис. 11. Інвентар траншеї III.

НАДГРОБОК ЛИЦАРЯ З КОРОЛІВСЬКОГО ЗАМКУ НЯЛАБ

Королівський замок, який знаходиться у Берегівському районі Закарпатської області, є одним з найбагатших у аспекті археологічних знахідок доби пізнього Середньовіччя та раннього модерного часу. З 2007-го року на цій пам'ятці розпочалися активні експедиції Ужгородського національного університету, у процесі яких виявлено та досліджено чимало цінних артефактів, зокрема два елементи лицарського надгробку. Запропоновано статтею автор намагається проаналізувати матеріали щодо цієї знахідки. Дослідник робить спробу показати метод, за яким можна найбільш точно встановити відстань між двома виявленими елементами, порівняти їхнє розташування стосовно одне одного.

Ключові слова: *Королівський замок Нялаб, рицарський надгробок, математична формула.*

Закарпатські землі та його населення неодноразово були свідками різноманітних яскравих історичних подій. Регіон славиться своїми пам'ятками, чимало з яких є багатими як в плані архітектури, культури та археології. Серед таких об'єктів є Королівський замок Нялаб, що знаходиться у Берегівському районі.

Укріплення споруджене на крутій скелі поблизу села Королево, яке відоме своїми надзвичайними археологічними знахідками ранішого часу. Основна частина пам'ятки була побудована на найвищій частині пагорба, висота якого досягає 30 метрів. Довжина верхньої частини замку становить 52 метри, а ширина – 47. Товщина стін сягає більше ніж два метри (ХЛАНТА, 2010: 126).

Дослідження пам'ятки розпочалися відносно давно, зокрема у 80-их та 90-их роках ХХ століття. Але, на жаль, тоді археологічні експедиції не були ретельними. Значно активніше включилися у вивчення пам'ятки науковці Ужгородського національного університету в польових сезонах 2007, 2011–2018 рр. Розміри розкопів сягали вже понад 200 м². У ході робіт було досліджено три житлові приміщення з кахляними печами та була зібрана значна колекція матеріалу. Зокрема це тисячі фрагментів керамічного посуду, кахлі, вироби зі шкіри, кістки, скла та металу (побутові речі, ремісничий інструментарій, елементи одягу, прикраси, медальйон, жетон, текстильна пломба, монети, зброя) (ПРОХНЕНКО, 2020: 63). Наразі археологічні дослідження експедиції та розвідки на ділянці Королівського замку Нялаб призупинені через епідеміологічну ситуацію, пов'язану з пандемією Ковід 19.

В результаті багаторічного вивчення стратиграфії та нагромадження знахідок вченими встановлено, що одну з наймасовішою категорією інвентарю Королівського замку є колекція кахлів різноманітних типів: мископодібні, цибулеподібні, з пуклями, коробчасті плитки з рослинним декором, антропо- та зооморфними зображеннями, біблійними мотивами, на релігійну тематику, з геральдичними символами, коронкоподібні і т.д. (ПРОХНЕНКО, 2017: 168)

Щоправда, особливу увагу під час дослідження пам'ятки приділено уламкам надгробної плити, виготовленої з червоного мармурового вапняку. Перший уламок знайдено в кімнаті № 3 Королівського замку Нялаб, у шарі XVI–XVII століть під завалами стін, підірваних австрійськими солдатами у 1671–1672 рр.² (рис. 1). За розміром камінь невеликий, проте важкий та масивний. Так, його маса складає близько 60 кілограмів (ПРОХНЕНКО, 2018: 351).

¹ Студентка 2 курсу Факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»

² Після цього руйнування замок вже не відновлювали

Загалом усі надгробні плити подібного плану виділяють у три художньо-хронологічні групи.

	Перша група	Друга група	Третя група
Датування	80-ті роки XV ст.	останнє десятиліття XV – перші роки XVI ст.	перша третина XVI – XVI ст.
Характерні ознаки	зображення померлого в готичних обладунках, з левом під ногами та гербовим щитом, який зазвичай тримають ангели	натуралістичне зображення померлого на ложі, лев під ногами лежить у природній позі, щит прихилений до меча	ґрунтується на скульптурних традиціях попередніх двох, але за якістю виконання суттєво їм поступається
Представлення	надгробки придворних аристократів Імре Саполяї, Іштвана Перені та Імре Палоці	барельєфи Іштвана Баторі, Пала Кініжі та Берталана Берісло	неоднорідні за стилістикою

За стилістикою та якістю виконання виявлені на Королівському замку Нялаб частини надгробків належать до другої художньо-хронологічної групи, їм притаманні характерні ознаки та особливості групи.

Звернемо увагу на зовнішній вигляд надгробних плит.

Епітафій виготовлений з червоного мармурового вапняку, тобто з доволі популярного матеріалу для виготовлення пам'ятників. Одна зі збережених частин нагробка – це середина верхньої частини (рис. 2-3), інша – частина лапою лева та списом (рис. 4). На першій можна з легкістю розпізнати голову лицаря у шоломі. Рицар зображеним таким, що лежить на подушці. Ліворуч від нього вирізняємо фрагмент спису чи флагаштоку. Під прапором добре видно вкрите тканиною смертне ложе. Повністю збереженою частиною цієї знахідки є тільки верхній край над головою покійника. На цьому елементі чітко простежується бахрома, що звисає зі смертного ложа. Отже, можна зробити висновок, що довкола плити не було жодного напису чи обрамлення. Загалом цілий епітафій накривав саркофаг (ПРОХНЕНКО, 2019: 63).

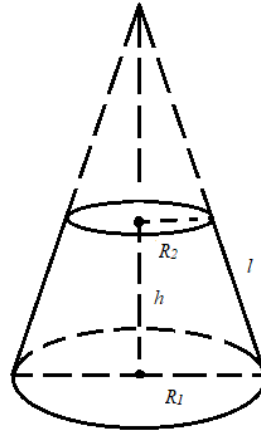
На барельєфі збереглося часткове зображення померлого. Втім навіть така фрагментарність дозволяє помітити високу майстерність пам'ятки: навколо очей та рота бачимо чітко зображені зморшки. Інші елементи зображення (чоло, очі, ніс, губи та підборіддя) сильно пошкоджені: (ПРОХНЕНКО, 2016: 38).

На голові померлого вирізняємо шолом типу «салад», тобто такий тип шолома, у якому є додатковий захисний елемент на потилиці. Шоломи такого типу користувалися особливою популярністю у піхотинців та рицарів. Незважаючи на пошкодження барельєфу, в області вилиць чітко видно наклейки, за допомогою яких заборолу кріпилися до шолома. Виділяється також і підшоломник. Із урахуванням характерних рис даного, здавалося б, малого елемента ми можемо датувати надгробок серединою XV – 20-ми роками XVI ст. (PROHNENKO, 2016: 9-10).

Як уже було сказано вище, у процесі тривалих археологічних пошуків науковці Ужгородського національного університету виявили два елементи епітафію. Знайдені дві частини із зображенням рицаря та списа, щоправда, не є продовженнями одне одного, але безперечно є частинами однієї великої надгробної плити.

Між двома частинками не вистачає елемента, який б утворив би загальну картину, слугував би серединою між зображенням голови та зображенням списа. А ось про те, що два знайдені камені є частиною однієї надгробної плити, свідчить один мотив зображення, один матеріал виготовлення, а також те, що нижня плита містить продовження рельєфу з верхньої (рис. 5).

Варто сказати, хоч елементи не можна скласти разом все ж таки є можливість встановлення відстані між цими плитами. Так, рельєфне зображення спису служить умовним зрізаним конусом, тому для знаходження довжини ми повинні використати математичну формулу для знаходження довжини твірної об'ємної фігури через теорему Піфагора:

$$l = \sqrt{r^2 + h^2}, \text{ де}$$

- l – шукана відстань між двома елементами плити;
- r – різниця радіусів верхньої та нижньої основ списа;
- h – висота списа.

Формула для обрахунку різниці радіусів верхньої (R_2) та нижньої (R_1) основ спису виглядатиме так:

$$r = R_1 - R_2$$

А ось формула для обчислення відстані набуде такого вигляду:

$$l = \sqrt{(R_1 - R_2)^2 + h^2}$$

Однак, не можемо переконливо стверджувати, що ця формула є абсолютно правильною, адже на похибку обчислень впливають чимало чинників. Це, по-перше, нерівність поверхні. Унаслідок цього фактору необхідні заміри довжин не будуть точними, а тільки наближеними. По-друге, зображення, як уже було сказано, є дещо пошкодженим. Ця причина також може додати певну похибку. По-третє, через несиметричність та непропорційність зображення справжня довжина може лише варіюватися у межах знайденої, тобто буде або меншою, або більшою.

Однак при наявних перешкодах у перед визначенні наближеної до реальності довжини, маємо і низку переваг щодо визначення й тільки приблизної відстані між двома елементами. Близькі до правильного результату дозволяють нам у випадку знайдення середньої частини встановити, чи останній знайдений елемент буде поєднувати вже дві відомі плити між собою або ж буде тільки часткою, після дослідження якої доведеться шукати елементи «середньої» плити й далі. Так, навіть і приблизна довжина в будь-якому разі стане орієнтиром для подальших археологічних розкопок.

Завершуючи аналіз пам'ятки, варто зауважити наступні історичні факти: надгробки із зображенням лицаря на смертному ложі у повний зріст в Угорському королівстві стали поширеними в останні роки правління короля Матяша (1458–1490). Проте надгробок з Королівського замку Нялаб є лише третьою подібною знахідкою на території Закарпаття. Ймовірно, інші елементи пам'ятки знаходяться у розграбованій у XVII ст. замковій каплиці (ПРОХНЕНКО, 2018: 353).

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що є величезний потенціал дослідження як Королівського замку Нялаб, так і хроноіндикаторів, що він ховає у собі. Проаналізувати нагробний камінь лицаря нам вдалося як з історичного, так з математичного аспекту. Тепер потрібно тільки сподіватися на знайдення інших елементів пам'ятки та подальшого їх дослідження.

Список коджерел та літератури:

ПРОХНЕНКО, 2016 – Прохненко І.А. Дослідження Королівського замку Нялаб. // Археологічні дослідження в Україні 2016. – 2018. – 354 с.

ПРОХНЕНКО, 2017 – Прохненко І.А. Геральдичні зображення на кахлях Королівського замку Нялаб. // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія». – 2016 – Випуск 40. – 281 с.

ПРОХНЕНКО, 2018 – Прохненко І., Жиленко М. Рыцарское надгробие из Королёвского замка Нялаб. // Tyragetia. Serie nouă. – Chişinău, 2018. – Vol. 12[XXVII]. – nr. 1. – 456 с.

ПРОХНЕНКО, 2019 – Прохненко І., Жиленко М. Лицарський надгробок із Королівського замку Нялаб. // Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії. – Ужгород, 2019. – Вип. 6. – 273 с.

ПРОХНЕНКО, 2020 – Прохненко І.А., Жиленко М.А., Мойжес В.В. Замки Закарпаття від Боржави до Тиси (оборонні споруди на Соляному Шляху). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2020. – 160 с.

ХЛАНТА, 2010 – Хланта І.В. Закарпатські замки у легендах, переказах, та літературних творах. 2-е змінене та доповнене видання. Ужгород: Патент, 2010. – 184 с.

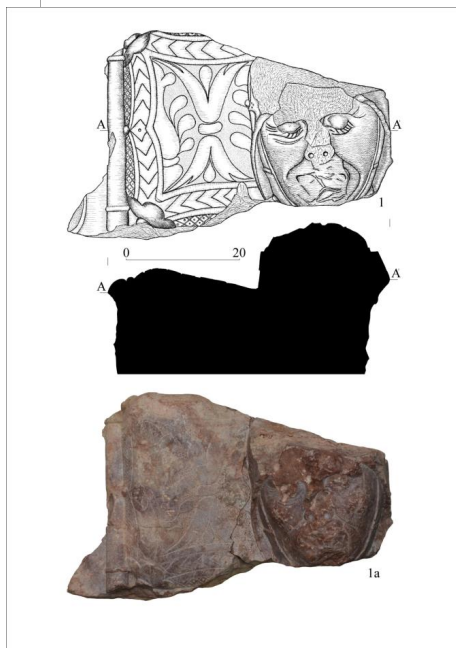
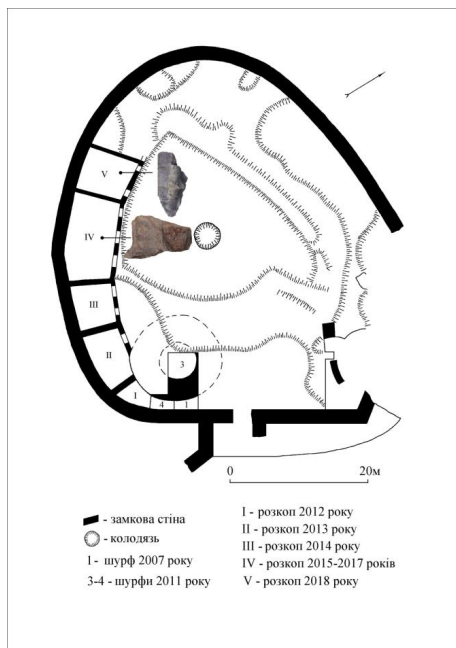
PROHNENKO, 2016 – Prohnenko Igor, Zsilenko Mária, Buzás Gergely. A Nyalábvári Perényi-sírkő. // Archaeologis – Altum Castrum Online. – Visegrad, 2016. – 25 с.

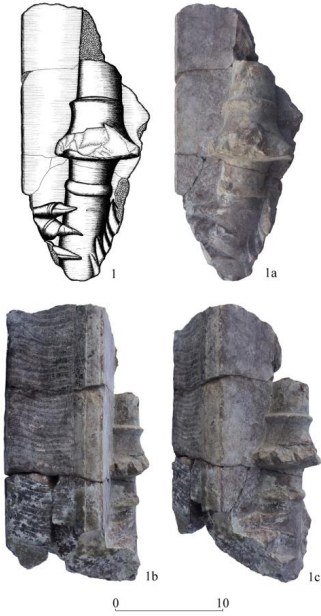
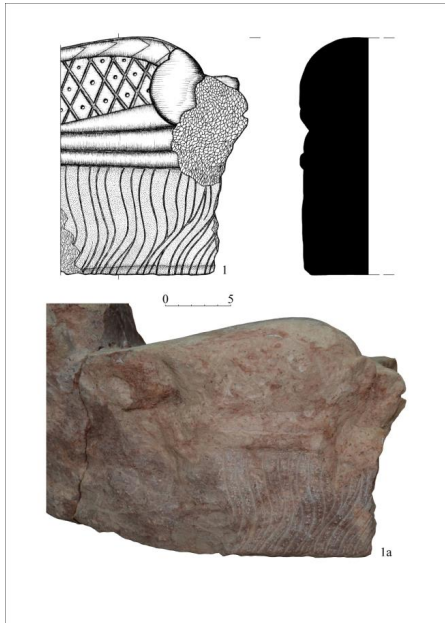
The tombstone of a knight from the Korolevo Castle Nyalab

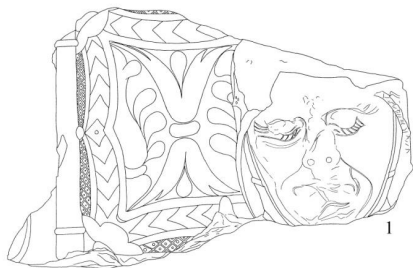
Nina Zadorozhna

The Korolevo Castle, located in the Berehovo district of the Transcarpathian region, is one of the wealthiest castles, regarding archaeological finds of the late Middle Ages and early modern times. In 2007, active expeditions of Uzhhorod National University began on this monument, in the process of which many valuable artifacts were discovered and studied, including two elements of a knight's tombstone. In this article, the author tries analyzing the materials on this finding. The researcher attempts to show a method that can most accurately determine the distance between two detected elements; to compare their location relative to each other.

Keywords: Nyalab Royal Castle, knight's tombstone, mathematical formula.

0 20

**ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УГОРЦІВ ПІД ПРОВОДОМ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ
СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО**

У статті зосереджено увагу на характеристиці наукового доробку українського історика Степана Томашівського стосовно угорсько-польських відносин в контексті визвольної війни князя Ференца Ракоці ІІ. С.Томашівський був серед перших вітчизняних дослідників, які зацікавилися історією Угорщини. Автор статті констатує, що С.Томашівський присвятив увагу і лідерам повстання, вказав основні напрями дипломатії Ракоці, спрямовані в основному на Польщу і Францію.

Ключові слова: Степан Томашівський, Ференц Ракоці ІІ, Угорщина, Польщі, анти габсбурзька боротьба

Історія Угорщини раннього нового часу є однією з слабо вивчених проблем в українській історіографії. На сьогодні обмежена кількість вчених займаються цією проблематикою. Ситуація не була кращою і в попередні десятиліття. І це здається дивним адже Угорщина та руські/українські землі мали тісні різнопланові контакти починаючи з княжої доби. Північно-східні комітати Угорського королівства, населені переважно русинами були в зоні політичних та духовно-культурних процесів і раннього нового часу. Зокрема антигабсбурзькі повстання XVII ст., визвольна війна під проводом трансільванського князя Ференца ІІ Ракоці (1703–1711) мали значне поширення саме у цій фронтірній зоні. Серед українських дослідників першими фокусують увагу на угорську історію М.Грушевський (опосередковано, спеціальних праць не створив, є у різних томах Історії України-Русі про контакти, про окремих діячів) та його учень – Степан Томашівський.

Томашівський Степан (1875–1930) – відомий український історик, громадський та політичний діяч, активний учасник наукового товариства імені Шевченка. Наукові зацікавлення С.Томашівського різнобарвні, хронологічно домінує ранньо новий період української історії. Студював також історію Закарпаття, зокрема її етнографічні відносини та становище українців. У роки Першої світової війни Степан Томашівський жив на Закарпатті та у Відні (ПОРТНОВ). Втім інтерес до гунгаристичних студій у нього сформувався дещо раніше. Загальновідомим фактом є, що на рубежі XIX – XX ст. в українській історіографії спостерігався певний інтерес до історії міжнародних відносин раннього нового часу, історії сусідньої Угорщини тощо. Вчені підтримували активні наукові контакти з колегами по той бік Карпат, знайомилися з найновішими науковими працями тощо. Степан Томашівський був серед тих вчених Галичини, які в контексті вивчення історії українських земель зверталися до минулого сусідніх регіонів. Коли у 1907 р. в Будапешті побачив світ перший том монографії корифея угорської історичної науки Шандора Маркі «Ференц ІІ Ракоці» (MÁRKI 1907: 646) Степан Томашівський одним з перших ознайомився з працею угорського колеги. Невдовзі на сторінках наукового журналу Угорського історичного товариства «Сазадок» (Століття) опубліковано ґрунтовну статтю як відповідь на монографічну працю Маркі (TOMASIVKYJ 1912: 113-127, 192-208, 758-772). Стаття охоплює значно ширшу проблематику ніж праця 1909 року «Угорщина і Польща на початку XVIII ст.» (ТОМАШІВСЬКИЙ 1909).

Детальний аналіз згаданої праці українського історика дозволить окреслити його бачення і оцінку подій угорської історії початку XVIII ст. в контексті уорсько-польських відносин.

¹ Магістр історії, аспірант кафедри археології, етнології та культурології Факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»

Ватро зауважити, що Постаць керівника визвольної війни угорського народу 1703–1711 рр. Ференца Ракоці II не отримала детального висвітлення в історіографії Закарпаття. Діяльність князів Ракоці відігравала важливу роль у Центрально-Східній Європі. Саме через їхню діяльність можна простежити ряд суспільно-політичних процесів у нашому регіоні. Тому слід більше уваги приділити даній проблемі. В радянській та частково пострадянській історіографії роль аристократів, шляхти в історії несправедливо применшувалася, є лише декілька праць у яких згадуються представники знаті нашого краю, тому необхідно критично переглянути вже наявні дослідження та шукати нові факти про цих осіб.

Нашою метою є простежити як С. відобразив дипломатичну підготовку Ференца Ракоці II до початку повстання, його зносини з польською шляхтою та французьким королем, спроби залучення інших можливих союзників, початок національно-визвольної боротьби.

Постаць керівника визвольної війни угорського народу 1703 – 1711 рр. Ференца Ракоці II також не отримала детального висвітлення в історіографії Закарпаття. М. Лучкай у 3-му томі «Історії Карпатських русинів», у главах 12, 13, 14, 15, 16 розповідає про біографію князя та про розвиток подій національно-визвольного руху, який автор називає революцією (ЛУЧКАЙ, 1999: 89-103).

Історія життя Ференца Ракоці та його роль у ході антигабсбургського повстання детально розглядаються в «Історії Угорщини» (ИСТОРИЯ 1971: 427-449). Дослідник цього періоду угорський історик Ігнац Ачаді у своїй праці, зауважив, що селяни підняли цю знамениту боротьбу за свободу не тільки проти Габсбургів, але й проти землевласників (АЧАДИ 1956:172).

Досить детально етапи національно-визвольного руху часів Ференца Ракоці і участі у ньому українців-русинів висвітлено у першому томі «Нарисів історії Закарпаття» (Нариси історії Закарпаття, 1993, с.122-134).

Свою оцінку постаті Ференца Ракоці дають професор Д. Данилюк (ДАНИЛЮК 2013:58-62) та о. Степан Пап (ПАП 2012:114-135).

Степан Томашівський у своїй праці «Угорщина і Польща на початку XVIII ст.» звернув увагу на політичний фактор підготовки і початок повстання під проводом Ференца Ракоці II, яке тривало з 1703 по 1711 рр. і закінчилося поразкою.

У даній праці автор напряму не торкається самого ведення бойових дій і перебігу повстання. Більше уваги він присвятив дипломатичній та політичній підготовці, яку активно вели як сам Ракоці так і його найближчий соратник Міклош Берчені. Вони намагалися залучитися підтримкою як найближчих сусідів, Польщі, Туреччини, Росії, так і віддалених держав ворогів Габсбургів – Франції, Швеції. Ця підтримка включала пошук спільних інтересів, виділення коштів, надання військових контингентів та ведення паралельних військових дій проти Австрійської імперії.

Але спершу автор описує події які передують початку XVIII ст. Він охоплює період від XVI ст. Тут пояснюються причини занепаду Угорщини, участь у цьому процесі інших держав, в тому числі Польщі. Для більш повної картини Степан Томашівський дає детальний опис політичного устрою Угорщини. Він звертає увагу, що в ній через сильний вплив землевласників на політику і короля, слабкість міст і виборність королівської влади так і не сформувалося передумов для початку абсолютизації влади. Відсутність сильної центральної влади не давала змоги державі зосередити свої сили в кризовий час. Цим він пояснює те з якою легкістю Габсбургам вдалося поширити тут свою владу, але водночас було важко закріпитися через значний супротив магнатів, які не хотіли втратити свій вплив та привілеї, особливо ті які стосувалися участі в управлінні та звільнення від податків. Вони розглядали Угорщину як джерело прибутків і не надто дбали про розвиток краю. Поступове зростання податків та релігійні утиски збільшували народне невдоволення, що посилювало ідею повстання.

Також автор звертає увагу на внутрішню ситуацію в Польщі, поступовий занепад і послаблення центральної влади, правління тодішнього польського короля Августа II (1670–

1733). Польська шляхта все більше тиснула на короля і збільшувала свою роль в управлінні державою. Август Сильний здебільшого дбав лише про свої інтереси і намагався чинити певний супротив шляхті, щоб посилити центральну владу. У разі невдачі він мав декілька варіантів розвитку подій. Одним з варіантів було взагалі відмовитись від польської корони і зосередитись на своїх саксонських володіннях. Інший варіант передбачав зменшення території Речі Посполитої щоб посилити центральну владу і навести лад, а в майбутньому повернути втрачені землі. Цей варіант дозволяв укласти вигідні договори з сусідами в обмін на землі, але викликав би крайнє незадоволення з боку шляхти, що потягло б за собою втрату корони. Саме через складну ситуацію в Польщі Август II не був охочим підтримувати повстання, навіть попри можливість отримати угорську корону.

Ференц Ракоці (1676–1735) походив зі старовинного угорського шляхетського роду і був спадкоємцем трьох відомих династій: Баторі, Ракоці і Зріні. Його мати, Ілона Зріні, рано овдовівши, вийшла заміж за Імре Текелі, який ста «королем курців» і вів відчайдушну боротьбу проти Габсбурзького панування в Угорщині. У 1685–1688 рр. Ференц Ракоці разом із матір'ю та старшою сестрою мужньо витримав облогу Мукачівського замку імператорськими військами. Після капітуляції фортеці і вимушеного від'їзду рідних, опікуном Ракоці стає імператор Леопольд I, а вихователем – єпископ Леопольд Коллонич. Спадковий князь Трансильванії навчається в єзуїтському колеґіумі в Чехії. По досягненні повноліття його призначають жупаном Комітату Шаріш. Очевидно, у Відні Ракоці вважали надійним підданим імперії, тим більше, що він одружився на німецькій принцесі. І дійсно він зберіг відданість імператору під час повстання куруців (1678–1688), очолюваного князем Імре Текелі.

Повернувшись знову до Угорщини, Ференц Ракоці мав можливість побачити згубний вплив панування Габсбургів. Вони вважали Угорщину своєю провінцією. У країні ліквідували місцеві органи управління, дворян звільняли з посад та позбавляли привілеїв, повсюдно насаджувалася австрійська адміністрація. Віденська влада взяла під свій контроль Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст. Населення було обкладено важкими податками. До цього додався ще наступ католицького Відня на протестантів.

Весною 1701 року таємне листування Ракоці опинилося в руках австрійської влади і змова була викрита. Берчені встиг утекти до Польщі, а Ракоці заарештували, ув'язнили і засудили до смертної кари. Восени 1701 року його дружина організувала князю втечу з в'язниці до містечка Бережани на Дрогобиччині, де Ференц Ракоці жив під виглядом французького інженера (ІСТОРИЯ 1971: 427-450).

Цікавим є твердження Томашівського про те, що спершу Ракоці не вважав себе здатним очолити незалежну Угорщину, хоч і був амбіційною людиною. Про це свідчить те, що він намагався відвоювати свої вотчинні землі на території Трансильванії і за можливості очолити князівство: «Ідея княжого стола в Семигороді була у нього така сильна, що розбивала австрійсько-угорські порозуміння, оперті на далеких уступках в користь автономії й великопанських інтересів Угорщини» (ТОМАШІВСЬКИЙ 1909 :78-79). Ракоці також займався пошуками потенційного кандидата на угорський престол. Не відкидав він і позицію автономістів, які хотіли домогтися часткової самостійності хоча б Трансильванського князівства. Та з часом, побачивши як люди готові йти за ним, він вирішив, що може боротися за незалежність всієї Угорщини, і сам здатен очолити державу.

Не оминає увагою Томашівський і постать Міклоша Берчені. Він походив не за знатного роду і був першим його представником хто здобув дворянство. Він, як Ракоці, був людиною амбітною, але відрізнявся відсутністю лідерських якостей і жагою до власного збагачення. Він був вкрай незадоволений пануванням австрійців як і інші дворяни, тому й взявся за підготовку повстання, сподіваючись у разі успіху отримати чималу вигоду. Маючи неабиякий розум, він не мав достатньо сильного характеру щоб завершити справу і вести за собою людей: «Сі почування були так сильні, що по нещасливим закінченню повстання він тільки сам оден не упав на дусі, сам оден був неприступний ніякій гадці про капітуляцію, сам оден тільки не сумнівався ані на хвилю в кращій будучності угорської справи. Та ся

прикмета менше означала сильну, непереможну індивідуальність, як більше незмірно впертого і фанатичного чоловіка, повного егоїзму і зарозумілості, хоч обдарованого великим, без сумніву, розумом. Що се не герой, перед яким чуємо мимовільну пошану, без огляду на його особисті хиби, про се свідчать згідно голоси сучасників» (ТОМАШВСЬКИЙ 1909 : 81).

Переходячи безпосередньо до діяльності лідерів повстання, Степан Томашівський вказує на можливі напрями їх зовнішньої політики. Усю свою дипломатичну діяльність вони вели з території Польщі, переховуючись у різних містах де знаходили підтримку шляхти. Спочатку усе робив сам Берчені, оскільки Ракоці перебував в ув'язненні. Також Томашівський висловлює думку про те, що більшу частину планування здійснював Берчені: «Читаючи твори Раковція, маємо вражіння, що всьому почин і напрям давав сам автор, а Берчені грав зовсім другорядну роллю. Та голоси деяких сучасників впевняють нас інакше, що якраз дійсним головою й керманічем був Берчені» (ТОМАШВСЬКИЙ 1909: 82). Вони досить швидко налагодили контакти з королем Людовіком XIV, через французького посла у Польщі Ді-Ерона. Це був значний успіх, адже він почав надавати підтримку повстанцям і допомагати переховуватися на території Польщі. Сам Ді-Ерон зрозумів, що повстання в Угорщині буде вигідне для Франції, оскільки послабить Габзбургів у боротьбі за іспанську спадщину. Саме тому він доклав чимало зусиль організовуючи підтримку повстанців, а також довгий час підтримував їх зв'язок з французьким двором. Томашівський робить висновок, що Ді-Ерон поступово почав симпатизувати повстанцям, про що свідчить те, що він особисто надавав їм фінансову допомогу.

Та все ж він діяв в інтересах французького двору. Спершу він намагався перетягнути на бік Франції Августа II, короля Польщі, що значно допомогло б і повстанцям. Але після того як польський король зблизився з Габзбургами, Ді-Ерон вирішив отримати допомогу Польщі через шляхту, яка мала чималий політичний вплив, про що Томашівський розповідає в перших розділах. Хоч йому вдалося залучитися лише опосередкованою підтримкою окремих шляхтичів, які не хотіли надто ризикувати втручаючись у такі авантюри, вона виявилася вкрай корисною на початку повстання, забезпечивши додаткові кошти і незначний військовий контингент.

Найбільшу допомогу з польських шляхтичів надавав повстанцям воєвода Сінявський. Деякий час він переховував втікачів у своєму замку в Бережанах, звідки вони й вирушили до Угорщини в 1703р. Перебуваючи в гостях у воєводи Ракоці здобув прихильність його дружини, яка в майбутньому надавала підтримку повстанцям: «Політичні послуги, які вона робила для угорської справи, мотивуються у значній частині її особистими почуваннями для Раковція» (ТОМАШВСЬКИЙ 1909: 97-98). Панна Сінявська особисто надавала грошову допомогу повстанцям, а також переконала свого чоловіка відправити їм невеликий збройний загін.

Згідно основного плану, який Ракоці і Берчені пропонували Франції, основні сили мали вирушити з території Польщі. Це могли бути як звичайні найманці, так і, у разі успішних перемовин, польська шляхта. Оскільки вони були б під своїми знаменами, Франція уникала прямого конфлікту з Габзбургами через повстання. Місцеве населення, невдоволене австрійською владою, забезпечило б повну підтримку, що вирішувало проблему з провіантом. Війська повинні були швидко просуватися й оминати фортеці, а за можливості розділитися, одна частина просувалася до Трансільванії (Семігород), інша до Будапешту, таким чином взявши контроль над столицею Угорщини і територіями, які найдовше зберігали незалежність. Оскільки основні австрійські війська були залучені у війну за іспанську спадщину, повстанці з легкістю б зайняли територію Угорщини. Була навіть пропозиція залучити до повстання Імре Текелі, який перебував в Туреччині. Але це розглядалося як крайня міра, оскільки магнати і землевласники бачили в ньому розбійника і побоювалися заворушень серед селян. Тож така стратегія неодмінно привела б до розколу в таборі повстанців.

Отримати допомогу самого польського короля Августа Сильного так і не вдалося. Він вирішив не псувати відносини з Габсбургами в обмін на шанс отримати угорську корону, а навпаки – став на їх бік. Він намагався схопити Ракоці і Берчені. Після невдалої спроби зловити лідерів повстання він почав тиснути на шляхту. Пізніше він забороняв шляхті в будь який спосіб допомагати повстанцям, погрожуючи конфіскувати землі. Окрім того, він почав стежити за діями Ді-Ерона і обмежувати його, а після початку повстання заарештував, що послабило зв'язок між повстанцями і французьким королем.

Також Ракоці шукав підтримки і в Швеції, яка теж мала інтереси в регіоні. Вони висловили своє бажання надати допомогу повстанцям, але на ділі нічого не зробили.

Ще одним напрямом була Росія. Петро I вбачав значну вигоду для своєї держави у разі ослаблення Австрії і теж висловив своє бажання допомогти повстанцям. Але після невдалого початку бойових дій на території Закарпаття, російський правитель вирішив не ризикувати прямою конфронтацією з Габсбургами.

Певну прихильність Ракоці зміг здобути і в Туреччині, але здебільшого вона залишалася нейтральною. Турецька влада не звертала уваги на перебування на її території загонів під проводом Імре Текелі, і погодилася надати притулок самому трансільванському князю після поразки повстання.

Але, на жаль, уся ця політична підготовка не була повністю завершена через початок селянських виступів на Угорщині. Невдоволені австрійською владою, надмірним оподаткуванням, селяни дізнавшись з маніфестів про заклики Ракоці до боротьби почали організовуватися у великі загони, чим привернули до себе увагу і змушені були вступити в сутички з регулярними військами, в яких зазнали поразки. Це в свою чергу призвело до затримки грошової допомоги, оскільки така хаотичність дій і поразки в перших боях, викликали невпевненість в успіху кампанії. Тим не менше, отримана допомога дозволила успішно продовжити повстання і домогтися певних здобутків.

Зустрівшись з повсталими селянами які вірили Ракоці був прикро вражений їхнім становищем. Та з часом він зрозумів що має значну підтримку у простого люду, який надихнуло гасло на знаменах князя «З Богом за Вітчизну і волю» (НАРИСИ 1993: 123). На території Закарпаття до нього активно долучалися місцеві русини, які попри бідне екіпірування діяли на рівні з професійними військами. 1705 р. газета «Ведомости» повідомляла, що «войска его в 30 тысяч оружных состоятся, сверх того у себя имеет сорок тысяч человек с косами» (ИСТОРИЯ 1971 : 438). Звісно такі повідомлення лише підкріплюють твердження Томашівського щодо хитрості яку застосував Ракоці, щоб виграти час, а саме розповсюдити неправдиві відомості про чисельність війська: «І хоч се „військо“ і числом і вартістю було дуже скромненьке, політика вимагала пускати у світ звістки про велику силу його, яку привів з собою з Польщі. Такі вісти мали викликати в австрійських урядових і військових кругах страх і замішане - і до деякого степеня робили се» (ТОМАШІВСЬКИЙ 1909 : 148).

Причиною ж поразки автор, як і інші дослідники, вказує внутрішній фактор – втрату підтримки селян, які склали більшу частину повстанців, котрі розчарувалися у можливості покращити своє становище, а також незгоду між магнатами, які заради власної вигоди зраджували ідеалам повстання. Разом із тим, незважаючи на всі внутрішні суперечності в угорському таборі, 13 червня 1707, у самий розпал війни, на засіданні державних зборів у м. Онод (Угорщина) було прийнято історичне рішення про скинення Габсбургів з угорського престолу (ВІДНЯНСЬКИЙ 2004 : 518). Але навіть такий важливий крок не повернув народом того запалу який був на початку повстання.

Отже, аналіз праці українського дослідника початку ХХ ст. дозволяє зробити висновки:

- С. Томашівський проаналізував політичне становище в Угорщині і Польщі до початку ХVІІІ ст. Він вказав на слабкість центральної влади і відсутність спадкової монархії, що привело до поступового занепаду держав. Надмірне засилля привілейованих класів теж негативно відбивалося на загальному становищі держав

чим активно користувалися сусіди. На відміну від інших європейських держав де активно розвивалася абсолютна монархія, тут продовжувала існувати виборність короля, слабкі міста та локальні магнатські війська.

- Габсбурги не надто переймалися розвитком угорських земель. Вони використовували край як сировинний придаток і джерело грошей, про що свідчить їх податкова політика. Вони навіть намагалися областити податками магнатів і великих землевласників, але безуспішно. Врешті-решт це викликало народне невдоволення владою і утворило підґрунтя для повстання.
- С.Томашівський присвятив увагу і лідерам повстання, вказавши на їх якості та недоліки. Обоє він виділив як вельми амбіційних людей, які готові до останнього боротися за свої ідеї. Князь Ференц Ракоці при цьому постає як харизматичний лідер здатний вести за собою людей. Міклош Берчені ж є більш егоїстичним і попри хороший розум не здатний бути справжнім лідером.
- Автор виділив основні напрями дипломатії Ракоці, спрямовані в основному на Польщу і Францію. Людовік XIV був зацікавлений у дестабілізації ситуації в Угорщині, сподіваючись відволікти сили Габсбургів від боротьби за іспанську спадщину. Польська шляхта ж мала суто меркантильний інтерес і розраховувала на грошову виплату, яку обіцяв надати французький правитель і Ракоці. Саме підтримка французького двору і польської шляхти допомогли здобути певні успіхи на початку повстання. Вони забезпечили стартовий капітал і незначні військові контингенти, чий досвід став у пригоді.
- Активне використання листів Ракоці і Берчені, а також мемуарів князя, дозволили С. Томашівському більш детально висвітлити їх перебування на території Польщі, різні плани ходу повстання які вони розробляли, особисті якості лідерів повстання та їх відданість ідеї, становище всередині польської шляхти, коли кожен боровся за свої інтереси;
- Завчасний початок військових дій з боку повсталих селян змусив Ракоці почати активні дії не завершивши дипломатичну підготовку і не отримавши усієї допомоги на яку розраховував. В результаті, отриманих коштів вистачило лише на початок повстання, а незгода в середині табору повстанців приречла їх на поразку. Тим паче зміни в ході повстання викликали сумніви у тих хто мав намір підтримати Ракоці і вони обмежились відмовками.
- Місцеве населення активно підтримувало повстання надаючи провіант, фураж і вступаючи до війська Ракоці попри відсутність нормального озброєння та військового досвіду.

Список джерел та літератури

- MÁRKI 1907 – Márki Sándor. *II Rákóczi Ferenc*. I.köt. 1676-1707. Budapest, 1907. 646
- TOMASIVKYJ 1912 – Tomasivkyj István. *Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történelméhez*. I, II, III és befejező közelemény. Századok, 1912. 113-127, 192-208, 758-772 old
- АЧАДИ 1956 – Ачади И. *История венгерского крепостного крестьянства*. – М., 1956. – 364 с.
- ВІДНЯНСЬКИЙ 2004 – Віднянський С. В., Національно-визвольна війна угорського народу 1703-1711. *Енциклопедія історії України. Т.2.* / Редкол. В. А. Смолій та ін. – К., Вид. Наукова думка, 2004. – 518с.
- ДАНИЛЮК 2013 – Данилюк Д. Д., *Історія Закарпаття*: навч. посіб. – Ужгород, Вид-во В. Падяка, 2013. – 304 с.
- ИСТОРИЯ 1971 – История Венгрии: в 3 т. Т. 1.. /Ред. Арський Ф. Н. – М., Наука, 1971. – 643 с.
- ЛУЧКАЙ 1999 – Лучкай М., *Історія Карпатських русинів*: У шести томах. Т. 2: Містить в собі статус цих країв від приходу мадярів по 1690 рік. / Переклад з латин. Ю. М. Сака. – Ужгород, Вид-во «Закарпаття, 1999. – 388 с.

ЛУЧКАЙ 2002 – Лучкай М. *Історія Карпатських русинів: У шести томах. Т. 3.* / Пер. з латин. А. М. Ігнат; дешифрування рукоп. Ю. М. Сак; голова редкол. Е. В. Швед. – Ужгород: Вид-во «Закарпаття», 2002. – 323 с.

НАРИСИ 1993 – Нариси історії Закарпаття: у 3 т. Т. 1: (з найдавніших часів до 1918 року) / Відп. Ред. і керівник авт. кол. І. Гранчак. Ужгород, 1993.

ПАП 2012 – ПАП С. *Історія Закарпаття: в 3 т. Т. 2.* – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2012. – 437 с.

ПОРТНОВ – Портнов Андрій. Степан Томашівський: біографічний нарис, концепція української історії //

<http://uaterra.in.ua/2006/06/29/%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD-%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B1%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BD%D0%B0/>

СТРИЙКОВСЬКИЙ 2011 – Стрийковський М. *Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі.* Львів, 2011. – 1075 с.

ТОМАШІВСЬКИЙ 1909 – Томашівський С. Т., *Угорщина і Польща на початку XVIII ст.* – Львів, 1909. – 166 с. [online] Доступно:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Tomashivskiy_Stepan/Uhorschyna_i_Polscha_na_pochatku_XVIII_v.pdf? (дата звернення 26.04.2021).

Demchik Mykhailo

The liberation war of the Hungarians under the leadership of Ferenc Rakoczi II in the scientific work of Stepan Tomashivskiy

The article focuses on the characteristics of the scientific work of Ukrainian historian Stepan Tomashivskiy regarding Hungarian-Polish relations in the context of the liberation war of Prince Ferenc Rakoczi II. S. Tomashivskiy was among the first domestic researchers who became interested in the history of Hungary. The author of the article states that S. Tomashivskiy also paid attention to the leaders of the uprising; pointed out the main directions of Rakoczi's diplomacy, aimed mainly at Poland and France.

Keywords: *Stepan Tomashivskiy, Ferenc Rakoczi II. Hungary, Poland, anti-Habsburg struggle*

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ДУХОВНО-ЛІТЕРАТУРНОГО ЩОРІЧНОГО ВИДАННЯ «МЪСЯЦЕСЛОВЪ» (1864–1927)

У статті на базі періодичного видання «Мъсяцесловъ» (1864-1927) розкрито специфіку накопичення етнографічних знань на території етноісторичного Закарпаття. Народознавчі матеріали, які публікувалися на сторінках календаря-щорічника, хронологічно відповідають періоду входження краю до складу Королівства Угорщини та Австро-Угорської дуалістичної монархії (1867-1918). Опубліковані матеріали ілюструють духовну складову життя угорських русинів (закарпатських українців) та відображають світоглядні уявлення.

Ключові слова: преса, «Мъсяцесловъ», етнографія, фольклористика, Закарпаття (Угорська Русь), Королівство Угорщина, Австро-Угорська дуалістична імперія.

Етнографічні та фольклористичні студії пройшли довгий та складний шлях. Накопичення цих знань відбувалося нерівномірно, за злетом слідував занепад, що продукувалося соціально-економічними, культурними та історико-політичними реаліями. Здебільшого дослідження носили стихійний характер, трималися на ентузіазмі аматорів і не виходили за межі відтворення здобутої інформації. Спроби фундації центрів дослідження переважно зазнавали фіаско. Утім розвідки продовжувалися, інтерес поглиблювався. Сцієнтизація етнографії припадає на середину XIX ст., тоді як спроби надати фольклористиці окремо статус самостійної наукової дисципліни припадають другу половину XIX - початок XX ст.

Повідомлення про слов'янський етнографічний та фольклорний пласт, як і угорський, увійшли до складу різноманітних історичних, статистичних та географічно-етнографічних праць, а також щоденників, подорожніх записів, що виходили в тогочасних Королівстві Угорському та Австро-Угорській дуалістичній монархії (від 1867 р.). Ще на кінець XVIII - початок XIX ст. в Угорщині мають місце паростки народознавчого зацікавлення: «Commentatio de moribus ac ritibus Ruthenorum» Кароя Фейєрварі, п'ятитомна «Notitia Hungariae novae historico-geographica» Матяша Бела, три монографії з цінними етнографічними характеристиками українського населення Земплинського, Угочанського і Сатмарського комітатів Антала Сірмаї (МУШКЕТИК 2013: 17-18)). Варто зважити на важливу роль місцевої інтелігенції, яка включилася у процес нагромадження етнографічного матеріалу, що послугувало хорошим фундаментом для подальших ґрунтовних досліджень. Представлена інтелігенція першої половини XIX ст. такими персоналіями: І. Базилович (1742-1821), І. Орлай (1770-1829), Ю. Венелін-Гуца (1802-1839), І. Югасевич-Склярський (1741-1814), брати Іоанн (1815-1883) та Михайло Дулішковици (1813-1873), М. Лучкай (1789-1843). Окремої згадки варті В. Довгович (Довганич) (1783-1849) та його стаття «Зауваги щодо поглядів на етнографію, як науку», де чи не вперше в етнографії автор зробив спробу теоретично визначити її предмет і завдання, методи її дослідження, виступивши проти описовості, національної односторонності (МУШКЕТИК 2013: 21-22).

Більшого розмаху розвідки набули у другій половині XIX ст., поштовхом для цього стало утворення двоцентрової монархії у 1867 р. – Австро-Угорщини. Одну із найбільших держав Європи того часу нерідко називали «клаптиковою імперією», оскільки вона була багатонаціональною – тут проживало понад десяток різноманітних етнічних груп. Ст. 19 Австрійської Конституції (відомої ще як Груднева) апелювала до рівності усіх національностей в Австро-Угорській монархії, визнавала за кожним народом право зберігати

¹ Магістр історії, випускниця Факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» 2022 р.

та розвивати рідну мову. Утім у законодавчій базі вона не отримала належного роз'яснення, що в майбутньому призводило до неоднозначних ситуацій. Результатом такої невизначеності, на думку І. Монолатія, стала подальша етнізація австрійської політики, яку пізніше було перенесено в політичне життя держав-наступниць імперії Габсбургів (МОНОЛАТІЙ 2009: 154). На цьому тлі етнографічні та фольклористичні дослідження отримали «нове дихання». Багатосторонніми і систематичними дослідження стали з появою 1889 р. Угорського етнографічного товариства, у організації якого взяли активну участь відомі громадські діячі Герман Антал і Пал Гунфалві (МУШКЕТИК 2013: 42). Своє завдання Товариство вбачало у «вивченні народів, які населяють сучасну та історичну Угорщину, а також у підтримці братерських відносин між народами шляхом їх взаємопізнання», у стимулюванні польових та наукових досліджень фольклору різних етнічних спільнот (МУШКЕТИК 2013: 42). Розвідки публікувалися зазвичай у спеціалізованих виданнях, і до видавничої справи залучалися не тільки представники титульної нації, але й етнічних меншин. Із закарпатоукраїнської інтелігенції необхідно відзначити такі персоналії: О. Духнович (1803-1865), А. Дешко (1816-1874), М. Нодь (1819-1862), Т. Легоцький (1830-1915), А. Кралицький (1835-1894), М. Фінцицький (1842-1916), А. Годинка (1864-1946), М. Врабель (1866-1923) та низка інших.

З усього масиву найбільше виділяється постать Тиводара Легоцького, який був справжнім ерудитом свого часу. Його наукові інтереси складали археологія, мовознавство, етнографія, фольклор та низка інших соціогуманітарних напрямів. Легоцький був членом багатьох наукових товариств і установ, в тому числі Угорського товариства дослідників природи, Етнографічного товариства Угорщини, ряду археологічних комісій (ПАНКУЛИЧ 2011: 293). У 1907 організував в Мукачеві музейне товариство, створив у власному будинку перший на Закарпатті музей історії і побуту краю (ПАНКУЛИЧ 2011: 293). З-під його пера з'явилася збірка перекладів на угорську мову народних пісень українського (руського) (1864) та словацького (1866) населення (МАЛЕЦЬ-МАЛЕЦЬ 2017: 125). Перший збірник отримав найменування «Magyar-orosz népdalok», де опубліковано всього 116 пісень з Березької жупи (області) (МУШКЕТИК 2013: 27). З народних найповніше репрезентовано ліричні пісні, менше — обрядові, історичні (лише рекрутські) та деякі інші, зокрема розміщені коломийми (МУШКЕТИК 2013: 27). Окрім уснопоетичного спектру Т. Легоцький займався дослідженням весільної обрядовості закарпатців, а також збирав народні казки, прислів'я, легенди, під його редагуванням вийшли тритомна краснавча монографія про Березівський комітат «Beregvármegye monográfiája» (1881-1882), збірка «A magyar-orosz közmondásai és réldabeszédei» (1876) в щорічнику товариства ім. Кішфалуді, друкувався у журналі «Вінок» (МУШКЕТИК 2013: 28). Ім'я наукового світила було відомим не лише всій Австро-Угорщині, але й далеко за межами монархії.

У збереженні і розвитку традиційної культури, вихованні любові до рідної землі, поширенні етнографічних знань та етнографічному вивченні українців Закарпаття помітну роль відігравали періодичні видання, які з другої половини 60-х рр. ХХ ст. почали виходити на своїй етнічній території та на зрозумілій для народу мові (ФЕДАКА 2008: 5). Одним із перших таких видань вважається «М'сяцесловъ». З 1864 р. він видається в Ужгороді (тоді використовували назви Унгоград та Унгварь), до цього періоду О. Духнович видавав часопис у Пряшеві та Перемишлі.

Доля «М'сяцеслова» нерозривно пов'язана з двома товариствами: Обществом св. Василя Великого (1864–1902) та акціонерною спілкою «Унію» (1902–1932), яка вважалася наступницею попередньої спільноти. Общество св. Василя Великого засноване 1864 р., статuti якого підтвердив будапештський «Намісничеський Сопіт» (Helytartótanacs) (ВОЛОШИН 1956: 11). Першим почесним головою став А. Добрянський, заступник голови – І. Раковський, помічник голови – Іоан Мондок. Секретарі Общества – А. Кралицький, Ю. Ігнатков, Кирил Сабов, Віктор Кимак (СВІТЛИК 2017 (а): 37; СВІТЛИК 2017 (б): 64). Для реалізації видавничої справи між товариством та типографією Карла Егера укладено відповідний договір, по його смерті повторно укладено контракт з його вдовою у червні 1867

р. (СВІТЛИК 2017 (а): 37; СВІТЛИК 2017 (б): 64), після чого світ побачили тижневики «Учитель», «Свѣтъ» (1867–1871), «Новий Свѣтъ» (1871–1872), «Карпатъ» (1873–1886) тощо. Співпраця відбувалася також і з книгопечатнею ст. Йосифа Фейшевша, друкарнею «Келеть», Сейкеля й Іллейша, Варфоломея Егера, а незадовго до ліквідації товариства у хід пішла власна типографія. 3 квітня 1902 р. відбулося останнє засідання згаданої організації, під час якого оголошено про розпуск товариства та передачі маєтку фундаторам акціонерного товариства «Унію» (утім реєстрація розтягнулася на два роки) (ВОЛОШИН 1956: 16). Це дозволило, зокрема, видавати «Мѣсяцесловъ» впритул до 1927 р.

З назви стає зрозуміло, що це – церковний календар. Окрім релігійно зорієнтованого призначення щорічник виконував культурно–просвітницьку функцію, що проявлялося у поширенні наукових, літературних та публіцистичних матеріалів. Зокрема, на сторінках часопису розміщені етнографічні замітки. Чимало дослідників преси схилиються до думки, що календарі і альманахи є попередниками, заміника справжньої періодичної преси (РЕБРИК 2019: 42).

Отже, переходимо до розгляду народознавчої складової духовно–літературного щорічника «Мѣсяцесловъ».

Особливу групу складають дописи, присвячені забобонам. Наприкінці XIX ст. захоплення міфологією, її дослідженням стало, до певної міри, й модним, тому багато етнографів, лінгвістів торкалися цієї теми (КОРОЛЬ 2019: 34). Проявлялося це здебільшого у публікаціях дослідників через пласт духовної культури (головно через призму похоронної обрядовості, демонологічних уявлень, апотропеїстики). До цієї категорії зараховуємо статті «О мертвецахъ» (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (а)), «Суевѣріе и предрасудки» (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (б)), «Народні суевѣрні приказки» М. Немеша (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1910). Мета цих дописів полягає у розвіянні забобонності населення, трактуючи їх примітивне та упереджене сприйняття тих чи інших явищ у світлі християнської догматики.

Стаття «О мертвецахъ» розпочинається з відтворення вірування про те, що особи, які померли не своєю смертю – босоркуни або ті, які захлинулись вином, – мають за характерне щоночі покидати свої могили: *«... первые по ночамъ встають изъ могилъ своихъ, а на послѣднихъ въ самую полночь нечистые берутся по селу, а иногда и воду возять»* (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (а): 46). Також зафіксовано, які апотропеїстичні методи використовували по відношенню до таких покійників: *«Въ старыя годы на могилахъ мертвеца, выходящаго изъ нея (могила, яма) шитали за необходимость бѣвяти древесный коль, и мертвецъ болѣе будтобы не вставаль... А потому и нинѣ многіе изъ насъ въ ночное время ни зачто не пойдуть на погость (тынъ, цывитарь)»* (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (а): 46). Надалі у тексті відстоюється думка про абсурдність таких вірувань, наводяться фрагменти зі Святого Письма. Зокрема, наводять аргументи із життя, як–от про те, що деякі люди здатні вводити інших в оману, прикинувшись мерцем, і так цуплять молоко від корови, або ж людський розум самообманюється (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (а): 49–50).

Публікація «Суевѣріе и предрасудки» носить здебільшого всеохоплюючий характер: на прикладі світової історії та місцевих реалій доводиться теза, що *«колдуны и знахари (ворожильцы) получили свое начало отъ давныхъ языческихъ (поганскихъ) жрецовъ... они должны были, для поддержания своей власти, прибѣгнуть къ разнымъ обманамъ»* (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (б): 51). Автор статті наголошує, що в житті зустрічається чимало такого, що пояснити здатна тільки наука (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (б): 58), і до цього раціонального зерна необхідно постійно прагнути.

Допис М. Немеша «Народні суевѣрні приказки» всеціло можна назвати етнографічним, оскільки з народних вуст – Е. Добиш та І. Папа – він відтворив дві історії–легенди:

1) в околицях Мармарош–Сигота рознеслася новина про дитину, над якою здійснювали три спроби хрещення, утім у всіх випадках вона перетворилася на *«глыбу леда», «головню»* та *«струк мелайный»* (МѢСЯЦЕСЛОВЪ 1910: 54). Лише за останньою спробою священних спромігся її охрестити, утім по завершенню тайнства дитина озвучила

про вимирання населення: *«Но зачѣмъ въ видѣ струка – хлѣба – окрестилисте мя, буде изобилые хлѣба, но не буде кому ѣсти, ибо народъ буде мерти»* (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910: 54);

2) в сс. Колодне та Угля (сучасний Тячівський р-н) в 1831 р. панувала холера, поширення якої пов'язували з упирем. Для того, щоб припинити постійну високу смертність, запросили «знаючу» Євдохію із Требушан, яка за допомогою відрубання голови померлому та вбивання осикового кілка в груди, щоб він більше не міг чинити шкоду (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910: 54–55). За свідченнями етнологів А.-Д. Кривенко, осика – символ зради, народна уява охрещає її «проклятою», «нечистою» рослиною, тому вважається доцільним засобом у боротьбі з нечистою силою (КРИВЕНКО 2014: 46).

Торкаючись теми похоронної обрядовості, у виданні опубліковані нотатки про архаїчні похоронні звичаї. Мова йде про таке явище, як «лопатки» – сидіння й забави (ігри) при мерцеві. На сторінках щорічника розміщена одна публікація, присвячена такому типу розваг. Матеріал, поданий у періодичному виданні, зібраний в с. Стройне комітату Берг (колишній Свалевський р-н, а зараз – Мукачівський) (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891 (а)). Зазвичай «лопатки» проводилися у домі небіжчика при читанні Псалтиря. Це дозволяло присутнім відволіктися від монотонного читання Псалмів над померлим, а також сприяло легшому перебуванню при мерцеві. На думку етнографів, в т. ч. І. Черленяк, первісне значення похоронних веселощів, ймовірно, полягало у захисті живих та самого небіжчика від злих сил, а також вказувало на те, що до покійника надалі ставляться, як до живого (ЧЕРЛЕНЯК 2020: 178).

У дописі «Мсяцеслова» описані дві гри такого стибу: «Опроводъ» та «Дѣдо и баба». Забави ці по своїй суті є театралізованими виставами, дійові персонажі в яких – антропоморфні герої. Прикметно, що автор публікації підкреслює участь у цих іграх виключно чоловіків, які також перебирали на себе жіночі ролі. Сенса першої забавки зводиться до трьох головних персонажів: померлого, його вдови та священника (попа). Той, хто виконує роль попа, має за місію озвучувати гумористичні приповідки (головно про небіжчика). По завершенню оповіді двоє людей несуть лавку (стілець) із тим, хто приміряв на себе роль покійника, надвір і там, якщо він швидко не зіскочить сам, його самого кидають на землю (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891 (а): 130–131).

Щодо іншої гри, то з самої назви зрозуміло, що ключовими героями тут виступають дід і баба. Для більшої відповідності віковій категорії їм роблять горби з соломи. Гра багата на комічні сцени, вони відтворюються на побутовій основі. Під час забавки їх весь час беруть на сміх, а також персонажі перебирають на себе функції сватів: *«Теперь сей избранный муцина беретъ палицу въ руки, бьетъ по герендѣ и каже: «Дѣду гримить, стася (перекрестися)». Дѣдо говоритъ: «Отца ворота, у мене чулка золота». Муцина звѣдаться: «Что тамъ печешъ?» – Дѣдо: «Гусака!» – «Чого ся не пече?» – «Бо съ нього мастъ не тече.» – «Коли буде течи?» – «Коли поцѣлуе тота того» и наименуетъ одну пару»* (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891: 130–131). За невиконання певних дій може слідувати покарання, як-то можуть чорнилом забруднити обличчя тій людині, яка відмовляється від виконання завдань. Забавка продовжується до того моменту, доки усі пари не перецілюються. Як тільки досягнуто ціль, баба та дід покидають хату й втікають геть.

Звертає увагу щорічник і на таку сферу традиційної сімейної обрядовості, як весільну. М. Немеш присвятив статтю опису весільних звичаїв та обрядів в с. Угля, в деяких випадках проводячи порівняння з сс. Дулове та Теремля (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б)). З перших же рядків автор наголошує, що вінчалися молоді не стільки по взаємному коханню, скільки за домовленістю батьків обох сторін (яка нерідко відбувається ще у ранньому дитинстві) (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (а): 73). Дописувач структурує весілля на складові частини:

– *заручини (спросини)*. Довгий час за своєю масштабністю та ефективністю вони прирівнювались до самого весілля, однак на момент публікації матеріалу все зводилося наступного: *«присутсвующие пють «aldomas» и послѣ сего идутъ записати оголоски»* (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б): 74);

– *гуски* – обрядовий вечір напередодні самого весілля, який проводився окремо у нареченого та нареченої. Щодо етимології цієї лексеми, І. Черленяк пояснює, що саме дійство отримало своє найменування від музичного супроводу, від «*густити*» / «*гусяти*», тобто «*грати*» (ЧЕРЛЕНЯК 2020: 112). Якщо молоді проживають у одному населеному пункті, то наречений зі своєю групою навідується до молодої. Після приходу та традиційних вербальних формулювань відбувається наступне: «*Дружба доразь изъ между другихъ дѣвчатъ, разпознавъ требуюмую, поймаеть и посадиць ю застоль ко жениху, котра хотъ лѣто, хотъ зима, обыкновенно въ гуни (guba) одѣта, занимаеть мѣсто за столомъ*», – опісля чого на цільну хлібину кладуть обручки і староста обручає їх (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б): 74);

– *виготворення весільної атрибутики: пошиття курагова у молодого та плетення вінка у молодої*, робота над якими супроводжується співом. По завершенню підготовки староста з боку нареченого збирає усю свиту і тримають курс до нареченої, а після – до церкви на вінчання. Буває, що не одразу переходять до Таїнства Вінчання, а в проміжку організують дозвілля (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б): 75);

– *трапеза*. По завершенню попереднього етапу переходять до власне святкування у домі батьків молодої. Столи накривають у такій послідовності: два хліби та миска солі на кожен зі столів, алкоголь (паленка), голубці, капуста і м'ясо, дзема (юшка), а завершують книшом (мучна страва) та курятиною. Прикметно, що м'ясо роздроблюють старости, дружби (куми) і пригощають так гостей. Протягом усієї трапези лунають музика, спів та організують танці, традиційно запрошують для цього ромів (циганів). При презентації останньої страви – курятини – музики на скрипках видають звук, що нагадує спів півня, що доволі символічно;

– *проця (процання)*. На цій стадії молоді стають на простелену гуню і староста, звертаючись до батьків молодої, висловлює їм подяку від її імені та просить благословління на спільне життя у домі чоловіка. По виконанню усіх дій відбувається перехід до молодого, підносять по прибуттю дари його родині: «*За тото пріймѣте адде одна сорочку, и носѣтъ ю здоровѣ на многая лѣта*». *Сверкръ 2 або три золотъ, (сокорувць) пару чоботъ и такъ прочіимъ домашнімъ, и ближнімъ по одному колачъ*» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б): 78–79);

– *пропуй (пропой)*. Батьки молодиці, зібравши всіх своїх ближніх, беруть на плечі придане нареченої (подушки, скатертини, посуд, одяг тощо) і приносять слідом за нею. Пригощання для них продовжуються;

– *гостина* – на другий день у нареченого, а на третій день проводиться у батьків нареченої, що символізує завершення весільного обряду.

Також Г. Бескид описав весільний обряд русинів з берегів р. Попрад, що протікає територією сучасної Словаччини (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а)). Матеріал є корисним, оскільки дозволяє провести історико-порівняльне дослідження весільних звичаїв русинів різних локацій. Автор відзначає, що «*весѣлье въ субботу вечеръ начинають, и до середи продолжаютъ*». Заручини тут іменуються «*руковинны*». Благословіння від батьків молодята одержують після виконання конкретних формальних дій: «*... отъ востока къ западу обертаются, – руки себѣ подають, и прінимають благословеніе*» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а): 77). Батьки опікуються приданим для доньки. Також для нареченої, як і на території тогочасного Закарпаття, обов'язком атрибутом є носіння кожуха (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а): 77). Зокрема, молоді один для одного до вінчання намагаються виготовити обов'язкові елементи одягу: чепець – для нареченої, а перо (квітку) і сорочку – для нареченого (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а): 77). Перед видачею молодиці на запит старости спершу виводять парубка у жіночому одягу до сватів, це надає більшої комічності ситуації. Окрім таких гумористичних замальовок, значна увага надається під час усього обряду народним піснями та цитуванні Біблії, озвучення притч. Символізмом сповнена дія, яка має на меті показати завершення женитьби та перехід молодої до нової родини: «*Потому дружба запровадить молодицю на рѣку, возьметъ на путь дружбовскій мало воды и сбрызняетъ молодицы руки, и войдутъ в хату и веселятся...*» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а): 81). На другий день молодицю

вбирають у чепець, подарований їй судженням, і востаннє пригощають гостей чаркою. На цьому весільний обряд вважається завершеним.

Важливим етнографічним матеріалом виступають народні казки. У порівнянні зі Східною та Центральною Україною на теренах етноісторичного Закарпаття їх збір, обробка та публікація були мізерними станом на другу половину XIX ст. Перша така публікація досліджуваного часопису опублікована у 1890 р., зразки усної народної творчості зібрані з околиць Березької Верховини півцеучителем з с. Стройне Іоанном Поппом (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (г)). У статті розміщені такі казки-легеди: «Прочто Мойсей гугнивий?», «Ісусь Христось подь видомъ пшениць», «Ковчегъ Ноевъ», «Тоты жиды, што погребли Христа», «Котра язуката?», «Такъ емь ъ ударила, ожь онь черева зней высочила». Перші чотири оповідки забарвлені у біблійні мотиви. В той час останні дві з переліку - побутові замальовки, носять більш сатиричний характер.

У «Мъсяцесловъ на годъ 1897» Турьянин Гавриїл опублікував три казки і приповідки: «Подорожняго въ домъ пріяти», «У Медведя и уха и хвустъ краткій», «Знае ворожити» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1896 (б)). Судячи з викладу, автор серйозно поставився до збору матеріалу: розповіді локалізовані та зафіксована точна дата записів. Усі три історії несуть в собі дидактичний елемент, тобто пояснюють дійсність (часом на доволі примітивному рівні, а іноді – з певною науковістю).

До того ж, великий об'єм роботи зробили по фіксації паремій – прислів'їв та приказок. Головними дописувачами були парох в с. Мідяниця (сучасна Берегівщина) Олександр Шерелегій (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (д); МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891 (б)) та культурно-освітній діяч, фольклорист, поет Олександр Павлович (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1896 (а)), а також інші добірки (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1893 (а)). Їх тематика – різноманітна: побутові замальовки, характеристика почуттєвого світу, державного ладу тощо. Публікатори розуміли важливість збереження народної мудрості, оскільки вони своєю лапідарністю заміняють розлогі пояснення та яскраво змальовують певну проблему.

Ще один важливий та найбільший фольклористичний пласт щорічника складає народна пісенність. Завдяки географічному розташуванню Угорської Русі (так іменували етноісторичне Закарпаття до 1919 р.) пісенний фольклор тут набув особливих рис: як і набуття полікультурних форм, так і консервація стародавніх уявлень. Зокрема, народні пісні найкраще відображають соціальні й економічні реалії народів у певний історичний період. Для крайового фольклору притаманні здебільшого ті ж жанрово-тематичні групи, що й центрально- й східноукраїнському: сімейно-обрядові, календарно-обрядові, трудові, історичні, військові (рекрутські, жовнірські, тощо. Цю ж позицію підтримував Ф. Колесса: *«Зрозуміло, що також у народній поезії й музиці позначаються згадані діалектичні відмінні й чужі впливи; все ж такий основний пісенний фонд Закарпаття залишився у значній часті той самий, що й у східній Галичині, на Подніпров'ю й інших частинах української етнографічної території»* (КОЛЕССА 1930: 1).

Уснопоетичний матеріал, опублікований на сторінках «Мъсяцеслова», має ще одну особливість: статус фольклору отримують і авторські тексти (які, власне, накладаються на народний мотив). Такими прикладами слугують «Я Русынъ былъ, есть и буду», «Счасть намъ Боже!» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1876: 50-51), «Дай намъ Боже добрый часъ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1887).

Записи зібрані ледь не з кожного комітату Верхньої Угорщини, де проживали русини-українці:

- **Берег:** «Прійди ты муй» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 88);
- **Земплін:** «По ниже Выравъ», «А тамъ горъ», «Мила моя мила» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 85-86), «Нье буйде ще хлапци воемского гладу», «Умарь, умарь стари коваль», «Зугемнье, загумье», «Мила моя цо ти думашъ», «На пажици жельейней», «Анъ до насъ шугай нье ходзъ», «Конъчку муй чендешъ», «Кедь я пуйдземъ на цудзи край», «Чом же ми нье пишешъ», «Анъ я нье пьемъ, анъ жена моя», «На загумню ораль», «Чи е тот, чи нье тот?», «Якъ я ишоль по подь облакъ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (а): 95-96);

- **Мараморош:** «Ци чули вы», «Полюбивь я», «Ай пуйду я», «Надь рѣчковь», «Ой заспѣвай», «Ой я люблю» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 82-85), «Горе моя горе», «Ей Боже мой Боже», «Бировко молода» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 87);
- **Уточа:** «Сидить медвѣдь», «Ой сидѣла» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 85);
- **Унг:** «Посвѣти мѣсячку» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б): 87);
- **Шариш:** «Сиротинька бѣдна опущена горѣ доловъ ходитъ засмучена», «По Бескидъ зеленый барвинокъ наймильшій цвѣтъ честныхъ русскихъ дѣвок», «Где бывають почтивы дѣвочки» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (в)).

Зокрема, окремих дописом вийшла підбірка українських (малоросійських) пісень: «Джигуне, Джигуне, якій ты леда що», «Колыбельная», «Овчарская», «Горе дѣвушки бездолницы», «У зеленѣй полонинѣ», «Любовь к панамъ», «Стукнуло гукнуло», «Ци знаете добрѣ люде?», «Жало дѣвча жало траву» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1893 (б)).

Навні також тут календарно-обрядові пісні, як-от «Бовищанская колядка [въ праздникъ Рождества Христова]» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1883), «Коляда престоноардна на Рождество Христово» з Тернова (Тячівський р-н) від І. Мигалка (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (е)).

Історичні пісні – ще один зріз фольклористики. У таких творах відтворюються події конкретного історичного періоду та, що також вкрай важливо, надаються оцінки історичним явищам та постатям. У щорічнику знаходимо два зразки зазначеного циклу, а саме: «Пѣсьн о бл. п. Елисаветѣ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (и)), «Сидить Пинтя...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (б)). Перший твір складено на пам'ять загиблої імператриці Єлизавети, дружини імператора Франці Йосифа I, відомої більше як Сісі. Пісня оповідає про смерть імператриці від рук італійського анархіста Луїджі Лучені восени 1898 р., коли перебувала на відпочинку у Швейцарії. Смутком та любов'ю до імператриці Сісі пронизаний кожен рядок:

*«Родна мати, добра была,
Бо вна породила;
Чъсаревна лѣтшиа была,
Бо ввесь край хранила.»*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (и): 37)

Цікаву сторінку в історії нашого краю становить опришківство. Поетичні та прозові твори, присвячені благородним розбійникам, одночасно входять до історичного циклу та розбійницького. Ореол легендарності сформовано довкола опришка (легія) Григора Пинті (1670-1703), якому приписують руйнування Хустського замку. Священнослужитель П. Долинай з народних вуст записав народну пісню про те, як у 1700 р. його спіямили і утримували у фортеці Сату-Маре. Згідно тексту, Пинтя пише листа своїм близьким – матері, батькові, брату, коханій – з проханням викупити: «*Сто злаць маешь, укупи ня*» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (б): 40).

Найбільшу частку складає родинно-побутова тематика, де головну увагу приділено любовним мотивам. До цього переліку варто віднести такі твори: «Боже съ нема високого» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1876: 51), «Подъ дубиною, подъ зеленою, сидѣли голубокъ съ голубою» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892: 142), «У гаю зелененькимъ вода тече» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892: 143), «Вѣра ты, Вѣрочка любезна дѣвочка», «Что вы сосѣдь загадали доньку за Романа?», «Ой Романа молодчику», «Ульяна ти никазала», «Чуй ты румяна дѣвочка», «Я братъ Наташу люблю» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1901: 66-69), «Дзюба любя» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (г)), «Не протю я въ пана служу ожъ я въ пана службу люблю» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1914 (а)), «Погорѣла полонини не е на ней грани» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (в)), «Ой у моему городчику малина съ ягодовъ», «Шерѣнчко Англеяова», «Ой родиню, родинице ци ти не жаль буде», «Мене мама породила намастила медомъ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (в)), «Широкое болотище...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (д)), «Не люби ня, не вбьмай ня» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1917 (а)) та низка інших. У них висвітлюються залицяння, взаємна симпатія, критерії відбору партнера,

перепони в сімейному житті та переваги такого життя взагалі, а також можна віднайти поради.

Часом трапляються доволі трагічні зразки уснопоетичної творчості. Прикладом цього слугує народна балада «Убійця» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1902), занотована І. Бігуном. Суть твору зводиться до того, що чоловік під впливом своєї коханки зважився на жорстоке вбивство своєї дружини, в результаті чого неможливо було посмертно ідентифікувати загиблу. Врешті, вбивцю починає мучити совість через скоєне та прокидається ненависть до людини, яка підштовхнула чоловіка до цього гріха:

*«Бмивъ Иванъ суку
Попудъ бѣльи боки,
Та вдаривъ ю
У Дунай глубокий.*

*Та пльни ты суко
Руно с' берегами
Кой ты бо учинила
Россыпокъ межъ нами»*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1902: 82)

Особливу цікавість викликає текст, в якому розкривається магічна суть – коли одна зі сторін (традиційно дівчина) вдається до чарів. Прикладом слугує пісня із с. Терєбля, яку зафіксував Стефан Чопик:

*«Изъ субботы на недѣлю
Новина ся стала,
Коль молола дѣвка бѣла
Хлопця чаровала.*

*Коли 'го вна чаровала
Кликала до хаты:
Ходи сюда бѣлый хлопче
Щось ти маю дати.*

*Пришовъ легънь молоденькій
Та стѣвъ на порозѣ,
А вна ему чары дала
Въ пшеничномъ пирозѣ.*

*Въ едином разѣ у пирозѣ
Сухую калину,
Въ другомъ разѣ у пирозѣ
Слѣпую гадину.»*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (г))

Присутні також побутові замальовки сімейного життя. Найбільше впадають в очі твори «Прогнѣвилася жона на мужа» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1912 (г)) та «Ой устань ми, встань невѣстице» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1899). Якщо в першому випадку конфлікт між парою з легкістю вирішується, то в останньому варіанті конфлікт між свекрухою та невісткою з приводу приданного та побутових питань не знаходить свого завершення.

Пісні гумористичного стибу у щорічнику подаються як коломийки, хоча і виглядають вони не зовсім канонічно. Так, замість дворядкових співанок, кожен рядок якої має по 14 складів, під назвою «Коломыики» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (в)) подаються чотирьохрядкові тексти. Утім, якщо їх звести до розміру традиційних коломийок, то більшість з них якраз

буде поділятися на ту ж кількість складів. Для унаочнення пропонується поглянути на один із зразків:

*«Якъ идете хлопци въ танецъ,
Бергть рукавици.
Стоять мами, як коровы,
Дгѣвки, якъ телици.»*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892)

Типова коломийка розміщена у «Мѣсяцесловѣ на годъ 1893», по сюжету якої дід, втопивши бабу у воді, вирішив одружитися вдруге, але після вінчання на тому ж місці постає покійниця:

*«А якъ дгѣдо повгнчався, гудакъ въ гусли ргѣжу,
Веде дгѣдо молодицю, баба з'води лгѣзе.»*

*Ой, чекай ты мой дгѣдику, будемъ говорити;
Теперь емся выкупала, будемъ красно жити.»*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892: 143)

Іронічно наповнені композиції з приводу людських недоліків також мають місце у часописі. Передусім мається на увазі проблема надмірного вживання алкоголю: «Кто горѣлку пье...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1876: 53-54), «Журилася мамка мною, якъ риба водою» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (б)), «Пяное семейство» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (ж)). «Закукала зозулѣчка...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (д)), «Середь села...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (ж)). Останні два твори проблему пияцтва пов'язують з «єврейським ремеслом», оскільки ця нацменшина традиційно утримувала корчми (стійкий стереотип). Такі пісні яскраво ілюструють проблему, що доволі міцно вкоренилася у життя народу, та призводить до його злиденності та деградації.

Сатиричною за своїм характером є пісня «Завѣщаніе оумирающою», два варіанти якої опубліковані від 1892 (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892: 142) та від 1910 р. І. Мигалка (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (д)). У першому варіанті використовується гражданський (цивільний) шрифт та чотирирядковий конструкт, тоді як у другому – церковно-слов'янський шрифт та дворядковість. Окрім того, у самому тексті також є неспівпадіння.

«Завѣщаніе оумирающою» (1892)	«Завѣщаніе оумирающою» (1910)	Пояснення
<i>Умру я, умру Жити не буду, Прикличте ми оти люде, что я ихъ люблю. Попа и дяка, Тай церковника, Обы я имъ пороздгѣлявъ Мои газдуества.</i>	<i>Оумру я оумру, жити не буду, Заклачьте ми тоты люде, котрыхъ я люблю. Попа, тай дяка, и церковника, Абыхъ я имъ пороздававъ свои газдовста.</i>	
<i>Попови лишу Чотыри волы, Обы мнѣ поотправлявъ Всѣ опроподоы.</i>	<i>Попови даю рогатѣ волы, Обы менѣ переслуживѣ цѣль впровады.</i>	У першому варіанті називається конкретне число та акцентується увага на те, що це посмертно дається у користування; другий варіант вказує на

*Дякови лишу
Сліпу кобулу,
Обы минь
пересп'явавъ
Цѣлу псалтырю.*

*А тобѣ дяче, хрому
кобылу,
Обысь менѣ
перечитавъ цѣлу псалтырю.*

*Церковникови
Новѣ чоботы,
Обы часто подовавъ
Кадило попови.*

*Церковниковы
полотна на станѣ,
Абы менѣ долго
звонивъ, тай не переставъ.*

*А тобѣ жиде
Кляпаву свиню,
Бо про твою
палениска
Изъ свѣта иду.*

*А тобѣ жиде, клепаву
свиню,
Бо черезъ твою
паленку изъ свѣта иду.*

*А вамъ пяницѣ
Вѣко пшеницѣ.
Обысте мя споминали
Коло скланицѣ.*

*А вамъ пяницѣ,
кобель пшеницѣ,
Обысте мя споминали
коло скланицѣ.*

якісну ознаку, а не кількісну, та фіксується лексема «дати» як поточна і проєктована на майбутнє.

Знову присутня ознака якості: «сліпу» кобилу замінено на «хрому». Зокрема, у другому варіанті присутнє пряме звернення до дяка.

Різняться елементи одягу та стан їх готовності. У зразку 1892 р. у тексті фігурує взуття (а саме чоботи), тоді як у варіантів від 1910 р. – полотно для пошиття майбутнього одягу. Зокрема, кадило, яке під час похоронного обряду є виявом присутності Христової благодаті, трансформовано дзвін за померлим, що символізує молитву за померлим та пам'ять про нього серед живих.

Іменнику «паленка» (горілка) у першому випадку надається суфікс групи згрубілості, збільшення - «палениска», – що підсилює негативне ставлення до алкоголю та в свою чергу до того, хто її продає (у цьому випадку – до єврея).

«Кобел» («кібел», «коблик») – міра об'єму, яка приблизно дорівнює центнеру. Термін «віко» («війко») міг використовуватися як синонім до згаданого вище слова, або становив чверть з цієї міри. Найвірогідніше, що у цьому випадку вони виступають як синоніми.

Чергову категорію складають заробітчанські та емігрантські пісні. Довгий час вони ототожнювалися один з одним. Попри схожість деяких мотивів, вони відрізняються художньо-образним ідейним комплексом текстів, пов'язаним зі специфікою такого суспільного явища як масове переселення українців на захід, що дає підставу виділяти їх в

окрему тематичну групу суспільно-побутової лірики (ЛАНОВИК-ЛАНОВИК 2005: 370). Дослідники фольклору визначають характер заробітчанської пісні як психологічно-філософський, адже народ у своїй творчості не лише визначає соціальні причини тяжкого становища особистості, змушеної працювати на інших, але й засвідчує ті зміни, які відбулися в психіці людини та її концепції дійсності (МЕЛЬНИК 2012: 212).

Судячи зі змісту двох пісень, які опублікував І. Білак у календарі – «Американська п'єсня» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (а)), «Через море широке пошовь емь вь чужину» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (в)), – ми можемо зарахувати їх до суто заробітчанських. Причиною для таких висновків слугує є, то в тексті мова йде про повернення додому, а не про претензії на постійне проживання:

*а) – То я хлопчикъ молоденькій
А я нич не збаю:
Та я собѣ повандрую
До старого краю.*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (а): 67)

*б) Дякую ти пане баче
За сяку роботу,
Выплати ня, та пойду дому
У стару Европу.*

*Пришовь дому безъ долларовъ
Отець, мати вь гробѣ,
А Маргька отдалася...
Сирота 'мь собѣ!*

(МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (в): 63)

Оскільки видання «Мъсяцеслова» припадає на період Першої світової війни (1914-1918), то потужну базу щорічника складають військові (рекрутські, катунські, жовнірські тощо) пісні. Зразки цього жанру суспільно-побутового поетичного фольклору віддзеркалюють такі теми: набір у військо, проходження служби (як розкриваються батальні сцени, так і психологічний стан військовоповинного), любовні переживання, повернення до рідних пенатів або смерть. Згідно з висловлюванням В. Падяка, такі пісні є вільні від цензурної опіки, вони також є проявом поглядів та переконань простої людини, яка привносить у пісню своє бачення суспільно-політичних явищ, судить їх за законами раціонально-природного середовища, яке завжди є носієм пацифістських ідеалів (ПАДАЯК 2017: 15). У більшості випадків ми оперуємо вихідними даними тих, хто подав ці пісні до випуску – це самі фронтовики:

- І. Папп: «Въ томь годѣ четьрнадцятомъ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (б)), «Зелена калиночко» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (в)), «Синя гора...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (г)), «Плыне качурь по Дунаю...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (и)), «О Боже мой милостивый, то емь засмущенный» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (к));

- І. Апшай: «Ой теперь моя мила не жде ня до дому» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (а)), «Пошовь лобко...» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (б));

- І. Васков: «На италианскомъ фронтѣ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (г));

- В. Йосипчук: «Коляда изъ Свѣтовой войны» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (з));

- І. Лоцуга: «Изъ Кленовской Рѣки» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1917 (б)).

Ми повинні розуміти, що першочергово ці тексти подаються як авторські, а надбанням народу у широкому розумінні вони стають лише згодом. Вони є важливими для дослідників тим, що записані учасниками подій, а не очевидцями чи сучасниками. Тому такі зразки уснопоетичної творчості прийнято іменувати військовою окопною. Зокрема, вихідні

дані, які надавали власне фронтовики, дають змогу встановити, у якій військовій частині ті знаходилися.

Окрім того, фіксацією народної творчості займалися брати Іван та Лука Дем'яни (до 1945 р. – Дем'яни), які протягом життя уклали 25 томів карпаторусинського фольклору (рукописи) (ПАДЯК 2017: 16). Лука Дем'ян почав збір катунських пісень ще до початку Великої війни, серед яких можна назвати «Верховинська спііванка. (Для дѣвок.)» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (а)), «Верховинська спііванка. (Для хлопцѣв.)» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (б)), «Ой на горѣ дубѣ, тамѣ катуне суть», «У поли верѣба, коло ней вода» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1914 (б)). Згодом фольклорист та письменник, потрапивши під вплив Першої світової війни, опублікував у календарі-щорічнику військову спііванку «Горѣ селом, долѣ селом идуть комисарѣ» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (е)).

Ісидор Білак, відомий нам завдяки укладанню одного з перших фольклорних збірників «Жаворонок» (1926), також розмістив на сторінках часопису пісню «Я молодой изъ катунми пошовъ емъ на войну» (МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (а)).

Оже, у цій статті на базі духовно-літературного календаря-щорічника «Мѣсяцесловъ» проаналізовано етнографічний матеріал, який публікувався на його сторінках. Календар-щорічник став популяризатором досліджень в галузі етнографії та фольклористики. Розвій наукового зацікавлення народознавчим напрямом викликаний етнополітикою Австро-Угорщини, що відобразилося потужною хвилею на видавничій справі краю. Зокрема, активно сприяв становленню етнографії на наших землях, надихнувшись європейським прикладом, Т. Легоцький.

Звернення до згаданого періодичного видання є цілком актуальним, оскільки народознавчий аспект часопису не ставав цілеспрямованим об'єктом дослідження, а розглядався фрагментарно в залежності від сфери зацікавленнь науковців-гуманітаріїв. На шпальтах «Мѣсяцеслова» активно публікувалися представники місцевої інтелігенції, як-от І. Дем'ян, М. Немеш, А. Павлович, І. Білак та інші. Розвідка дозволила дійти висновків, що «Мѣсяцесловъ» публікував статті здебільшого з духовного життя українців-русинів: забобонність, сімейна (весільна, похоронна) та календарна обрядовість, народні казки та паремії, народна пісенність (історичні пісні, сімейно-обрядові, календарно-обрядові, військові) і т. п.

Список джерел та літератури

ВОЛОШИН 1956 – Волошин А. Спомини. Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму. Філадельфія: Карпатський голос, 1959. 56 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1212/file.pdf>

КОРОЛЬ 2019 – Король В. Народна демонологія гуцулів Закарпаття. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.05 «Етнологія». Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'кевича НАН України; Інститут народознавства НАН України, 2019. 274 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Korol_Vasyl/Narodna_demonolohiia_hutsuliv_Zakarpattia.pdf

КРИВЕНКО 2014 – Кривенко А. Осика в традиційних демонологічних уявленнях волинян (на основі польових етнографічних матеріалів). *Етнічна історія народів Європи*. 2014. Вип. 42. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2014_42_9

КОЛЕССА 1930 – Колесса Ф. М. Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті. Ужгород: Друк. ОО. Василюя, [1930?] (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2011). URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=1234>

ЛАНОВИК-ЛАНОВИК 2005 – Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: підручник. 3-тє вид., стер. К.: Знання-Прес, 2005. 591 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S2>

[IFMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000336](#)

МАЛЕЦЬ-МАЛЕЦЬ 2017 – Малець О. О., Малець Н. Б. Етнографічні дослідження про Закарпаття у працях Тиводара Легоцького. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. 2017. Вип. 9. С. 124-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/newtracaar_2017_9_31

МЕЛЬНИК 2012 – Мельник Н. Г. Соціально-побутова пісенність заробітчанської тематики: динаміка традиції та національна ментальність. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2012. Вип. 8. С. 210-222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2012_8_24

МОНОЛАТІЙ 2009 – Монолатій І. Етнополітична ситуація в дуалістичній імперії: регіональний аспект. Політичний менеджмент. 2009. № 1. С. 152-161. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59749/17-Monolatiy.pdf?sequence=1>

МУШКЕТИК 2013 – Мушкетик Л. Фольклор українсько-угорського порубіжжя. К.: Укр. письменник, 2013. 496 с. URL: http://karpataljaidatbank.net/images/pdf/musketik%20leszja_monografia.pdf

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (а) – О мертвечахъ. *Мбсцяцесловъ на годъ 1871*. Унгарь: Типографія вдовы Карла Іегера, 1870. С. 46–51. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1871dukh/page/46/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1870 (б) – Суевѣріе и предразсудки. *Мбсцяцесловъ на годъ 1871*. Унгарь: Типографія вдовы Карла Іегера, 1870. С. 51–59. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1871dukh/page/50/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1876 – Народныя пѣсни. *Мбсцяцесловъ на годъ 1877*. Унгарь: Печатня п. п. наслѣдниковъ Карла Іегера, 1876. С. 50-55. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1877dukh/page/50/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1883 – Бобовицанская колядка [въ праздникъ Рождества Христова]. *Мбсцяцесловъ на годъ 1884*. Унгарь: Книгопечатня ст. Іосифа Фейшевша, 1883. С. 70. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1884dukh/page/70/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1887 – Народна пѣснь. *Мбсцяцесловъ на годъ 1888*. Унгарь: Книгопечатня ст. Іосифа Фейшевша, 1887. С. 70-71. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1888dukh/page/70/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (а) – Бескидь Г. Съ береговъ быстрого Попрада. (Свадьба въ сторонахъ попрадскихъ.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1890*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1889. С. 76-81. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1890dukh/page/76/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1889 (б) – Угро-русскія народныя пѣсни. (По нарѣчыю народномъ разныхъ околлицъ.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1890*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1889. С. 82-88. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1890dukh/page/82/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (а) – Гегедюшъ А. И. Народныя пѣсни въ Сачуровъ. (Средній Земплинь.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1891*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1890. С. 95-96. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1891dukh/page/96/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (б) – Немешъ М. Описание народной свадьбы въ Углѣ. (Мараморошъ.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1891*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1890. С. 72–80. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1891dukh/page/72/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (в) – Павловичъ А. Пѣснь. (Из шарішской столицы.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1891*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1890. С. 70-72. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1891dukh/page/70/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (г) – Поппъ І. Народныя сказки. (Изъ Бергской верховины.) *Мбсцяцесловъ на годъ 1891*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1890. С. 109–112. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1891dukh/page/108/mode/2up>

МБСЯЦЕСЛОВЪ 1890 (д) – Шерегелъ А. Пословицы. *Мбсцяцесловъ на годъ 1891*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1890. С. 103-108. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1891dukh/page/102/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891 (а) – Лопатки. (Народныя забавки въ Берегскомъ комитатѣ, въ Стройиѣ). *Мѣсяцесловъ на годъ 1892*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1891. С. 130–132. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1892dukh/page/130/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1891 (б) – Шерегелъй А. Присловіа (пословицы). (Подкарпатско Угро-русскогo народа.). *Мѣсяцесловъ на годъ 1892*. Унгарь: Книгопечатня «Келеть», 1891. С. 126-129. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1892dukh/page/126/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1892 – Народныя пѣсни. *Мѣсяцесловъ на годъ 1893*. Унгарь: книгопечатня «Келеть», 1892. С. 142-143. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1893dukh/page/142/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1893 (а) – Пословицы. *Мѣсяцесловъ на годъ 1894*. Унгарь: Напечаталь Варфоломей Іегерь, 1893. С. 94-95. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1894dukh/page/94/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1893 (б) – Пѣсни малорусскія. *Мѣсяцесловъ на годъ 1894*. Унгарь: Напечаталь Варфоломей Іегерь, 1893. С. 46-49. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1894dukh/page/46/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1896 (а) – Павловичъ А. Пословицы. *Мѣсяцесловъ на годъ 1897*. Унгарь: Книгопечатня Сейкеля и Иллейша, 1896. С. 56–61. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1897dukh/page/56/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1896 (б) – Турьянинъ Г. Народныя сказки и приповѣдки. (Изъ усть народъ). *Мѣсяцесловъ на годъ 1897*. Унгарь: Книгопечатня Сейкеля и Иллейша, 1896. С. 48–51. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1897dukh/page/48/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1899 – Народна спѣванка. (Въ которой по причинѣ приданного, свекра не годуетъ на невѣсту.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1900*. Унгарь: Изданіе книгопечатни «Общества Св. Василя Великаго», 1899. С. 32-33. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1900dukh/page/32/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1900 – Народныя пѣсни. (Изъ усть народа.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1901*. Унгарь: Изданіе книгопечатни «Общества Св. Василя Великаго», 1900. С. 102-106. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1901dukh/page/102/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1901 – В. Е. М. Народныя пѣсни. *Мѣсяцесловъ на годъ 1902*. Унгарь: Изданіе книгопечатни «Общества Св. Василя Великаго», 1901. С. 66-69. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1902dukh/page/66/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1902 – Бъгунъ П. Убийца. (Народная баллада.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1903*. Унгарь: Изданіе книгопечатни «Общества Св. Василя Великаго», 1902. С. 80-82. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1903dukh/page/80/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (а) – Долинай П. П. Народнѣ пѣсни. *Мѣсяцесловъ на годъ 1910*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1909. С. 28. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1910dukh/page/28/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (б) – Долинай П. П. Сидить Пинтя... *Мѣсяцесловъ на годъ 1910*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1909. С. 40. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1910dukh/page/40/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (в) – Коломыики. *Мѣсяцесловъ на годъ 1910*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1909. С. 104. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1910dukh/page/104/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1909 (г) – Курахъ Н. Дзюба любя. *Мѣсяцесловъ на годъ 1910*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1909. С. 59-60. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1910dukh/page/58/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (а) – Бълакъ И. Американска пѣсня. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1910. С. 66-67. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/66/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (б) – Довговичъ О. Народна пѣсня. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1910. С. 69. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/68/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (в) – Костраба Ф. Народнѣ пѣсни. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 59-60. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/58/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (д) – Мигалка І. Завѣщаніе оумирающаго. (Народна пѣснь.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 29-30. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/28/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (е) – Мигалка І. Коляда простонародна на Рождество Христово. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 23-24. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/22/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (ж) – Мигалка І. Пяное семейство. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 32. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/32/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (з) – Немешъ М. Народнѣ суевѣрнѣ приказки. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 54–56. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/54/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1910 (и) – Немешъ М. Пѣснь о бл. п. Елисаветѣ. *Мѣсяцесловъ на годъ 1911*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1910. С. 36-37. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1911dukh/page/36/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1912 (г) – Народна спѣванка. *Мѣсяцесловъ на годъ 1913*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1912. С. 92. URL: https://archive.org/details/msiatsoslov1913dukh_0/page/92/mode/2up

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (а) – Демянь Л. Верховинска спѣванка. (Для дѣвок.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1914*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1913. С. 70-71. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1914dukh/page/70/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (б) – Демянь Л. Верховинска спѣванка. (Для хлопцѣв.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1914*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1913. С. 68. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1914dukh/page/68/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (в) – Лева І. Народна пѣснь. *Мѣсяцесловъ на годъ 1914*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1913. С. 43-44. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1914dukh/page/42/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1913 (г) – Чопик С. Ой ходила... *Мѣсяцесловъ на годъ 1914*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1913. С. 55. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1914dukh/page/54/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1914 (а) – Демянь І. Народна пѣснь. *Мѣсяцесловъ на годъ 1915*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1914. С. 56. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1915dukh/page/56/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1914 (б) – Демянь Л. Народна пѣснь. *Мѣсяцесловъ на годъ 1915*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1914. С. 81. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1915dukh/page/80/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (а) – Бѣлак І. Спѣванка. *Мѣсяцесловъ на годъ 1916*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1915. С. 75. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1916dukh/page/74/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (б) – Папъ І. Воинскѣ коломейкѣ. *Мѣсяцесловъ на годъ 1916*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1915. С. 67-68. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1916dukh/page/66/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (в) – Папъ І. Зелена калиночко... (Народна пѣсня.) *Мѣсяцесловъ на годъ 1916*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1915. С. 61-62. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1916dukh/page/60/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (г) – Папъ І. Синя гора... *Мѣсяцесловъ на годъ 1916*. Унгварь: Книгопечатня «Акціѣного общества Унію», 1915. С. 71. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1916dukh/page/70/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1915 (д) – Петричко В. А. Широкое болотище... *Мъсяцесловъ на годъ 1916*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1915. С. 79. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1916dukh/page/78/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (а) – Апшай И. Воинска коломейка. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 52. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/52/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (б) – Апшай И. Пошовъ любко... *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 94. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/94/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (в) – Бълак И. Спѣванка. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 62-63. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/62/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (г) – Васковъ И. На италіанскомъ фронтѣ. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 49-50. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/48/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (д) – Данчъ В. Закукала зозулъчка... *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 59. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/58/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (е) – Демянь Л. Воинскѣ спѣванки. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 105. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/104/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (ж) – Демянь Л. Среди села... *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 101. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/100/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (з) – Юсипчукъ В. Коляда изъ Свѣтовой войны. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 37-38. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/36/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (и) – Папъ И. Плыне качуръ по Дунаю... *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 93-94. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/92/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1916 (к) – Папъ И. Воинска коломейка. *Мъсяцесловъ на годъ 1917*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1916. С. 66-67. URL: <https://archive.org/details/msiatsoslov1917dukh/page/66/mode/2up>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1917 (а) – Бълак И. Спѣванка. *Мъсяцесловъ на годъ 1918*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1917. С.27-28. URL: <https://rusyns-library.org/mesyaceslov-na-god-1918-obshh-unio/>

МЪСЯЦЕСЛОВЪ 1917 (б) – Лоцуга И. Изъ Кленовской Рѣки. [Войновы пѣсни.] *Мъсяцесловъ на годъ 1918*. Унгарь: Книгопечатня «Акційного общества Унію», 1917. С. 22-23. URL: <https://rusyns-library.org/mesyaceslov-na-god-1918-obshh-unio/>

ПАДЯК 2017 – Падык В. Плава кача по Тисині...: Перша світова війна у карпаторусинському пісенному фольклорі: монограф. дослідж. Ужгород: Вид-во В. Падыка, 2017. 118 с. URL: https://padyak.com/uploads/pdfs/290/290_1_636603785958593750.pdf

ПАНКУЛИЧ 2011 – Панкулич В. В. Тиводар Легоцький – закарпатський історик, етнограф і археолог. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2011. Вип. 27. С. 293-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2011_27_43

РЕБРИК 2019 – Ребрик Н. Й. Закарпатська журналістика в дослідженнях Олени Рудловчак. Олена Рудловчак – науковець, педагог, журналіст. *Матеріали IV Міжнародних наукових читань*. Ужгород: Закарпатська академія мистецтв, 2019. С. 34–48. URL: http://www.artedu.uz.ua/doc-files/vistnik/rud_chit.pdf

СВІТЛИК 2017 (а) – Світлик Н. М. Общество святого Василя Великого і книготоргівля в Австро-Угорській імперії в кінці XIX ст. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*. 2017. Вип. 3. С. 33–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cdk_2017_3_5.

СВІТЛИК 2017 (6) – Світлик Н. М. Ставропільський інститут і Общество св. Василя Великого: історія заснування, діяльності, взаємин. *Грани*. 2017. Т. 20, № 3. С. 61–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_3_12.

ФЕДАКА 2008 – Федака П. Історія етнографічного вивчення Закарпаття в українській крайовій періодиці другої половини XIX – першої половини XX ст.: Монографія. Ужгород: Гражда, 2008. 200 с.

ЧЕРЛЕНЯК 2020 – Черленяк І. В. Традиційна сімейна обрядовість українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.05 «Етнологія». Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів, 2020. 320 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Cherleniak_Ivanna/Tradytysiina_simeina_obriadovist_ukraintsiv_Zakarpattia_kintsia_KhKh_pershoi_polovyny_KhKh_stolitti.pdf

ETHNOGRAPHIC MATERIALS ON THE PAGES OF THE SPIRITUAL AND LITERARY ANNUAL PUBLICATION «MISYATSESLOV» (1864-1927)

Reitii Halyna

This article on the basis of the periodical «Misyatseslov» (1864-1927) reveals the specifics of the accumulation of ethnographic knowledge in the ethnohistorical Transcarpathia. The ethnographic materials published on the pages of the annual-calendar chronologically correspond to the period when the region became part of the Kingdom of Hungary and the Austro-Hungarian Dual Monarchy (1867-1918). The published materials illustrate the spiritual component of the life of Hungarian Ruthenians (Transcarpathian Ukrainians) and reflect worldviews.

Key words: *press, «Misyatseslov», ethnography, folklore, Transcarpathia (Hungarian Ruthenia), Kingdom of Hungary, Austro-Hungarian Dual Empire.*

Діяльність військової адміністрації на Підкарпатті у 1939 році: Господарські та соціальні аспекти

Стаття присвячена одній з найслабше вивчених проблем функціонування військової адміністрації на території сучасного Закарпаття – приймаючи до уваги обмеження об'єму (статті), - а саме здійсненими заходами, направленими на покращення господарського і соціального становища.

Ключові слова: військова адміністрація, соціальне життя, господарське життя, безробіття, "Рух угорець за угорця", другий єврейський закон.

Територія Закарпаття повернулася до складу трианонської Угорщини внаслідок ревізійоністських намагань у два етапи. Першим кроком стало, за рішенням першого віденського арбітражу (2 листопада 1938 року), включення – як частина Фелвдейка – низинної частини Закарпаття, заселеної переважно угорцями. Наступним етапом стало приєднання, гірських територій внаслідок військової акції угорської королівської армії 14 – 18 березня 1939 р. За першим віденським арбітражем з трианонською Угорщиною воз'єднався Фелвдійк, і в якості його частини рівнинна, заселена у переважній більшості угорцями, територія історичних комітатів Унг, Берег, Угоча. Населення, що тут проживало, вважало своєю рідною мовою угорську – 86%, німецьку – 2%, рутенську – 9%, словацьку – 1%. На здобутій внаслідок військової кампанії 1939 року території домінувало населення національних меншин. Населення, яку тут проживало, вважало своєю рідною мовою угорську – 9,2%, рутенську – 74%, словацьку – 3,7%. (THIRRING 1939: 1014–1027; NÉPSZÁMLÁLÁS 1990: 6–7; NÉPSZÁMLÁLÁS 1941: 240). На зайнятих шляхом військової операції гірських територіях угорський уряд не відновив кордони історичних комітатів і з 13 години 18 березня 1939 року запровадили військову адміністрацію, яку 7 липня 1939 року змінила цивільна адміністрація – Регентський комісаріат Підкарпаття. (Територія Регентського комісаріату Підкарпаття, по суті, включала в себе гірську територію зайняту 14–18 березня 1939 року. Саме ці землі у 1939–1944 рр. угорський політикум називав Підкарпаттям).

Військове управління поширювалося практично на усі сфери життя: охорону громадського порядку, безпеку громадської та приватної власності, організацію охорони здоров'я, діяльність із забезпечення господарського і громадського постачання, ціноутворення, призначення нової адміністрації, заборону політичної діяльності, організацію навчального процесу тощо. Дослідження з цієї тематики інтерпретують період чотирьох місяців військового управління як кампанію зачисток. Такі оцінки здійснено без наведення конкретного прикладу про заподіяння шкоди населенню за час військового управління. Варто зауважити, що поклики цих авторів майже однакові, – переписка начальника генерального штабу з канцелярією прем'єр-міністра, у якій згадуються насильницькі дії, здійснені під час військового управління; не йде мова про конкретні випадки насильства, бо їхньою метою було лише повідомлення про стан справ. Беззаперечним є факт², що застосування насилля, самосуд у ці місяці часто зустрічалися на Закарпатті (MARINA 1977: 126). Достовірним фактом є і те, що, завдання військової адміністрації були набагато складніші, більш розгалужені, аніж ми могли би їх інтерпретувати як історико-насильницькі нарративи. Це можна пояснити і тим, що у розпорядженні вчених обмаль відомостей про про господарське і соціальне становище Закарпаття, а також про спрямовані на їх вирішення

¹ Доктор філософії, науковий співробітник Інституту Клію, м. Будапешт, Угорщина

² Трохи далі буде наведено конкретний приклад насильства проти національних меншин під час військового управління. Тут не маємо намір деталізувати події насилля, чисток та самосуди, які здійснила угорська сторона за часів військової адміністрації у 1939 р. на Підкарпатті, це стане предметом наступних студій

військові розпорядження. Нашою метою є заповнити цю прогалину і ввести в науковий обіг нові відомості з недавно виявлених джерел.

Діяльність угорської військової адміністрації на Закарпатті, належить до тих тем угорської історіографії, які непогано вивчені Першу і найбільш ґрунтовну роботу здійснив Лорант Тілковскі у 1967 році. Тілковскі військовою адміністрацію загалом вважав насильницькою, “зрядям корупції і залякування”. Функціонування військової адміністрації він показує в контексті складних угорсько-німецьких дипломатичних зв’язків і політичної, суспільної дискусії щодо автономії призначеної для цієї території. Згадує Тілковскі зловживання проти прихильників комуністичного й українського політичного рухів, напротивагу цьому дуже мало говорить про господарський і соціальний стан території, про прагнення військової і цивільної адміністрацій, які намагалися цим станом управляти (TILKOVSZKY 1967: 162–188).

Сучасна дослідниця міжвоєнної історії Закарпаття Чілла Федінец у хронологічному огляді фрагментарно торкається проблеми (FEDINEC 2002: 323–336; FEDINEC 2015: 124). Йозеф Ботлік у своїй роботі, опублікованій у 2005 році, ґрунтовніше показує інституціональні рамки, побудову, функціональну структуру військової адміністрації. Він був першим, хто на підставі архівних досліджень вперше писав про вжиті в межах військового правління заходи, спрямовані на покращення соціального становища (BOTLIK 2005: 344–350).

Радянська історіографія вважала час між 1939–1944 рр. періодом “поневолення”, “окупації”. З під пера радянських істориків не з’явилася жодна праця, яка була б спеціально присвячена діяльності військової адміністрації 1939 р. Цей історичний період інтерпретували з точки зору класової теорії марксизму, тобто як боротьбу комуністичних робітників, вказують на насильницькі дії проти них. Радянські історичні праці, таким чином розповідають про “історію страждань” комуністичного руху, в той час як несуть на собі ознаки комуністичної історіографії, а саме відсутність логічних доводів, ігнорування угорськомовних джерел, а також неодмінну вибірковість джерел для реконструкції “ідеальної партійної історії” (ILKO 1975: 128–151; СІЯРТОВ 1967: 1–519).

Українська історіографія слабо обізнана з повсякденною, практичною діяльністю угорської військової адміністрації 1939 року. У загальних рисах їй відомо, що військовою адміністрацію характеризують насильницькі дії, що був створений відділ меншин і національностей (керівник Тібор Потокі), який підпорядковувався канцелярії прем’єр-міністра, а також, що в цей час проходив рух “Угорець за угорця” (ОФЦИНСЬКИЙ 1997; ДОВГАНІЧ 1995: 467–473). Шкода, що українська історіографія не використовує угорськомовні джерела (ані з архівів Закарпаття, ані з Угорщини). Ймовірно саме цим можна пояснити відсутність україномовного дослідження про господарську, соціальну діяльність військової адміністрації, очолюваної Бейлом Новаковичом.

Отже, метою мого дослідження є охарактеризувати господарські та соціальні заходи військової адміністрації. Для цього використано раніше не опрацьовані джерела із фондів ДАЗО, а саме документи районних військових комендатур, а також повідомлення міністерських радників, призначених до районних військових командирів. Нами було опрацьовано документи 1 відділу Управління Генерального штабу Угорщини, які зберігаються в Архіві військової історії (НЛ), і документи 13 (юридичного) відділу Міністерства оборони Угорщини, а також і документи відділу меншин і національностей канцелярії прем’єр-міністра Угорщини, які зберігаються у Державному архіві Національного Архіву Угорщини (MNL OL) У ДАЗО збереглася лише третина документів районних військових комендатур. Структура роботи опирається на зміст документів районних комендатур, які зберігаються в ДАЗО.

Діяльність військової адміністрації на Закарпатті.

Інституційні основи

Угорська армія ліквідувала останній супротив січовиків на Закарпатті 19 березня (B. STENGE 2014: 111). Ще до того, о 13 годині 18 березня 1939 р. начальник генерального

штабу армії Генрік Верт запровадив на зайнятій підкарпатській території військово-управління (NÉPSZAVA 1). Тиловим закритим кордоном території, яка підпадала під військово-управління, була демаркаційна лінія, визначена згідно першого віденського арбітражу. Для цивільних перехід цієї лінії було суворо заборонено. Виняток складали ті, хто могли підтвердити, що вони міністерські відряджені, члени органів громадської безпеки, фінансової інспекції, угорської державної залізниці, пошти. Цивільні особи могли перетнути закриту лінію тільки в тому випадку, якщо вони мали посвідчення зі світліною, виданою військовими комендатурами або 2. відділом Канцелярії генерального штабу. На перехід даної лінії була можливість у Новому Селі (Tiszaújrhely), Мукачеві (Munkács) та Ужгороді (Ungvár), (NÉPSZAVA 2) а з 22 березня вже і біля населених пунктів Нове Село, Чорний Потік (Fekete Patak), Шаланкі (Salánk), Нижні Ремети (Alsóremete), Холмівці (Korláthelme), Радванка (Radvác) (AZ ÓSLAKÓ 1939: 3). Порядком перетину закритої лінії 28 березня 1939 р. змінив начальник генерального штабу армії. Згідно цього не було потреби мати дозвіл на перетин тому, хто проживав на території між трианонським кордоном і закритою лінією і хотів поїхати в гірську частину (NÉPSZAVA 3). 28 квітня 1939 р. в'їзні обмеження через цю лінію були скасовані генеральним штабом армії (KÁRPÁTI 7).

Безпосереднім керівником створеної військової адміністрації, був генерал-лейтенант у відставці Бейла Новакович, який отримував розпорядження від начальника генерального штабу піхотного генерала Генріха Верта (BOTLIK 2005: 344–345). До Бейли Новаковича міністр внутрішніх справ Угорщини Ференц Керестеш-Фішер призначив цивільного уповноваженого комісара в особі жителя Ужгорода, викладача теології, Юлія Марини. Діяльності Марини перешкоджала вузька сфера впливу, згідно з якою районні військові начальники повинні були його вислухати в особових питаннях, але все це мало важило, адже давати розпорядження він не міг, так що військові і не брали до уваги його думку (BRENZOVIČS 2010: 57). Успішного результату він домогся у справі ліквідації так званих таборів без колючого дроту (MARINA 1977: 126–127).

Одночасово з цим, наприкінці березня 1939 року, верховне командування склало штатний розпис підкарпатської військової адміністрації в межах VIII кошицького армійського корпусу. При відомстві генерал-лейтенанта Бейли Новаковича утворили цивільний відділ, на чолі з заступником начальника поліції у відставці Бейлою Горті (ДАЗО 19). Райони очолювали військові командири у ранзі полковників, підполковників і майорів. Їхніми заступниками були жандармські офіцери у відставці подібного звання. У роботі окремим командирам допомагали адміністративні референти і районні міністерські уповноважені. Більшість міністерських уповноважених були місцевими і майже всі були на державній службі місцевої чехословацької адміністрації до 14 березня 1939 р. (BOTLIK 2005: 345).

На Закарпатті були утворені 12 районних військових комендатур. Центральний офіс військової адміністрації (використовували назву Командування Карпатської групи) займало цілий перший поверх урядової будівлі в Ужгороді. Командування Карпатської групи загалом складалося із двох відділів: цивільного і військового. Головним двигуном військової адміністрації та керівником обох секторів був генерал-лейтенант Бейла Новакович. До його відомства був призначений Юлій Марина, тоді як Бейла Горті керував цивільним сектором військової адміністрації. До ужгородського центрального офісу протягом кількох днів від кожного відповідального чи міністерства прибули уповноважені, які відразу ж приступили до виконання наказів з Будапешта (MARINA 1977: 132).

Завдання, мета, часові межі

Про завдання і мету військового управління багато розповідають джерела. Керівник військової адміністрації генерал-лейтенант Бейла Новакович, недовлячись на зловживання, прагнув попередити насилля, різного роду зловживання, щоб цим заспокоїти суспільні настрої та консолідацію краю (MARINA 1977: 123). Схожу позицію займав міністерський комісар Юлій Марина. На думку останнього замість звинувачень, розслідувань, встановлення таборів для підозрілих елементів, військової адміністрації потрібно було б

зосередитися на організації постачання і справедливого розподілу продовольства (MARINA 1977: 126).

Завдання військової адміністрації регулювалося центральним розпорядженням (інструкцією) (HL 1). 17 березня 1939 р. 4 відділ КГШ (канцелярії генерального штабу) надіслав 1 відділу КГШ III частину військового статуту (зокрема і службу військових адміністрацій) на експертизу. Згодом Генрік Верт подав його на затвердження Найвищій військовій раді. Зберігся екземпляр, направлений на затвердження, з кількох пунктів якого дізнаємося про завдання військового управління, і тих, які беруть у ньому участь (HL 1). Згідно документу “військова адміністрація усією своєю силою повинна прагнути забезпечити перш за все інтереси ведення війни, але в той же час її метою повинно бути і те, щоб нормальні відносини чим скоріше відновилися, і щоб як державне життя, так і приватне життя продовжувалося далі в звичних рамках (HL 2). Згідно проекту військового статуту військовою адміністрацією керувала канцелярія головнокомандуючого; вона вважалася III ступенем адміністративних органів управління, в той час, як міські, комітатські комендатури – II ступенем. Районні військові комендатури мали правочинність I ступеня органів влади. Важливо зазначити, що цивільні адміністративні органи виконували свої обов'язки підпорядковуючись районним комендатурам. Це складалося з того, що вони виконували збір даних і проводили необхідну підготовку до розпоряджень районних комендатур (HL 2). Тобто в кожному випадку право видання розпоряджень мали лише військові командири, але разом із цим і відповідальність була тільки їхня. Військова адміністрація також мала завдання, пов'язані з імміграцією, внутрішньою і зовнішньою розвідками. Ці останні вони здійснювали спільно із підпорядкованим їм жандармськими і поліцейськими органами (NECZE 2004: 143).

Строк діяльності військового управління на Закарпатті прем'єр-міністр Пал Телекі хотів обмежити якомога на коротший термін. Причиною цього були факти випадків насильства органів державної влади, самосуди, про які повідомляли у доповідях прем'єр-міністру. Наведемо, один з прикладів самосуду проти цивільного населення а саме, випадок із греко-католицьким священником із села Грушово (Szentmihálykörtvélyes) Карла Купара. 19 березня 1939 р., у неділю ранком, лейтенант жандармерії Мартон Зелді, заарештував пароха прямо в церкві. Восени 1939 р. у повному відчаю що вісім місяців не чула про свого чоловіка дружина Карла Купара написала листа дружині Міклоша Горті. У листопаді 1939 р. про цю справу, крім 2 відділу КГШ, уже дізналися і канцелярія прем'єр-міністра, і Міністерство іноземних справ. 10 січня 1940 р. міністр оборони просив роз'яснень стосовно випадку від жандармського інспекторату. Відповідь надійшла 29 квітня 1940 р. У ній міністра оборони генерал-полковника Кароя Берту повідомляють про результати розслідування, яке ще тривало. Інспекторат повідомляє, що греко-католицького пароха Карла Купара, жителів Ділового (Trebusefjérpatak) – вчителя Василя Неболу, Федора Рожницького, Василя Тимошука, Івана Пеленчука, Івана Годвана, Михайла Циганика, – схопив лейтенант жандармерії Мартон Зелді, який належав до складу Пейцького жандармського округу і на машині (відвіз) у село Кваси (Tiszaborkút), на північ від Рахова, і в околицях Квас затриманих розстріляли та поховали. У квітні 1940 р. у справі розслідування ще тривали (HL 3).

Телекі уже 22 березня закликав Генріка Верта поводитися із місцевим українським населенням та їхніми симпатизантами, а також січовиками гуманніше (OFICINSZKIJ 2010: 167). Згодом, 4 квітня 1939 р. надійшло урядове розпорядження про те, що “на тепер зайнятих територіях Підкарпаття [...] під час прийняття розпоряджень генерального штабу загального характеру нехай завжди запросить позицію прем'єр-міністра тобто канцелярії прем'єр-міністра” (MNL OL 2).

Неодноразово військова адміністрація консультувалася з канцелярією прем'єр-міністра і в господарських питаннях. За даними джерел районні військові комендатури в інших питаннях абсолютно не дотримувалися цього. Тим часом Телекі побоювався того, що насилля перешкоджає швидкій консолідації становища і заспокоєнню настроїв населення,

яке у переважній більшості належало до національних меншин. У цьому керівник уряду, до речі, переконався під час особистої подорожі на Підкарпаття у травні 1939 р. (MARINA 1977: 134).

До того ж скасування, військової адміністрації з адміністративної точки зору не мало альтернативи. Угорський уряд не мав навіть конкретного уявлення про характер самоуправління, яке планували надати національним меншинам Підкарпаття. Втім, Пал Телекі заявив, що цій території обов'язково бажає надати яку-небудь автономію, але це ще не на часі, бо політично-суспільна дискусія стосовно самоуправління розпочалася тільки після приєднання краю (ABLONCZY 2018: 215). Оскільки дискусія про автономію затягнулася, тому наприкінці травня Пал Телекі нарешті вирішив, що ще до розробки русинської автономії на Підкарпатті буде введена тимчасова адміністрація, і так ліквідують військову адміністрацію. Задля цього надані відповідні розпорядження і складено список майбутніх офіційних керівників. Цивільну адміністрацію Підкарпатський регентський комісаріат запровадив 7 липня 1939 р., планували її як тимчасову, але зрештою проіснувала до осені 1944 р.

Функціонування військової адміністрації: заходи, спрямовані на покращення господарського становища

Аналізуючи доповіді районних військових комендатур та міністерських уповноважених, можна встановити, що військова адміністрація значну увагу приділяла господарським питанням та покращенню соціального становища. По крайній мірі у поведінці керівника військової адміністрації Бейли Новаковича однозначно це помітно. Більше того, з цих питань Новакович систематично консультувався із канцелярією прем'єр-міністра.

Після приєднання Підкарпаття [до Угорщини] майже відразу у місцевих, та будапештських газетах з'явилася величезна кількість статей про те, що природні багатства території мають велике значення для всієї країни. Одна із місцевих газет, "Kárpáti Híradó" (Карпатський гирадо), уже 21 березня 1939 р. висловила великі надії на господарське використання величезних лісових масивів, рідкісних видів дерев (KÁRPÁTI 1). Такої ж думки були і будапештські газети (KERESKEDELMI 1939). Згідно інтерв'ю міністра торгівлі і транспорту Онтола Кундера¹ газеті "Népszava" (Голос народу), з воз'єднанням Підкарпаття і Фелвдейка територія лісів країни зросла на 68%, імпорт обробленої деревини зменшився на 50%, а імпорт дров, деревного вугілля і виробів деревного спирту повністю припинився. Великі надії покладав міністр на використання водної енергії Підкарпаття (NÉPSZAVA 4). Русинський політик Андрій Броді теж сформулював серйозні очікування щодо використання природних багатств Підкарпаття. Він хотів пов'язати розробку (ресурсів) із господарським, політичним і культурним розвитком русинського населення (KÁRPÁTI 5).

У тогочасних місцевих газетах можемо читати про безперебійне функціонування господарського життя, що, однак, не відповідало дійсності, скоріш за все це було частиною пропаганди, яка навіювала стабільність і спокій (KÁRPÁTI 3). Адже для безперебійного господарського переходу, для приведення до ладу дорожньої інфраструктури, для включення фінансового життя (ДАЗО 37), для здійснення необхідного обміну валютою (з корони на пенге), була потреба у створенні господарського управління і т.д. Це відбувалося не з одного дня на другий, для цього потрібен був час. До того ж основні виробничі підприємства (пилорами, заводи з виробництва деревного спирту) уже з грудня 1938 р. працювали у скороченому режимі. В останні дні квітня 1939 р. жандармський пост у Дубовому (Dombó) рапортував підполковнику Ондору Легоцкі-Семмельвейс, військовому командирі Тячівського району про те, що населення спожило усі свої запаси, околицях чотири місяці немає роботи з вирубки лісу й так суспільну думку населення характеризує великий відчай (ДАЗО 4). За цим крилися, в основному, проблеми реалізації деревини підприємств, адже, згідно першого віденського арбітражу, вони були відірвані від своїх ринків збуту, низовинних міст

¹ 5 квітня 1939 р. особисто побував на Закарпатті, відвідав майже усі промислові комплекси, лісові господарства і з перших рук інформувався про стан справ (KÁRPÁTI 4)

(Мукачево (Munkács), Ужгород, (Ungvár), Виноградово (Nagyszőlös) (MNL OL 3). У такий спосіб, через відсутність пропозиції, їхні склади деревини заповнилися. Цьому не сприяло і те, що у 1939 р. через військові дії виникли труднощі з транспортуванням (MNL OL 3). Згідно розпорядження генерал-лейтенанта Новаковича торговці деревом мали можливість транспортувати деревину, сплаваюти її, тільки з його особистого дозволу (ДАЗО 11; ДАЗО 18). І хоч Новакович мав намір взяти торгівлю лісом під суворий контроль (хотів зупинити контрабанду деревини, лісу), його наказ, все ж, викликав несприятливий вплив, адже після того, як деревні склади заповнилися, підприємства у травні 1939 р. майже повністю призупинили вирубку лісу (ДАЗО 12), що в свою чергу вплинуло на зростання безробіття. Наприкінці квітня Новакович усвідомив, що деревообробні підприємства залишилися без оборотного капіталу, але своє розпорядження не скасував. Він знав і те, що через нестачі капіталу слід розраховувати на звільнення. На його думку підприємства звільнили своїх робітників, щоб урізати витрати і в такий спосіб заощадити свій бюджет, допоки не зможуть реалізувати свої запаси деревини (MNL OL 3).

Безробіття серед населення було значним, воно впливало на відсталість соціального становища. У другій половині 1930-х років німецький письменник-соціаліст Людвіг Ренн, подорожуючи гірськими селами Підкарпаття, узагальнив соціальне становище рутенів: "Під час війни ми навіть в окопах не жили так суворо, як жителі Верховини" (NEPSZAVA 5). Населення вже наприкінці березня засипало скаргами районні військові адміністрації, у яких пишуть про бідність, відсутність харчів (ДАЗО 26). На середину квітня настрої населення погіршилися до крайньої межі. Про настрої жителів Ясіня (Kőösmező) рахівський районний військовий командир Дюла Нодь так пише у своєму донесенні: "Настрої жителів з дня на день погіршуються. Причина цього, що немає роботи і вирубка лісу все ще призупинена і прожиткові умови незадовільні. Сільськогосподарської роботи не має" (ДАЗО 32). Видно, що безробіття і пов'язаний з ним непевний прожиток, стали серйозними факторами, що псували настрої. Знав це і Бейла Новакович, який усвідомив небезпеку безробіття, особливо серед русинського населення. Він вважав, що зростаючі нарікання, невдоволення, погані перспективи прожитку, що зростають з дня на день серед населення, – всі вони можуть дати підґрунтя для виникнення неприязні до угорського правління. Так, що він розпочав вживати заходи, якими одночасно хотів знизити безробіття і пом'якшити соціальні відносини. Вирішення він бачив у започаткуванні громадських¹ та соціальних робіт².

Невдовзі після повного приєднання територій до Угорщини Новакович 24 березня провів опис кількості населення, яке потребує соціальної роботи. Просив районні військові комендатури надати пропозиції стосовно робіт, які саме потрібно розпочати. Для виконання розпорядження Новакович дав усього шість днів, але більшість з них були виконанні тільки на середину квітня (ДАЗО 33; ДАЗО 36). Документи констатують, з одного боку, що населення масово з'являлося на соціальні роботи, а з іншого –, що в межах соціальних робіт є можливості для роботи з ремонту доріг, мостів, очищенні русел потоків, добування каменю. Районні військові командири майже в кожному випадку відмовлялися від того, щоб їм визначати рівень зарплат, виплат поденникам, адже їм потрібно було давати рекомендації на розмір зарплат – говорячи, що це "потрібно було б визначати із залученням фахівців-економістів" (ДАЗО 33). У кожному селі (на роботи) зголосилося в середньому 40–50 чоловік, але в окремих населених пунктах, як, наприклад, в Ясінях, на роботи зголосилося помітно більше (людей): 700 осіб, а у Великому Бичкові (Nagybocskó) – 308 осіб (ДАЗО 35).

Одночасно з наказом на виготовлення зведень Новакович у циркулярі уніфікував для усіх районних командирів позиції для організації соціальних робіт. У ньому він наголошував, що соціальні роботи потрібно організувати в інтересах забезпечення життєвих

¹ громадські робота означають таку зайнятість, яка здійснюється під контролем вищих державних органів, наприклад Орган державної архітектури, водне господарство, лісове управління

² соціальні роботи це роботи, які проводилися за рахунок бюджету села із залученням населення, що їх потребує, під наглядом сільського нотаря

можливостей працездатного населення. Він визнав, що необхідними матеріальними ресурсами не володіє, тому соціальні роботи будуть профінансовані з кредиту. У той же час відмічав, що отримав від уряду гарантію на те, що через міністерство внутрішніх справ будуть забезпечені матеріальні ресурси (MNL OL 3). Але незалежно від цього наказав підлеглим, щоб вони негайно розпочали підготовчі роботи. Новакович у циркулярі, у якості загального принципу, визначив, що “працездатний голова родини, а також працездатні члени родини можуть отримати підтримку тільки взамін роботи. Від них потрібно вимагати повноцінну роботу, чи то у випадку поденної виплати, чи натуральної дотації (ДАЗО 6). У межах соціальних робіт потрібно було здійснювати видобуток каменю, підготовчі роботи до будівництва доріг, поліпшення громадських пасовищ, викопування водовідвідних каналів, розчищення потоків, будівництво тротуарів. Керівники сіл повинні були заявляти про усі соціальні роботи Архітектурному управлінню, а також Господарському інспекторату. Стосовно заробітної плати керівник військової адміністрації однозначно заявив, що її рівень має відповідати найнижчій місцевій зарплаті (денний заробіток робітника-поденника 1,50 пенге) (ДАЗО 8). Адже мета діяльності із пом'якшення злиднів не та, щоб відволікати робочі руки від ринку праці, або, щоб шукати єдине джерело прожитку, а те, щоб для тих, хто не може знайти роботи, забезпечити прожитковий мінімум” – обґрунтував Новакович. Одночасно він повідомив, що виплати він доручає здійснювати районним військовим комендатурам з умовою, щоб частину заробітної плати вони видали у формі натуральної субсидії, попередивши цим витрати зарплати на купівлю алкоголю (ДАЗО 7).

Після ґрунтовної і детальної організації у другій половині квітня соціальні роботи в різних місцях вже розпочалися. Однак вони далеко не могли забезпечити таку зайнятість, яка б могла заспокоїти суспільні настрої. Ось уривок із доповіді командира Рахівського району Дюлі Нодя про початок робіт у Солотвині (Aknaszlatina): “Хоч дорожні роботи на апшанському пагорбі розпочалися, але і там немає можливості працевлаштуватися, і там не можна розмістити усіх безробітних” (ДАЗО 34). В іншому селі, в Руській Мокрі (Oroszmkra), де безробітними були 24% населення, для швидкої допомоги родинам оголосили роботи для дітей з висадки саджанців дерев за платню 1–1,5 пенге на день (ДАЗО 17). Наприкінці квітня соціальні роботи розпочалися лише в небагатих місцях. Згідно доповідної генерал-лейтенанта Новаковича 23 квітня 1938 р. на соціальних роботах було зайнято 1670 осіб і 50 візників з денною платнею 1–2,5 пенге. Можливості для заробітків наприкінці квітня вважав “тригніченими, недостатніми” і керівник військової адміністрації Бейла Новакович (MNL OL 3). До того ж там, де ще не розпочалися на початку травня соціальні та громадські роботи, настрої населення були напруженими. Робітники Нижнього Бистрого (Alsóbisztra), які займалися розробкою лісу, наприклад, пішли обурені до сільської ради. Про випадок і їхні вимоги наляканий сільський нотар відразу ж доповів хустському районному військовому командирі Гейзі Часару: “їм загрожує небезпека голоду, бо у них закінчилися усі продовольчі запаси й так само і гроші” (ДАЗО 24). Через чотири дні у селі за сприяння підполковника Гейзі Часара розпочалися соціальні роботи. Більше того, командир при допомозі сільського нотаря, склав список найбідніших жителів Нижнього Бистрого, і надав їм позачергову продовольчу допомогу через хустський філіал “Руху угорець за угорця” (ДАЗО 25). Однак, загалом і соціальні, і громадські роботи стали масовими тільки під час функціонування цивільної адміністрації, після 7 липня 1939 р. У цей час масштаби фінансування були вже більш прогнозованими. Громадські роботи фігурували в районному бюджеті тога чи іншого комітату, а також адміністративної експозитури у формі конкретної статті, а не як кредит. Військове управління могло тільки пом'якшити бідність. Іштван Товт, іршавський адвокат, який був призначений міністерським уповноваженим до Іршавського районного військового командира, майора Пийтера Фюзешші, 30 квітня 1939 р. зробив доповідь ужгородському центру Карпатської групи про ефективність соціальної роботи: “необхідні роботи недостатні для задовільного припинення безробіття. Вони, із-за їх незначних масштабів, ліквідували бідність лише тимчасово” (ДАЗО 2). Військова адміністрація очікувала зниження безробіття від угорських (точніше від експорту рутенської

робочої сили на Олфелд) та зарубіжних можливостей для роботи. Жодну з них не вдалося здійснити у такій масовій мірі, щоб військова адміністрація розв'язала цим питання безробіття. На Підкарпатті русинське населення уже і в чехословацьку епоху часто мігрувало в інші адміністративні одиниці (інколи і в трианонську Угорщину) з метою працевлаштування. Військова адміністрація відносно пізно, тільки в кінці квітня 1939 р., розпочала вербування русинського населення на роботи на Олфелді. Цю роботу координував призначений до генерал-лейтенанта Бейлі Новаковича господарський інспектор Фердинанд Нові. Останній 26 квітня 1938 р. наказав районним військовим командирам і районним господарським інспекторам, щоб впродовж шести днів підготували відомості про кількість лісових робітників, з певною розбивкою. У них повинні були зазначити, скільки з них уже працюють на лісорозробних роботах у Німеччині, а також, яка їх кількість зайнята у розробці лісів на Закарпатті. Крім цього потрібно було зазначити і те, що скільки людей хоче працювати на території трианонської Угорщини. Фердинанд Нові дав зрозуміти, що вербувати для закордонної роботи, заключати угоди, можна лише виключно за його згодою (ДАЗО 9). Підготовка цих відомостей розпочалася лише на початку травня. В кожному селі було по 10-15 осіб, які виявили бажання йти на заробітки у регіон Олфелда (ДАЗО 14). Тим часом великі землевласники трианонської Угорщини звернулися до Бейлі Новаковича з проханням направити до їхніх господарств групи робітників-русинів. Під час військової адміністрації всього 60 русинських робітників зібрав Імре Еган (у цей час Імре Еган був експертом Державного інституту земельного кредиту) і відвіз у господарство Дезе Вітійза в Обоуйсанто (ДАЗО 20). Завдяки успішній роботі військової адміністрації у червні – липні 1939 року на олфелдських жнивях взяло участь 7500 русинських сезонних робітників. За свою працю вони отримали 240 вагонів пшениці, (масово русинські робітники прибули на жнива на Олфелд з 1940 р.). Угорська державна залізниця безкоштовно привезла на Закарпаття зароблену пшеницю (BRENZOVICS 2004: 90).

Надлишок робочих рук важко було розмістити на місці, а також на Олфелді, а також в інших домініях трианонської Угорщини. До того ж жнива в Угорщині на Олфелді теж не могли “відтягнути” усю русинську робочу силу (NÉPSZAVA 5). Так виникла ідея вербування для роботи за кордоном. Вперше ця практика була застосована у період військової адміністрації, хоч конкретної інформації про це немає, тільки певні натяки.

У часи військової адміністрації і торгівля не залишилася незайманою. На перший план вийшов перегляд діючих дозволів на ведення промислової діяльності. Його порядок опублікували у місцевій пресі 22 березня 1939 р. як тимчасове врегулювання. Новизна полягала в тому, що прохання про дозвіл на ведення ремісничої діяльності – заяви – можна було подавати на будь-якій мові, а полегшення означало те, що не потрібно було додавати угорськомовний переклад, а також, що замість виписок із окружних нотаріатів для підтвердження походження громадянства, були достатні свідоцтва про хрещення, видані церковними парафіями (KÁRPÁTI 2). У нашому розпорядженні є часткові відомості про те, на підставі яких позицій військова адміністрація затверджувала або відмовляла таким заявам. Загалом заявнику, який просив збереження свого дозволу на здійснення ремісничої діяльності, посилаючись на участь у світовій війні, військову інвалідність, переслідування за угорськість у чехословацький час (1919–1939 рр.), районна військова адміністрація дозвіл на діяльність залишала незайманою.

Були випадки і зворотного, наприклад житель Сокриниці Василь Монич, який до того не мав дозвіл на ремісничу діяльність (судимий), отримав дозвіл на крамарство. У його обгунтуванні виступала сильна антисемітська аргументація: “Дрібний магазин у Сокиринці (Szeklencze) не є в християнських руках, тільки в єврейських ” (ДАЗО 23). У всякому випадку, за розпорядженням районних військових комендатур, жандарми розпочали розслідувати минуле того чи іншого торговця. У середині квітня, однак, сталися значні зміни у заявках, прохачам на дозвіл займатися ремісничою діяльністю необхідно було додати свідоцтво про несудимість і свідоцтво про громадянство або територіальну приналежність.

Таке обмеження місцева преса пояснювала як попередження зловживань, пов'язаних із єврейськими законами (KÁRPÁTI 6).

Тим часом у травні 1939 р. угорський парламент прийняв другий єврейський закон. На приєднаних територіях на виконання закону, при необхідності, тимчасово могли застосувати інші правила (IV параграф закону 1939 р. про обмеження розширення сфери євреїв у суспільній і господарській сферах). Можна припустити, що це так і сталося. Військова адміністрація не відкликала масово дозволи на ремісничу діяльність євреїв, не дивлячись на те, що більшість русинів на це очікували (MNL OL 3). На наше попереднє твердження вказує кілька фактів. По-перше, Бейла Новакович, керівник військової адміністрації, 23 квітня 1939 р. доповів канцелярії прем'єр-міністра про підкарпатські справи. Новакович констатує загальне бажання русинського населення відібрати від євреїв дозволи на ведення ремісничої діяльності (головним чином продаж тютюну та алкоголю) і їх розподіл між русинами, генерал-лейтенант Бейла Новакович, посилаючись на розпорядження генерального штабу, суворо заборонив і не виконав (MNL OL 3). По-друге, часто траплялося і те, що міністерські уповноважені, які допомагали в роботі районним військовим командирам, наприкінці травня виступили проти другого єврейського закону. Так зробив адвокат Іштван Товт, міністерський уповноважений Іршавського району. 21 травня 1939 р. просив канцелярію прем'єр-міністра змінити кілька параграфів другого єврейського закону. Його мотивація наступна: “ Українське панування не було менш небезпечним, більше того, у зв'язку з його більшою тривалістю піддало тутешніх громадян, які залишилися вірними до угорської нації, більшим митарствам ” Уповноважений Товт просив на підставі 6 абзату другого параграфу другого єврейського закону, щоб звільнили і взяли у категорію бенефіціарів і тих євреїв, які у часі Карпатської України зазнали переслідувань або надавали допомогу угорській армії. “Це було б справедливо і достойно, бо тією своєю діяльністю особи, що становили виняток, надавали допомогу в боротьбі проти українців, не дивлячись на нестримний український терор, і полегшили визвольним угорським військам так очікуване просування вперед ” – стоїть в обґрунтуванні Іштвана Товта (ДАЗО 3). Більше того, він пропонує, щоб цих єврейських осіб Міклош Горті нагородив” (ДАЗО 3). Нарешті у серпні 1939 р. Регентським комісаріатом Підкарпаття була підготовлена оцінка стану господарства, промисловості гірських територій. Із її даних стало відомо, що навіть у серпні 1939 р. 48% торгівлі, 52% ремісництва було в руках євреїв (KOSZTYÓ 2017: 331). Це, звичайно, не виключає можливість того, що від євреїв відібрали дозвіл на ремісничу діяльність, але щоб масово – це точно – ні. (На приєднаному Підкарпатті початок ревізії ремісничої діяльності означав декрет № 3380/1940. МЕ. від 14 травня 1940 року. На підставі декрету до 31 березня 1941 р. регентський комісар переглянув на території Підкарпаття усі дозволи на ведення ремісничої діяльності. Внаслідок ревізії залишили лише 29% дозволів на ведення ремесла і торгівлі. Співвідношення єврейських і християнських ремісників і торгівців після ревізії: 53,3% до 46,7%. (A KÁRPÁTALJAI 1941: 3–52)). В одному із випадків, наприклад, полковник Бейла Бошшані, військовий командир Перечинського району, 6 липня 1939 р., напередодні запровадження цивільної адміністрації, відкликав у півдужини євреїв дозволи на корчмарство, продаж рому і алкоголю; обґрунтування цього рішення наразі невідоме. Герман Шрайбер, раввин Великоберезнянської автономної іудейської релігійної громади, вже після вступу в силу цивільної адміністрації, звернувся до керівника Ужанської адміністративної експозитури з проханням повернути дозволи на ремісничу діяльність. Керівник експозитури пообіцяв, що з кожним єврейським торгівцем, якого це стосується, будуть вести переговори окремо, про що, на жаль, подальша інформація не збереглася (ДАЗО 1).

Розпорядження, спрямовані на покращення соціального становища, громадського постачання

Крім організації господарського життя на Закарпатті генерал-лейтенанту Бейлі Новаковичу потрібно було займатися і катастрофічно поганими соціальними умовами, перш за все громадським постачанням. Вже наприкінці березня населення масово скаржилося

районним військовим комендантам на бідність, на проблеми з громадським постачанням, нестачу продовольства (ДАЗО 26). Причиною цього була загальна нестача продовольства. Дислокована у селах краю армія закупила записи харчів, цим ситуація ще далі загострювалася. Ось доповідь зв'язкового офіцера, призначеного до командування карпатської групи капітана Єнева Сентпаї про стан громадського постачання на момент військового захоплення (території): “Керівний інтендант уже побоювався від того, що вся Рутенська земля буде голодувати, бо війська, і так бідний край, у прямому сенсі слова з’їли, та і місцева заготівля уже ледве давала результати. Крамниці повністю спорожніли, військо скуповує не тільки продовольство, але і все інше” (НЛ 5). Поширення різних інфекційних хвороб ускладнювало ситуацію, була реальна загроза епідемії черевного тифу (ДАЗО 15). Один із районних соціальних працівників, відвідуючи села околиць Великого Березного, про умови життя отримав наступний досвід: “Те, що ми тут бачили, – злидні і нагота. Єдино їхньою їжею є картопля, але вже і її не всі мають [...], я зайшов в одну хату. Коза під ліжком і т.д., але бачив і картоплю. Про чистоту й слова не має [...]. І хліб тут їдять тільки на Різдво і Великдень, настільки він тут рідкість” (MAGYAR 1939: 91). Серйозну проблему для військової адміністрації становила епідемія черевного тифу. Чехословацькі лікарі втекли, вакцинація дітей від віспи та тифу не завершили. Вже у перші дні військової адміністрації були призначені лікарі до Рахова, Ясіня, Хуста з трианонської частини Угорщини (Морцола, Нийкладгази) (ДАЗО 10). 27 квітня 1939 р. почалася перша велика хвиля епідемії. У селі Тересва (Tarasköz) поширився черевний тиф. Тячівський районний командир, підполковник Андор Легоцкі-Семмельвейс, негайно запровадив карантин, при цьому дезінфікував туалети місцевих жителів великою кількістю вапна, а жандармерія суворо перевіряла дотримання карантину. Незважаючи на запобіжні заходи, інфекція перекинута на село Усть-Чорну (Királymező), трохи згодом на інші села (ДАЗО 16). Для виявлення інфекційних хвороб на початкових стадіях Б. Новакович наказав районним військовим командирам щотижня доповідати про ситуацію в сфері охорони здоров'я (ДАЗО 13).

Настрої населення погіршилися до крайності. Наприкінці березня районні військові командири доповідали про серйозну нестачу продовольства. Рахівський районний командир підполковник Дюла Нодь доповідав Б.Новаковичу про нестачу гасу, цукру, сірників, борошна, кукурудзяного борошна, свинини та картоплі (ДАЗО 27). Поки там виявилася нестача продовольства, то у Тячівському районі не вистачало залізних виробів та сала (ДАЗО 17). На травень населення спожило і власні запаси.

Причиною нестачі товарів було введення необдуманого регулювання цін на початку військової адміністрації. Адаже на основі цього (це розпорядження не вдалося відшукати) товари треба було продавати по тих ж цінах, які діяли на ринках Ужгорода, Берегова, Мукачева до першого віденського арбітражу. Наприклад, якщо центнер кукурудзи на мукачівському ринку стояв 15 пенге, тоді і на територіях, підпорядкованих військовій адміністрації, не можна було її продавати дорожче, ніж за 15 пенге. Однак, це відбувалося бажання торгівців, яким до закупівельної ціни потрібно було додати і транспортні витрати. Так, торговці просто не продавали товари, вичікували, адже тариф на транспортування товару з'являвся у їхньому бюджеті як власні витрати (ДАЗО 12). Отже, зросла ціна нагромаджених у крамницях товарів.

Відсутність товарів викликала зростання цін вже у перші дні після взяття угорцями (території). 27 березня Бейла Новакович дав знати усім районним військовим командирам, щоб вони розпорядилися проти необгрунтованого підняття цін, бо до нього дійшли такі відомості, що “ціну деяких товарів широкого вжитку уже і тепер, абсолютно необгрунтовано, підняли на 50–70%” (ДАЗО 21). В інтересах регулювання цього Бейла Новакович вважав за потрібне створення постійної служби контролю за цінами. Очолив її представник Державного комісару з контролю за цінами Ерне Шолті. Його завдання Новакович узагальнив так: “в інтересах забезпечення відповідної суспільної думки є абсолютно необхідним, щоб ціни на товари широкого вжитку не перевищували рівень до зміни державної приналежності” (ДАЗО 21). Одночасно з створенням служби контролю за цінами

Новакович ввів суворі правила: ціну необхідно відображати на добре відному місці у пенгевах, ціни не могли відрізнятись від цін чехословацького періоду (під час обміну (валюти) співвідношення чеської крони до пенге становило 7:1). Контроль за виконанням цього розпорядження, а також повсякденний контроль над цінами основних продуктів харчування (сало, червона цибуля, жир, кукурудзяна мука, олія, молоко, яйця, картопля) проводили жандарми. Крім цього наприкінці березня Новакович розпочав збір даних і кожного районному військовому начальнику доручив підготувати звіт про середню ціну товарів широкого вжитку із зазначенням причин підняття цін. Він дав можливість, щоб у тих районах, де в цьому є потреба, інспектор суспільного споживання та контролю за цінами, Ерне Шолті, міг визначати дійсні ціни даного району основні ціни (ДАЗО 21). 1 квітня Новакович видав нові суворіші накази жандармерії. Наказав закрити ті крамниці та конфіскувати їх товарні запаси, де не дотримувалися наказів про регулювання цін (ДАЗО 22). Розпорядження досягли своєї мети, на травень ціни відповідали цінам чехословацького періоду (ДАЗО 27). Вирішити проблему бідності населення приєднаних територій намагався проводити так званий “Рух угорець за угорця”, започаткований восени 1938 року (MAGYAR 1939: 42). Після військового захоплення території Підкарпаття ця організація включилася до активної роботи. У гірських районах до вирішення проблеми бідності включилися “Гондя”,¹ військова адміністрація і Управління зовнішньої торгівлі, а також районний соціальний референт. 21 березня 1939 р. відділ постачання товарів “Гонді” повідомив генерал-лейтенанта Бейлу Новаковича, що “Рух угорець за угорця” поширить свою діяльність на всю територію Закарпаття, для чого просили підтримки військової адміністрації. В інтересах належної роботи точно визначили завдання. Управління зовнішньої торгівлі забезпечило для “Руху” важливі товарні запаси, а “Кооператив “Гондя” запропонував товариству залізничне транспортування і склади, а також зобов’язувався у своїх крамницях здійснити передачу пакунків бенефіціарам. Районні соціальні референти визначили 10% населення (нужденних), які мали право на продовольчі пакунки, а потім надали заявку на необхідну продовольчу допомогу (MAGYAR 1939: 43). Військова адміністрація з одного боку стежила за транспортуванням продовольства, з іншого – забезпечувала “Гондю” військовими транспортними засобами для перевезення продовольства. Для належного проведення заходів у районах були призначені до військових адміністративних районних начальників і до районних соціальних референтів окружні керівники, тобто референти зовнішньої торгівлі (ДАЗО 31).

Вже 24 березня розпочалася помітна робота, зокрема стали роздавали не продовольчі ордери (картки), а наперед підготовлені продовольчі пакунки. “Рух” домовився із “Гондею” про підготовку 100 000 продовольчих пакунків. З них 3055 роздали 24–27 березня бідним селянам 55 підкарпатських сіл. До таких пакунків входили 1 кг борошна, 1 кг кукурудзяного борошна, 1 кг фасолі, 0,5 кг цукру і 0,5 кг сала. Перед Великоднем роздали ще 52 500 продовольчих пакунків у 424 селах, що разом становило 216 тон продовольства (800 бочок квашеної капусти, 100 бочок оселедцю, 200 бочок риби, 240 бочок соняшникової олії) і 50 вагонів картоплі (ДАЗО 31).

Продовольчі пакунки у першому етапі (під час безрешової роздачі) отримали дуже бідні селяни. Вже з квітня 1939 р. люди, задіяні на соціальних роботах частину зарплати могли просити у формі продовольчих пакунків (або 10 кг кукурудзи в зернятах, або 5 кг житньої муки), насіння для сівби (ДАЗО 5; ДАЗО 31). Отримати пакунки можна було або в крамниці “Гондя”, за місцем проживання, або в нотаріальному управлінні села.

“Рух угорець за угорця”, окрім продовольства надав посівний матеріал. 4 квітня за вказівкою генерал-лейтенанта Новаковича сільські нотарі склади список мешканців, які потребувало посівний матеріал. Посівне насіння було безкоштовне, але прив’язане до певної умови. Газдам мали пообіцяти, що у вересні 1939 р. вони повернуть сільському нотарю врожай пропорційний отриманому насінню (ДАЗО 28). Військова адміністрація оперативно

¹ Виробничо-торговельна Спілка

провела збір даних, визначила транспортні шляхи, зробила план перевезень. У квітні – травні уже прийшло посівне насіння (кукурудза) (ДАЗО 29). Хоча мова йшла про велику кількість, 100 вагонів кукурудзи, але для 300 000 потребуючих допомоги це означало по 3 кг на особу. Кукурудзу у кожному районному центрі видали, виміряли особисто бенефіціару (MAGYAR 1939: 96). Джерела засвідчують, що усі хто просив посівний матеріал від військової адміністрації отримали його. Відомо і те, що за вказівкою Бейли Новаковича, цільовою групою (A KÁRPÁTALJAI 1942: 11) акції з насінням були дрібні землевласники (які володіли земельним наділом 0,5–2 га) (ДАЗО 30).

Історія функціонування військової адміністрації на Підкарпатті між 18 березня і 7 липня 1939 р. до недавня інтерпретувалася, в першу чергу, як насильницький період наступаючих угорських військ. У цій статті я намагався показати діяльність військової адміністрації дещо в іншому аспекті – через господарські і соціально-політичні розпорядження. Для цього мною було використано досі не введені до наукового обігу джерела.

Можна констатувати, що військова адміністрація діяла у кризовий період. Господарське життя характеризувалося відсутністю капіталу і загальним безробіттям. Для вирішення цих проблем військова адміністрація провела, власне кажучи, підготовчу роботу: зроблено кадастри, зведення про безробітних, списки тих хто зголосилися на роботи на Олфелді. Все це надало серйозну допомогу для цивільної адміністрації під час початку голоду та громадських робіт. Одночасно з цим Бейла Новакович зробив усе для того, щоб звернути увагу Будапешта на відсутність капіталу на діючих підприємствах Закарпаття, і з цим зменшити кількість безробітних. Відповідно до своїх можливостей, там, де було невідкладно, він відразу розпочав соціальні роботи, але йому потрібно було вирішити складні завдання громадського постачання. У цьому велику допомогу військовим командирам надав “Рух угорець за угорця”. Співпраця була досить ефективною. Однак, ані “Рух угорець за угорця”, ані військова адміністрація, не змогли вирішити усі проблеми у суспільному постачанні.

Господарські та соціальні розпорядження військової адміністрації на Підкарпатті загалом виявилися менш ефективними. Ані тривалість військової адміністрації, ані ресурси, що були у розпорядженні, не могли означати вирішення гострих, нагальних соціальних, господарських проблем останніх ста років. Тому її завдання, відповідно до можливостей, поширювалися на менеджержування кризи і завдання координації.

Список джерел та літератури

- ABLONCZY 2018 – Ablonczy Balázs. *A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879–1941)*. Budapest, Jaffa. 2018. 1–319. old.
- A KÁRPÁTALJAI 1942 – *A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara 1941. évi igazgatói jelentése*. Ungvár, Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara. 1942. 1–84. old.
- A KÁRPÁTALJAI 1941 – *A kárpátaljai területen a kereskedelem és ipar nemzeti alapra helyezése*. Ungvár, Kárpátaljai Tudományos Társaság. 1941. 1–95.
- AZ ÖSLAKÓ 1939 – *Az Óslakó*, 1939. március 26. 3.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1941 – *Az 1930. évi népszámlálás VI. rész. Az 1935., 1938. és 1939. évi népszámlálások végeredményei*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 1941. 1–268. old.
- BOTLIK 2005 – Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján. I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1919–1945*. Nyíregyháza, Nyíregyházai Főiskola. 2005. 1–552. old.
- BRENZOVIČS 2004 – Brenzovics László: *A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája. // Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. / Szerk. Fedinec Csilla*. Budapest: Teleki Alapítvány, 2004. 87–119. old.
- BRENZOVIČS 2010 – Brenzovics László: *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 2010. 1–204. old.
- Військовоісторичний архів (Hadtörténeti Levéltár HL)

HL 1 – HL, VKF. В/226. Коробка. 277/1218/1888. Мікрофільм 1939 I. Відділ 3162/Eln. Військовий статут частини III 823 видано на експертизу. 23–24.

HL 2 – HL, VKF. В/226. Коробка 277/1218/1888. Мікрофільм 1939. 1 відділ 3162/Eln. Військовий статут III. Частина § 23, видано для експертизи 23.

HL 3 – HL, VKF. В/226. Коробка 277/1218/1888. Мікрофільм 1939. 1 відділ 3162/Eln. Військовий статут III. Частина § 23, видано для експертизи 23–24.

HL 4 – HL, I. 31. BM. 1940. 4869. коробка. 2373/13. eln. – 1940.

HL 5 – HL, VKF. В/227. Коробка. 277/1260/1988. Мікрофільм 1939. 1 відділ 3529/Eln. Tapasztalatok a Ruténföld megszállásánál (Досвід під час захоплення Рутенської землі). 139.

Державному архів Угорського національного музею (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár MNL OL)

MNL OL 1 – MNL OL, K 63., 1939–7/7–IX.

MNL OL 2 – MNL OL, K 28., 55. cs., 100. tétel., 1939–L–17029.

MNL OL 3 – MNL OL, K 28., 55. cs., 100. tétel., 1939–T–16295.

Державний архів Закарпатської області (ДАЗО)

ДАЗО 1 – ДАЗО, ф. 42, оп. 1, спр. 150, арк. 1–2а.

ДАЗО 2 – ДАЗО, ф. 47, оп. 1, спр. 49, арк. 2.

ДАЗО 3 – ДАЗО, ф. 47, оп. 1, спр. 49, арк. 6а.

ДАЗО 4 – ДАЗО, ф. 105, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

ДАЗО 5 – ДАЗО, ф. 127, оп. 1, спр. 43, арк. 46.

ДАЗО 6 – ДАЗО, ф. 1004, оп. 1, спр. 5, арк. 1.

ДАЗО 7 – ДАЗО, ф. 1004, оп. 1, спр. 5, арк. 2.

ДАЗО 8 – ДАЗО, ф. 1004, оп. 1, спр. 5, арк. 2а.

ДАЗО 9 – ДАЗО, ф. 1004, оп. 1, спр. 7, арк. 4.

ДАЗО 10 – ДАЗО, ф. 1004, оп. 1, спр. 14, арк. 7–8.

ДАЗО 11 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 2, арк. 2–6.

ДАЗО 12 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 2, арк. 55а.

ДАЗО 13 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 2, арк. 68.

ДАЗО 14 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 4, арк. 27.

ДАЗО 15 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 5, арк. 2–5.

ДАЗО 16 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

ДАЗО 17 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 8, арк. 53.

ДАЗО 18 – ДАЗО, ф. 1005, оп. 1, спр. 8, арк. 76.

ДАЗО 19 – ДАЗО, ф. 1114, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

ДАЗО 20 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 12, арк. 1.

ДАЗО 21 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 19, арк. 1.

ДАЗО 22 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 19, арк. 4.

ДАЗО 23 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 20, арк. 12.

ДАЗО 24 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

ДАЗО 25 – ДАЗО, ф. 1213, оп. 1, спр. 31, арк. 2.

ДАЗО 26 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 1, арк. 12–13а.

ДАЗО 27 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

ДАЗО 28 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 6, арк. 2.

ДАЗО 29 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 6, арк. 35.

ДАЗО 30 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 7, арк. 2–3.

ДАЗО 31 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 8, арк. 1–4.

ДАЗО 32 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 17, арк. 11.

ДАЗО 33 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 17, арк. 2.

ДАЗО 34 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 17, арк. 12.

ДАЗО 35 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 17, арк. 1–11.

ДАЗО 36 – ДАЗО, ф. 1215, оп. 1, спр. 25, арк. 8–8а.

ДАЗО 37 – ДАЗО, ф. 1553, оп. 1, спр. 47, арк. 1–2.

ДОВГАНІЧ 1995 – Довганіч О.: Організація нових гноблення після окупації краю угорськими військами. // *Нариси історії Закарпаття (1918–1945). Том 2.* / Гранчак І.–Балагурі Е.–Грицак І.–Лько В.–Поп І. Ужгород: Закарпаття, 1995. С. 467–473.

FEDINEC 2002 – Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Galánta–Dunaszerdahely, Forum Intézet–Lilium Aurum, 2002. 1–533. old.

FEDINEC 2015 – Fedinec Csilla: *A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja.* Budapest, Jaffa. 2015. 1–250. old.

ILKO 1975 – Ilko I.: A fasiszta leigázás éve (1939–1944). // *A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története.* / (Fő szerk.) N. P. Miscsenko. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1975. 128–151. old.

KÁRPÁTI 1 – *Kárpáti Híradó*, 1939. március 21. 4.

KÁRPÁTI 2 – *Kárpáti Híradó*, 1939. március 22. 4.

KÁRPÁTI 3 – *Kárpáti Híradó*, 1939. március 29. 2.

KÁRPÁTI 4 – *Kárpáti Híradó*, 1939. április 6. 1.

KÁRPÁTI 5 – *Kárpáti Híradó*, 1939. április 7. 2.

KÁRPÁTI 6 – *Kárpáti Híradó*, 1939. április 13. 2.

KÁRPÁTI 7 – *Kárpáti Híradó*, 1939. április 28. 3.

KERESKEDELMI 1939 – *Kereskedelmi Hírlap*, 1939. március 28. 1.

KOSZTYÓ 2017 – Kosztyó Gyula: Mit veszített Kárpátalja magyarsága a holokauszttal? // *Levéltári Közlemények*, 2017. 1–2. 325–347. old.

MAGYAR 1939 – *Magyar a Magyarért beszámoló.* Budapest, Magyar a Magyarért munkabizottság, 1939. 1–113. old.

MARINA 1997 – Marina Gyula: *Ruténsors–Kárpátalja végzete.* Toronto, Patria. 1977. 1–216. old.

NECZE 2004 – Necze Gábor: Kárpátalja az állambiztonsági jelentések tükrében 1939–1941. // *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közlítés.* / Szerk. Fedinec Csilla. Budapest, Teleki Pál Alapítvány, 2004. 119–147. old.

NÉPSZAVA 1 – *Népszava*, 1939. március 19. 3.

NÉPSZAVA 2 – *Népszava*, 1939. március 19. 24.

NÉPSZAVA 3 – *Népszava*, 1939. március 29. 12.

NÉPSZAVA 4 – *Népszava*, 1939. március 31. 2.

NÉPSZAVA 5 – *Népszava*, 1939. április 2. 1.

NÉPSZAVA 6 – *Népszava*, 1939. április 2. 15.

ОФІЦИНСЬКИЙ 1997 – Офіцинський Роман: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944).* Київ, Національна Академія Наук України, Інститут Історії України. 1997. С. 1–244.

OFICINSZKIJ 2010 – Oficinszkij Roman: Válság és válságkezelés. // *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* / Szerk. Fedinec Csilla–Vehes Mikola. Budapest, Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 164–170. old.

B. STENGE 2014 – B. Stenge Csaba: Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. // *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai.* / Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony, Kalligram. 2014. 91–117. old.

THIRRING 1939 – Thirring Lajos: Terület és népeesség. // *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939. 11–12. 1014–1027. old.

TILKOVSZKY 1967 – Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941).* Budapest, Akadémiai Kiadó. 1967. 1–349. old.

СІЯРТОВ 1967 – Сіяртвов Г. (Упоряд.): *Шляхом Жовтня. Збірник документів. Том 5.* Ужгород, Карпати. 1967. С. 1–519.

NÉPSZÁMLÁLÁS 1990 – 1941. évi népszámlálás demográfiai adatok községenként (Országhatáron kívüli terület). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1990. 1–430. old.

Summary
The operation of the military administration in Transcarpathia in 1939. Economic and social framework.
Kostiu Julij

One of the main objectives of Hungarian foreign policy during the Interwar period was territorial revision. The 2-step re-annexation of what we refer to as Transcarpathia today was one such success. The lowlands where the ethnic Hungarians made up the majority of the population were initially returned via the First Vienna Award and then by the military action of the Royal Hungarian Army between March 14th and 18th, 1939. In the reoccupied territory where ethnic minorities made up the majority, martial law was implemented between March 18th and July 7th, 1939. The main objective of my study is to provide a perspective on this period that heretofore has been neglected by the historians studying the subject. Thus, I focus my attention on the economic and social measures of martial law in Transcarpathia, for which Lieutenant General Béla Novákovits was responsible. These two aspects enjoy particular significance, for Transcarpathia was one of the most backward regions of Europe at the time.

I have used archival sources that have previously not been researched by historians. I have primarily leaned on the documents stored at the Beregszász (Berehove, UA) branch of the State Archive of the Transcarpathian Territory. A part of the surviving documents of the military commanders responsible for administering martial law in Transcarpathia is available at the institution. I have also used documents kept at the National Archives of Hungary and the Hungarian Military History Archives. As a result of my research, I have come to the conclusion that martial law was implemented in very difficult social conditions. The economic measures taken by Béla Novákovits were necessarily direct, for unemployment and the lack of capital were severe. As was his handling of social assistance and public healthcare. Despite these best efforts, martial law could not provide a solution to these problems, mainly due to limited resources.

***Keywords:** military administration, social life, economic life, unemployment, “Hungarian for the Hungarian Movement”, second Jewish law.*

A HUNGARISZTIKA HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI AZ UNGVÁRI NEMZETI EGYETEMEN

A kárpátaljai magyaságkutatás korszakhatára az Ungvári Egyetem megnyitása lett. Közvetlenül, hogy szovjet ideológia kegyetlenül „felülvizsgálta” a történelmi szemléletet. De még így is a „szovjet nép” története és egyetemes történelmi kutatások mellett időről-időre megjelentek hungarisztika tárgyú munkák is. Megállapíthatjuk, hogy a szovjet rendszer nem pusztította ki teljesen a helyi történészekből a magyar történelem iránti érdeklődést. 1991-től kezdve megváltoztak a kutatott történelmi témakörök, sajnos a magyaságkutatás továbbra sem szerepelt a prioritások között.

Kulcsszavak: hungarisztika, Magyarország története, magyar nép, honfoglalás kora, Ungvári Egyetem

A hungarisztika – olyan tudományág, amely a magyar nép történelme és a magyar állam történetének megismerésével foglalkozik. Kárpátalja sajátos történelmi fejlődésének köszönhetően a helyi történészek, amatőrök vagy szakképzett tudósok akarva-akaratlanul kénytelenek voltak a magyar nép és magyar állam történetét megismerni, tanulmányozni. Már a XVIII. század végétől kezdve, mikor megjelentek az első helyi szerzők által írott történelmi jellegű munkák, látjuk, hogy a kutatók a magyar történelem korszakaira építették előadásukat. Megemlíthetjük Basilovocs Ioánikij tanulmányát Koriaticivs Teodor (Fedir) podóliai hercegről (1799 – 1805) és Szirmay Antal helyismereti munkáit (SZIRMAY 1803, 1804, 1805, 1809).

A reformkorban egyre többen írtak magyar nyelven és építették be a magyar történelem sémájába a helyi történelmi eseményeket is (Balajthy József (BALAJTHY 1836), Mészáros Károly (MÉSZÁROS 1850, 1861), stb). A történettudomány szervezeti- és módszertani önállósulásával megjelentek a regionális kutatások. Lehoczky Tivadar (LEHOCZKY 1881 – 1882, 1892), Szilágyi István (SZILÁGYI 1889), Komáromi András (KOMÁROMY 1886, 1894, 1897), Hodinka Antal (HODINKA 1909, 1918, 1937) helytörténelmi munkái megalapozták a mai kárpátaljai hungarisztika fejlődését.

A XX. század állam-politikai változásai kihatottak a történetkutatás fejlődésére, sajnos nem minden esetben pozitívan. A helyi hungarisztikai kutatások fejlődésének korszak határa lett 1945. októberében megnyílt az Ungvári Állami Egyetem (HÍRMONDÓ, 1945; GABÓDA, 2001; ВІДНЯНСЬКИЙ 2013: 216)².

A magyar történelem korszakai, problémák	Szerzők
Magyar őstörténet, honfoglalás kora	Balahuri E., Kobály J., Aleskevics J., Prohnenkó I.
Középkor, erődök és várak ketetkezése, migráció, jobbagység helyzete	Lelekács M., Szopko T., Troján M., Kolomijec I., Kobály J., Miskov I., Prohnenkó I.,
Korai újkor, Reformáció, Erdélyi fejedelemség, Habsburg ellenes mozgalmak	Ihnát A., Sulyha I., Troján M., Capovics Á., Szopko T., Zubánics L.
XVIII. század: Rákóczi	Troján M., Kolomijec I., Sternberg J.,

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології Факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ»

² A kommunista párt Központi Bizottsága Kárpátukrajnai titkárságának határozata a kárpát-ukrán egyetem létrehozásáról 1945. VII. 20.

szabadságharc, gazdasági viszonyok	Zubánics L.	
XIX. század, szociális-gazdasági fejlődés, 1848 forradalom és szabadságharc, kiegyezés, dualizmus kora	Kolomijec I., Mándrik I., Netocséjev V.,	
XX. század	Eslő világháború, tanácsköztársaság	Troján M., Koroly I., Hráncsák I.,
	Trianon és Horty korszak	Hirja V., Szopó A.
	Szocialista korszak	Márccsenkó G., Povhán I., Smánykó G., Hudánics V., Koroly I.
	Rendszerváltás évei	Bodnár V., Holovács A.
Magyarország a rendszerváltástól napjainkig	Szkiba I., Kulcsár T., Kis É.	

Az államhatárok változásával megváltozott az ideológiai is. A szovjet ideológia kegyetlenül „felülvizsgálta” a történelmi szemléletet, a vidék múltja, stb. Az Ungvári Egyetemen megalakult a kárpátaljai történelmi kutatások központja (tanszékek, laboratóriumok, később a Kárpátika Kutató Intézet, stb.) A „szovjet nép” története és egyetemes történelem kutatása mellett időről-időre napvilágot láttak hungarisztika tárgyú munkák is. Érthető módon nem minden ilyen tanulmány sorolható mérvadó, színvonalas tanulmányok sorába. Viszont figyelemre méltó az, hogy a szovjet rendszer nem pusztította ki teljesen a helyi történészekből a magyar történelem iránti érdeklődést. 1991-től kezdve megváltoztak a kutatott történelmi témakörök. A hungarisztika továbbra sem szerepelt a prioritások között. Bár a helytörténelmi tanulmányok egy részében megfigyelhetjük, hogy a szerzők összekötik a helyi eseményeket a magyar és európai eseményekkel, folyamatokkal, stb, vagyis a Kárpátalja keletiszláv-centrikus története nem minden esetben dominál a helyi szerzők tollából született tanulmányokban.

A magyar honfoglalás kor története évtizedeken keresztül vonzotta több kárpátaljai és ezen belül az Ungvári Egyetem kutatóinak figyelmét. Nem mondhatjuk, hogy a honfoglalás a közkezdvelt témák között szerepelt, viszont mindegyik magát „komoly” kutatónak tekintő szerző, ki próbálta bemutatni a térség történetét akarva-akaratlanul rászorult, hogy érintse a honfoglalást. Köztudot, vagyis a tudomány mai álláspontja szerint, a magyar törzsek Kárpát-medencébe vezető egyik útvonala éppen a mai Kárpátalja területén húzódott, t.i. a Vereckei szoros volt a az egyik „kapu”, amelyen át a IX. század végén beözönlöttek a honfoglaló magyarok. Így, érthető módon a helyi történészeket foglalkoztatta a kérdés, a régészek pedig az Anonymus által közölt események bizonyítására kézzel fogható bizonyíték után kutattak. A XX. század közepén vagyis közvetlenül a második világháború után a kárpátaljai archeológusok jelentős régészeti anyagot gyűjtöttek a X. századi nomád honfoglaló magyarokkal kapcsolatosan. Az adatok csoportosítása és értékelése kezdetleges szakaszon volt. Nem egyszer tévedtek a leletek azonosításával. Pl.: 1950 és 1955-ben Potusnyák Fedir a munkácsi járási Lávki és Nyizsnij Koropec közelében feltárt temetkezést korai magyar síroknak tekintette. Erről Kobály József 2001-es tanulmányában ír (KOBÁLY 2001: 209).

A Felső-Tisza-vidéken feltárt legnagyobb X. századi temető a tiszacsomai volt.

1952-ben pince ásása közben bukkantak rá egy sírra, amelyet később korai magyar sírnak gondoltak. A csontvázat és nyeretget a Magyar Nemzeti Múzeumnak adták át. Ez a feltárás indította el a csomai komplexum kutatását.

1986–1987-ben a Kemerovoi Állami Egyetem régészeti expedíciója V.Bobkov vezetésével 28 sírra bukkant. Az ásások leleteit Kemerovóba szállították, majd később az 1990-es években annak egy részét sikerült visszakapni. A Bobkov-féle leletek alapján csak egy táblázatot hoztak nyilvánosságra (KÉSZ 1993: II. Ábra).

A csomai temető tanulmányozását az 1990-es években folytatták az Ungvári Nemzeti Egyetem régészei. A feltárt anyagok bizonyítják a csomai, kenézlői és bezdédi emlékek azonosságát (БАЛАГУРИ–ФОДОР 1998).

2001-ben Kobály József vázolta a kutatás történetét és felsorolta a jelenleg ismert összes kárpátaljai magyar honfoglalással és kora Árpád-korral kapcsolatos emlékeket (KOBÁLY 2004).

Az Árpád-korhoz köthető a korai földvárak kutatása is. A magyar honfoglalás kori Anonymus által említett földvárak közül Kárpátalján talán a legismertebb a Borsovai (Mezővári). 1960-as évek elején az SzSzk Tudományos Akadémia Társadalomtudományok Intézete Ivovi kirendeltsége (Szmisko M.), az SzSzkSz Tudományos Akadémia leningrádi részlege (Rappoport P.) és a Kárpátaljai Területi Helytörténeti Múzeum (Penyák Sz.) kutatták a környéket. Az expedíciók nem hoztak jelentős eredményt. Később, 2005–2006-as idényben a borsovai földvár régészeti kutatását az Ungvári Egyetem archeológusai folytatták. A feltárás során gyűjtött leletanyag arra utal, hogy az erődítmény a XI. század végén épült (IPOXHEHKO 2006: 192).

A földvárak és várak kutatása a helytörténeteszek, régészek által komoly háttérrel rendelkezik, bár több kérdés máig nyitott maradt.

A magyar honfoglalás korával foglalkozott kandidátusi értekezésében az UNE kutatója – Aleskevics Jánoszláv. Az 1990-es évek végén 2000-es évek legelején néhány cikket publikált a Felső-Tisza-vidék magyar vonatkozású régiségekről, a korai magyar–szláv kapcsolatokról. A disszertáció védést követően Aleskevics felhagyott a hungarisztikai kutatásokkal és alapjában más történeti korszakkal foglalkozik.

Az Ungvári Egyetemen tevékenykedő kutatók sorából megemlíthetjük azokat, kik tanulmányozták vagy helytörténeti jellegű munkáikban érintették a magyar középkor eseményeit, királyok bel- és külpolitikáját, stb. Az elsők között (kronológiailag és nem fontosság, vagy teljesség szerint – szerző) említhetjük Lelekács Mikolát, Kolomijec Ivánt. Mindketten a korai kárpátaljai szovjet historiográfia képviselői. Lelekács Mikola 1934-ben a prágai Károly Egyetemen szerzett diplomát történelemből és ukrán nyelv és irodalomból. Három évvel korábban (1931) kezdte pályafutását mint történész egy cikkel, amelyben a kozákok szerepét tárgyalta a XVII. századi magyar nemesek politikai terveiben (JIEJIEKAЧ 1931). Valójában tudományos tevékenységét csak 1936-ban kezdte. Ugyanis ekkor lett az Ungvári Megyei Levéltár munkatársa, szabadon hozzáférhetett a forrásokhoz, érdekes témákat emelt napirendre. Lelekács foglalkozott az orosz (Rusz, ruszin) nemesség helyzetével az u.n. Krajna területén, az Ung megyei görög katolikus papság jövedelemforrásainak kérdéseivel, stb. Kárpátalja szovjet „felszabadítását” követően Lelekács a Területi Állami Levéltár igazgatója lett (1945-1946), majd az Ungvári Állami Egyetemre került. Tudományos nézetei komoly átalakuláson mentek keresztül, érzékelhető a marxista ideológia hatása. Középkori témakörből 1949-ben jelent meg egy eléggé felületes, de a szovjet tudomány számára nagyon fontos (sokan a mai napig erre a cikkre hivatkoznak, mikor próbálják indokolni Kárpátalja Kijevi Ruszhoz való tartozását – szerző) cikke – Zákárpáttya Kijevi Ruszhoz való tartozása a X–XI. században (JIEJIEKAЧ 1949). A mindössze kilenc oldalas „tanulmány” hiányos, a szerző kétséges adatokra alapozza, hogy Kárpátalja / Zákárpáttya a X–XI. században Szent Volodimir kijevi nagyfejedelem állama kötelékében volt. A cikkben nem találkoztunk sem forrásidézettel, sem komoly tudományos érvekkel, melyek meggyőznék az olvasót a szerző igazáról. Lelekács elmélete az elkövetkező évtizedekben (sőt néhány mai kutatonál is) axiómaként szerepel az iskolai történelem tankönyvekben, egyetemi előadások jegyzeteiben stb., és komolyan eltorzítja a térség középkori történetét.

1957-ben az Ungvári Egyetem Tudományos Jegyzeteiben megjelent Lelekács Mikola még egy mediavisztikai cikke (JIEJIEKAЧ 1957), amelyben a kárpátaljai parasztság jobbágyosításának folyamatát próbálkozik bemutatni. Az előző cikkhez hasonlóan itt sem találkoztunk komoly forráselemzéssel és tudományos következtetésekkel.

Próbálkozott Lelekács a szovjet historiográfia oly kedvelt és elsőrangú témájával is, mint Kárpátalja kulturális kapcsolata Ukrajnával és Oroszországgal a XVII–XVIII. század folyamán (JIEJIEKAЧ 1954).

A szovjet történetírás szellemében készítette tanulmányait Kolomijec Iván, kit 1945-ben Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottsága Kárpátaljára küldött a történeti múzeum élére. 1946. szeptemberétől az Ungvári Egyetemen az Egyetemes Történelem Tanszékét vezette, ideiglenesen a Történelmi-filológiai Kar dékánja volt. Kolomijec rövid ideig volt Kárpátalján,

1948-ban Tomszkba költözött. Tanulmányait már Tomszkba publikálta. A *Kárpátalja történetének vázlatai*. (KOJOMOEIJ 1953) első részében a kárpátaljai parasztság XV – XVIII. századi „osztályharcát” és szociális-gazdasági helyzetét jellemzi. Már az első mondatokban érzékelhető a marxista ideológia hatása. A szerző sajnálattal hangoztatja, hogy több évtizeden keresztül „Zákárpátszka Rusz (Kárpánton túli terület – Kárpátalja – szerző) történetét durván meghamisították a nyugat-európai polgári, az ukrán nacionalista és fasiszta szimpatizáns történészek...”. Sőt felsorolja az osztrák, német és magyar „soviniszta historiográfia” képviselőit is és a kárpátaljai „szolgáit” – Duliskovics I., Kondratovics I., Hodinka A., Hadzsega J., stb. Állítólag ezek és a hozzájuk hasonló szerzők figyelmen kívül hagyták a „társadalmi ellentéteket és az osztályharcot” Kárpátalján, elhallgatták a jobbság felkeléseit a feudális rendszer és a katolikus elnyomás ellen. Egy jó adag kritikát kaptak a „pravoszláv-monarchikus”- (Filevics S., Francev V., Petrov O.) és az ukrán polgári-nacionalista szerzők (Husevszkij M.) és követőik is (Bircsák V., Pankevics I., Volosin A.).

A fejezetek címéből már kiderül mi is volt a szerző elsődleges célja a kárpátaljai történelem „kiegészítése” során – az osztályharc megnyilvánulásának – a jobbságmozgalomnak a bemutatása. Az első fejezetben Kolomijec I. a XV. századba nyúlt vissza, sőt elkalandozott a IX. század végére – X. század elejére, és említést tett az ún. Marchia Ruthenorum-ról (a források nem bizonyítják létezését a mai Kárpátalja területén (ГAJIEHKO 2006) – szerző). Kolomijec szerint ezen területi egység élén egy bizonyos „dux Ruizorum” állt, aki a magyar király fia lehetett.

A következő századok történéseit Kolomijec I. úgyszintén az osztályharc kontextusában írta körül. Munkája felületes, nem használ levéltári forrásanyagot. 1961-1962-ben Kolomijec tollából napvilágot látott egy alapjában komolyabb, igazán tudományos két kötetes tanulmány, amelyben Kárpátalja szociális-gazdasági viszonyait és társadalmi mozgalmait tárgyalja a XIX. század második felében (KOJOMOEIJ 1961-1962).

A középkori városok történetét (MICbKOB 2007) tanulmányozta Miskov Iván, aki rövid ideig óraadó tanárként dolgozott a Magyar Történelem és Európai integráció Tanszéken (jelenleg a Kárpátaljai Művészeti Akadémia előadó tanára). Kutatásában komoly forrásbázisra támaszkodik. Az Árpád-kori várostörténeten kívül kedvelt témája a magyar nemesség geneológiája, szimbólumrendszere. Az egyik ilyen jellegű tanulmányban (MICbKOB 2012) feltárja a Drugethek családi jelvényeit: címerek, pecsétnyomók, stb.

A középkor kutatók csoportjában még érdemes megemlíteni Mihók Rihárdot, aki az ungvári történészek ifjú nemzedékét képviseli, próbálkozik régészeti kutatásokkal is (az utóbbi években a Magyar Történelem és Európai integráció Tanszék diákjaival a Beregszentmiklósi várkastély feltárásánál segítettek). Fő kutatási területe a késő középkori (1301–1526) északkelet-magyarországi vármegyék fejlődése. A felsorolt történészekon kívül mások töredékekben érintették a középkori témákat, de nem választották a korszakot fő kutatási területüknek (Troján M., Sternberg J., Zubánics László stb). A középkorkutatás levéltárakhoz kötött, ismerni kell a latint és magyar nyelvet, egy jó adag fanatizmust (pozitív értelemben) igényel. Kevés történész választja tudományos területévé a korszakot legyen az Magyarország vagy Kárpátalja története.

A korai újkor egy sajátos átmeneti időszak a klasszikus középkortól az újkorba. Ennek ellenére átmenetisége nem jelenti, hogy ez egy hátrányos vagy elhanyagolt korszak historiográfiai tekintetben. A magyar történelemben ez egy különösen eseménydús, politikai és társadalmi folyamatok szempontjából bonyolult korszak: a Mohácsi katasztrófa, az ország felbomlása, a Reformáció, az Erdélyi fejedelemség kialakulása, katolikus megújulás, Habsburg-ellenes mozgalom és stb. Bártran mondhatjuk, hogy a magyar kora újkor egyrészt tragikus, másrészt pedig dicsőséges. Az Ungvári Egyetem magyarságtudatóinak néhány képviselője érintette a XVI–XVII. század történeti eseményeket. A középkorkutatásokhoz hasonlóan itt is vannak nehézségek – a levéltári kutatások időigényesek, ismerni kell a latint, magyar nyelvet, esetleg németet, rendelkezni kell analitikus gondolkodásmóddal, ügyesen kell alkalmazni a kritikai módszereket és más fontos dolgok. Így, a korai újkor tanulmányozása sem szerepel a közkezdelt kutatási témák között (érdekes hogy ez a tendencia jellemző a diákok szakkolgozataira is – szerző).

Kronológia szempontból elsőnek nevezzük meg Ilnát Andrást. A Debreceni Egyetemen

szerezet diplomát 1942-ben. 1946-tól az Ungvári Egyetemen dolgozott. Egyetlen ismert magyar történeti vonatkozású publikációja a bölcsészettudományi értekezése – *Báthori István orosz háborúi* – amely a Debreceni Egyetem Kelet-európai Történelmi Szeminárium kiadványában látott napvilágot, különnyomatban megjelent Ungváron (IHNÁT 1942) is. A szerző három háborúról ír, amelyeket Báthory István (mint lengyel király, nem mint erdélyi fejedelem) IV. (Rettegett) Iván orosz cár ellen indított 1579, 1580 és 1581. években. IHNÁT már az előszóban megjegyzi: „Ezen hadjáratok története azonban, bár azokban több ezer magyar katona is vett részt, nálunk Magyarországon alig ismeretes”. A szerző ismerteti a hadjáratokat, azok politikai előzményeit és a hadjáratokat lezáró békét. Viszont „mivel Szádeczky Lajos az első és második hadjáratnál már foglalkozott, azért...bővebben foglalkozom a harmadik hadjáratral, melyet magyar részről külön még nem dolgoztak fel”. Az elbeszélés során IHNÁT felsorolja Pszkov ostrománál említett magyarokat, és megjegyzi „ez azonban nem azt jelenti, hogy összesen csak ennyi magyar vett volna részt a harmadik hadjáratban”. A tanulmány összegzésében kimondja, hogy Báthory elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a lengyel történelemben azért, hogy visszaszorította Rettegett Ivánt a Balti-tengertől, mert ezzel Lengyelország létét két évszázadra biztosította” és tovább írja, hogy Báthory egy percre sem feledkezett meg hazájáról, – Magyarországról. „Állandóan az a gondolat foglalkoztatta, hogy a törökök elleni hadjáratok kiindulópontja Magyarország legyen, ezért egy időben a magyar koronát meg is akarta magának szerezni, de azután az a terv érlelődött meg benne, hogy Zsigmondot, Kristóf bátyja fiát, Magyarország királyává, Zamojskit pedig Erdély fejedelmévé teszi és így hatalmas magyar-lengyel államszövetséget alkot a török és német ellen”.

Szopkó Tamást bátran nevezhetjük az Ungvári Egyetem a magyar történelem kiváló szakértőjé közé. Vele kapcsolatosan nincsenek kétségeink, mikor a hungaristák körébe soroljuk. Tökéletesen tudott magyarul, ismerte a latint, jól tájékozódott a magyar történelmi források közegeiben. Kiváló szakkollégiumokat tartott a Reformációról, írt a Dózsa lázadásról, stb. Szopkó Tamás társszerzője volt a szovjet Ukrajna magyar iskolái számára készített Magyarország története tankönyvnek (SZOPKÓ – SOÓS 1989: 22-28, 29-33) (1989). Kézirati hagyatékából 14 évvel halála után az UNE Kárpátika KutatóIntézet tanulmánykötetében megjelent a Magyarországi humanista történetírás c. tanulmánya (ukrán nyelven) (СОПКО 2005). Érdemes szót ejteni a Nevickei váruradalom 1602-es urbáriumának általa elvégzett ukrán fordításáról is (УРБАРИЙ).

A korai újkor érdekes magyar történeti vonatkozású problémájával találkozunk Capovics Árpád kandidátusi értekezésében, amelyet az ismert kárpátjai történész professzor Sternberg János vezetése alatt készített (1984). A kutatás témája – a Népi Reformáció Magyarországon és hatása a parasztság osztályharcára a XVI. század második felében (orosz nyelven) (ЦАПОВИЧ 1984). Ismerve a tanulmány megjelenésének évét érthetővé válik, hogy az előadás stílusát a Engels-féle idézetek bősége határozta meg. A szerző többször hivatkozik a Magyar Országos Levéltár, Debreceni Megyei Levéltár, Országos Szécsényi Könyvtár, ELTE könyvtára kéziratának gyűjteményében feltárt forrásokra. A szerző az osztályharc szempontjából próbálja bemutatni a reformáció mentét Magyarországon. A Reformációt úgy látja mint a feudális rendszer elleni harc egyik megnyilvánulását.

Ha szemet hunyunk az ideológia sablonokra Capovics Á. értekezése értékes tanulmánynak mondható, amelybe a magyarországi hitújítás korábban nem tárgyalt aspektusait tárja fel.

Sajnos, Capovics Árpád nem folytatta a kutatást, 1986-ban a Kárpáti Kalendáriumban még megjelent egy rövid jegyzete Egri Lukácsról, de ezután már nem találkozunk a nevéhez kapcsolódó publikációval. Tudomásunk szerint 1987-től a budapesti Szovjet Kultúra és Tudomány Háza munkatársa lett, majd osztályvezetője. További életéről nincs tudomásunk.

Mint azt táblázatunk mutatja a magyar nép és a magyar állam történetét a XVIII. századtól a közelmúltig jóval többen választották kutatási területüként az Ungvári Egyetem történészei köréből. Az itt közölt bevezető tanulmányban nem célunk részletes historiográfiai elemzést adni az említett szerzők munkásságáról (ezt a jövőben pótoljuk).

Az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének bázisán 1988-tól működik a Hungarológiai Központ. Lizanec Péter professzor vezetésével több mint 30 év alatt az intézményben jelentős kutatómunka zajlott. A Hungarológiai Központ dolgozói a magyar nyelv és

irodalom tanszék tanáraival együtt számos tudományos munkát jelentettek meg, többek között a *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszá-t* (3 kötetben), *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótárát* (2012–2013) (2 kötetben), az *Acta Hungarica* tudományos szakfolyóiratot. Az intézet munkájában részt vettek a térség, s így az Ungvári Egyetemen neves történészei is: Balaguri Eduárd, Mandrik Iván, Soós Kálmán, stb. Az *Acta Hungarica*ban több értékes történelmi tanulmányt publikáltak az elmúlt három évtized során. A honfoglalás kori régészetről Balahuri E. írt, Mándrik I. a magyar dualizmus kori politikai és gazdasági kérdéseket taglalta, Hrancsák I. egyik cikkében a Szovjetunió területén működő magyarságkutató központokat és azok tevékenységét jellemezte. Az ungvári történészekon kívül az *Acta Hungarica*ban publikáltak ismert szovjet történészek is: Susárin V., Zselicki B., Bobkov V. stb. Sajnálatos, hogy az utóbbi évtized folyamán a tudományos folyóirat egyre kevesebb történeti cikkeket közöl. Ennek egyik oka az lehet, hogy mind Ukrajnában (és Kárpátalján), mind külföldön egyre több tudományos kiadvány jelenik meg, amelyek nemzetközi tudományos adatbázisokban vannak regisztrálva s így úgymond olvasottabbak és „népszerűbbek”. Van-e jövője a Hungarológiai Központnak? – tette fel a közelmúltban a ritorikus kérdést a Központ igazgatója Lizanec Péter (ЛІЗНЕС). Egyetértünk a professzor úrral, hogy igen – van. A Hungarológiai Központ állami támogatást kapott az 2018–2020-as évekre szóló új tudományos témája megvalósítására, s bár a téma néprajzi hangzású (A kárpátaljai magyarok népi szokásainak, tradícióinak és hiedelmeinek vizsgálata, mint a két szomszédos nép kölcsönhatásának és gazdagodásának forrása), meggyőződésünk, hogy kutatásával elősegíthetik segíthetik a történelmi kérdések tanulmányozásait is.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a hungarisztika az UNE-en helytálló mint kutatási terület, időnként megjelennek igazán színvonalas tanulmányok. A nemrég alapított Magyar Történelem és Ukrán-Magyar Kapcsolatok Kutatóközpont (a Történelem és Nemzetközi Kapcsolatok Karon) valamint a már 16 éve működő Magyar Történelem és Európai integráció Tanszék (Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet) munkatársainak szakmai tevékenysége reményt ad a magyarságkutatás biztos és sikereiben gazdag jövőképehez.

Felhasznált irodalom:

- BALAJTHY 1836 – Balajthy József. Munkács. Azaz Munkács városának és várának topográfiai, geográfiai, históriai és statisztikai leírása. – Debreczen, 1836. – IX+288 p.
- 1799 – 1805 – Basilovics Ioan. Brevis notitia foundationis Theodor Koriatovics, olim ducis de Munkacs pro religionis ruthenis ordinis sancti Basilii magni in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX ect. – Cassoviae, 1799 – 1805. – Pars I. – 104p.; Pars II. – 208 p.; Pars III. – 139 p.
- GABÓDA 2001 – Gabóda Béla. Nemzetiségi iskolaügy Kárpátalján (1944–1990) // Magyar pedagógia, 2001. – 101. évf., 1.szám. – 109-132 old.
- HÍRMONDÓ, 1945. VII. 31., 177. o.
- HODINKA 1909 – HODINKA Hodinka Antal. A munkácsi görögkatolikus püspökség története. – Bp.: MTA, 1909. – VIII+856 p.
- HODINKA 1918 – Hodinka Antal. Gens fidelissima. II Rákóczi Ferenc beregmezei rutén jobbágysai az 1703–1711 szabadságharcban. – Ungvár: Unió ny., 1918. – 29 p.
- HODINKA 1937 – Hodinka Antal. II Rákóczi Ferenc és a “Gens fidelissima”. – Pécs: Dunántul, Pécsi egyetem kiadványa, 1937. – 64 p.
- Центр – https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-centre_hungary
- IHNÁT 1942 – Ihnát András. Báthori István orosz háborói.: Bölcsésztdoktori értekezés. – Ungvár, 1942. – 32 old.
- KÉSZ 1993 – Kész Barnabás. A honfoglalás kori magyarok emlékei kárpátalján // Kárpátaljai szemle. – 1993/ 1. –14–15. old., II. ábra.
- KOBÁLY 2001 – Kobály József. Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről // JAMÉ. - Nyíregyháza, 2001. - XLIII évf. - Old.197-224./ 209 old.
- KOBÁLY 2004 – Kobály József. Magyarországi régészeti emlékek ukrainai közgyűjteményekben: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004.
- KOMAROMY 1886 – Komáromy András. Ugocsa vármegye keletkezése // Nagyszöllös. –

“Ugocsa”. – 1886. – № 11 – 13. – 15 p.

KOMÁROMY 1894 – Komáromy András. Nyalábvár és uradalma // Bp. – “Századok”. – 1894. (XXVIII). – P. 492 – 519.

KOMÁROMY 1897 – Komáromy András. A Dózsa lázadás történetéhez // Történelmi tár. – 1897. – P. 1485 – 1495.

LEHOCZKY 1881 – 1882 – Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár, 1881. – 1 köt. – 472 p.; 2 köt. – 501 p.; 1882. – 3 köt. – 860 p.

LEHOCZKY 1892 – Lehoczky Tivadar. Adatok hazánk archeológiájához, különös tekintettel Beregmegyére és környékére. – II köt. – Munkács, 1892 (1912). – 289 p.

MÉSZÁROS 1850 – Mészáros Károly. A magyarországi oroszok története. – Pest, 1850. – III+162p.

MÉSZÁROS 1861 – Mészáros Károly. Ungvár története a legrégebb időktől máig. – Pest, 1861. – 114p.

SZILÁGYI 1889 – Szilágyi István. Máramoros vármegye egyetemes leírása. – Bp., 1876. – 345p., Szilágyi István. Máramoros általános történetéből (XII. és XIII.századok) // Bp. – “Századok”. – 1889. – P. 10 – 26.

SZIRMAY 1803 – Szirmay Antal. Notitiae topographia, politica incyliti comitatus Zempleniensis. – Budae, 1803. – XII+485 p.

SZIRMAY 1804 – Szirmay Antal. Notitiae historica comitatus Zempleniensis. – Budae, 1804. – X+374p.

SZIRMAY 1805 – Szirmay Antal. Notitiae politica, historica, topographica incyliti comitatus Ugochiensis. – Budae, 1805. – XVI+202 p.

SZIRMAY 1809 – Szirmay Antal. Szatmárvármegye fekvése, történeti és polgári esmerete. – Budae, 1809. – 1 köt. – XII+258p; 1810. – 2 köt. – 392 p.

SZOPKÓ – SOÓS 1989 – Szopkó T., Soós K. Magyarország története: Segédkönyv az UszSzR magyar tanítási nyelvű iskoláinak tanárai és tanulói számára. – Uzsgorod, 1989. – 1. Rész.

БАЛАГУРИ–ФОДОР 1998 – Балагури Э.А., Фодор И. Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчины в с. Чома Береговского района Закарпатской области // Карпатика – Carpatica. – Ужгород, 1998. – Вып.5. – С.166-196.

ВІДНЯНСЬКИЙ 2013 – Віднянський С. В. Ужгородський національний університет // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2013. – Т. 10: Т – Я. – С. 216.

ГАЛЕНКО 2006 – Галенко О. Рутенська марка за джерелами IX–XII ст. // Наукові записки. Збірник. Серія «Політологія і етнологія», Вып.29. – К., 2006. – С.6-16.

КОЛОМОЕЦ 1953 – Коломоец И. Г. Очерки по истории Закарпатья. Ч.1.: Социально-экономическое положение и борьба крестьянства Закарпатья против феодального гнета и католического порабощения в XV–XVIII веках // Труды Томского государственного университета им. В.В.Куйбышева. – Томск, 1953. – Т.125. – вып. 2. – С. 39–164.

КОЛОМОЕЦ 1961-1962 – Коломоец И. Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия: В 2.т. – Томск, 1961–1962.

ЛЕЛЕКАЧ 1931 – Лелекач М. Козаки в політичних комбінаціях мадярських панів в XVII віці // Підкарпатська Русь. – 1931. – ч.9-10. – С.195-198, 227.

ЛЕЛЕКАЧ 1949 – Лелекач М. Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст.// Наукові записки УжДУ. – 1949. – т.ІІ. – С. 28-39.

ЛЕЛЕКАЧ 1954 Лелекач М. Культурні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією у XVII – XVIII ст.// Наукові записки УжДУ. – 1954. – т. IX. – С.141-164.

ЛЕЛЕКАЧ 1957 – Лелекач М. Процес закріпачення закарпатського селянства в XIV–XV ст. // Наукові записки УжДУ. – 1957. – т. XXIX. – С.3-38.

МІСЬКОВ 2012 – Миськов І. О Печатки та герби родини Другетів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вып. 29. – Ужгород, 2012. – С. 153-164.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuist_2012_29_27

МІСЬКОВ 2007 – Міськов І. О. Міські поселення Північно-Східної Угорщини XI – першої чверті XVI ст. [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 ; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2007. – 227 арк.

ПРОХНЕНКО 2006 – Прохненко І. Боржавське городище // Карпатика. – Вип.34. Ужгород, 2006. – С.186-200.

СОПКО 2005 – Сопко Т. Гуманістична історіографія Угорщини // Carpatica – Карпатика. 36.ст. – Ужгород, 2005. – Вип.32. – С.13-37

УРБАРИЙ – Урбарій Невицького замку його святої імператорської королівської величності спішської (ех комори) від 1602 року Переклад з давньоугорської Т.Т. Сопка // Carpatica – Карпатика. 36.ст. – Ужгород, 2005. – Вип.32. – С. 216-240.

ЦАПОВИЧ 1984 – Цапovich А. Народная Реформація в Венгрии и ее влияние на классовую борьбу крестьян во второй половине XVI века. Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. 07.00.03. всеобщая история. – Ужгород, 1984.

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ГУНГАРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УЖГОРОДСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Оксана Ферков

У статті охарактеризовано основні етапи розвитку гунгаристичних досліджень в Ужгородському університеті від часу відкриття вищого навчального закладу і до останніх років. Гунгаристика – науковий напрямок, що досліджує історію угорського народу та угорської держави. Через особливий історичний розвиток Закарпаття краєзнавці, аматори чи кваліфіковані науковці мимоволі змушені вивчати історію угорського народу та угорської держави. Вже наприкінці XVIII ст. місцеві автори створили перші зразки історичних праць, у яких розповіді будують за схемою угорської історії, місцеву історію пов'язують з історією Угорщини та її правителів. Впродовж XIX – першої половини XX ст. дослідники краю примножили наукову спадщину ґрунтовними працями, у тому числі присвячені історії угорського народу та держави. Державно-політичні зміни XX ст. однозначно вплинули на характер і напрямки історичних студій і, на жаль, ці впливи не завжди були позитивними. Своєрідною рубіжною подією у розвитку гунгаристичних студій стало відкриття першого вищого навчального закладу Закарпаття – університету в Ужгороді. Зі зміною державних кордонів, включенням Закарпаття до складу Української РСР змінилася панівна ідеологія. Радянська ідеологія безпощадно «переглянула» історичну схему розвитку краю. Ужгородський університет (кафедри, лабораторії, пізніше Інститут Карпатознавства) став осередком історичних досліджень найзахіднішого регіону держави. Окрім дослідження з окремих проблем всесвітньої історії та історії радянського народу час від часу публікувалися праці, які висвітлювали угорську історію, звісно тут також не обійшлося без дотримання «актуальних» тем. Зрозуміло, що не всі такі дослідження можна віднести до авторитетних, якісних. З іншого боку, примітно, що радянська система не винищала повністю інтерес до угорської історії.

Автор наголошує, що починаючи з 1991 року змінилися пріоритетні дослідницькі теми. Науковці взялися за вивчення історії доби Карпатської України, українських національно-визвольних змагань XX ст., тощо. Гунгаристичні студії заповнювали невелику нішу історичних студій науковців Ужгородського університету. Тільки в окремих краєзнавчих дослідженнях можна помітити, що автори пов'язують місцеві події з угорськими та європейськими подіями та процесами.

У фокусі уваги вчених-істориків Ужгородського університету опинилися окремі історичні періоди та проблеми історії угорського народу та угорської держави: давня доба та гонфоглалаи, історія середньовічних замків, доба Реформації, антифеодальні та антиабсбурзькі рухи, угорсько-російські та угорсько-українські зв'язки до нового часу, доба дуалізму, революційні та робітничі рухи початку XX ст., соціалістична доба історії Угорщини та взаємозв'язки з СРСП/УРСР, доба політичної трансформації в Угорщині, українсько-угорські відносини після 1991 р. і до нині та інші проблеми.

За кількісним співвідношенням більшість праць стосується історії XX – поч. XXI ст. Історія угорського здобуття батьківщини (гонфоглалаш) та доба Середньовіччя далеко відставали за кількістю публікацій у період 40–90- х рр. XX ст. Низка вчених спеціалізувалися не тільки на одному історичному періоді, їхні праці в однаковій мірі охоплювали Середньовіччя, нову та й навіть новітню добу угорської історії (М.Троян, Й.Кобаль, Л.Зубанич та ін.).

Науковий доробок істориків Ужгородського університету має і певну специфіку. Так, наприклад, у багатьох працях автори роблять основний акцент на місцеві події, краєзнавство. Цю тенденцію помічаємо у доробку низки радянських і пострадянських істориків. Отже, із великої когорти вчених-гунгаристів потрібно виокремити власне тих дослідників, чия дослідницька увага зосереджена виключно на окремих проблемах історії Угорщини та угорського народу. А іншу групу істориків-гунгаристів становлять ті хто в процесі краєзнавчих досліджень торкається подій угорської історії. Представники цієї групи, як правило не особливо поглиблюються у дослідження угорської історії, аналіз джерельного масиву, іноді слабке володіння угорською мовою (або його незнання) обмежують у належному, ґрунтовному аналізі документів, тощо.

Стосовно перспектив гунгаристичних студій в Ужгородському університеті автор статі наголошує, що в останні роки є певні зрушення у цьому напрямку. Розширюється тематика досліджень, налагоджуються наукове співробітництво із колегами-істориками в Угорщині, молоді науковці (аспіранти) долучаються до вивчення окремих етапів і процесів історії Угорщини, угорського народу та українсько-угорських відносин.

The status and perspectives of Hungarian studies at Uzhhorod National University

The article describes the main stages of development of Hungarian studies at Uzhhorod University from the founding of the university to the last years. The founding of the university in Uzhhorod was a peculiar milestone in the development of Hungarian studies. Soviet ideology relentlessly "revised" the historical scheme of development of the region. Nonetheless, along with the history of the Soviet people and the problems of world history, works on the history of Hungary still appeared. The author noted that the Soviet system did not entirely destroy the interest in Hungarian history among local scholars. After 1991, the subject of historical research has expanded considerably, but Hungarian studies have not been in the cohort of the priority directions.

**БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ, ВЧЕНИХ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРИСЯЧЕНІ ІСТОРІЇ
УГОРСЬКОГО НАРОДУ, УГОРЩИНИ ТА УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИМ ВІДНОСИНАМ¹**

1931

Лелекач М. М. Козаки в політичних комбінаціях мадярських панів в XVII віці // Підкарпатська Русь. – 1931. – ч.9-10. – С.195-198, 227.

1937

Лелекач М. М. Штолові доходи греко-кат(олицьких) священиків у був(шій) Ужгородській жупі до р. 1730 // Науковий збірник товариства "Просвіта" в Ужгороді. – Ужгород, 1937. – Річник XII. – С.138-141.

1942

Ihnát András.Báthori István orosz háborúi: Bölcsésztdoktori értekezés. – Ungvár, 1942. 32 old.

1943

Лелекач М. М. Мукачевська богословська школа (1744 – 1776) // Літ. неділя. – 1943. – ч.20. – С. 237-240; 246-250.

1949

Лелекач М. М. Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст.// Наукові записки УжДУ. – 1949. – т.ІІ. – С. 28-39.

Коломієць І.Г. Боротьба південно-західних руських князів проти експансії угорських феодалів XI–XIII ст. // Наук. зап. УжДУ. – Ужгород, 1949. – Т.ІІ. – С.3-27.

1953

Коломєєц І. Г. Очерки по истории Закарпаття. Ч.1.: Социально-экономическое положение и борьба крестьянства Закарпаття против феодального гнета и католического порабощения в XV–XVIII веках // Труды Томского государственного университета им. В.В.Куйбышева. – Томск, 1953. – Т.125. – вып. 2. – С. 39-164.

1954

Лелекач М. М. Культурні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією у XVII - XVIII ст.// Наукові записки УжДУ. – 1954. – т. IX. – С.14-164.

1957

Лелекач М. М. Процес закріпачення закарпатського селянства в XIV–XV ст. // Наукові записки УжДУ. – 1957. – т. XXIX. – С.3-38.

Марченко Г. В. Радянсько-угорські економічні зв'язки після другої світової війни // Наукові записки УжДУ. Сер. Історична. – Ужгород, 1957. – Т. XXX. – С.230-273.

Неточас В.І. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на Закарпаття і розгортання боротьби трудящих за возз'єднання з усім українським народом в 1918–1919 рр. // Наук. записки УжДУ : сер. іст. – Т. 30. – Ужгород, 1957. – С. 45-66.

Штернберг Я. І. Відгуки на Закарпатті на селянську війну 1784 р. в Трансільванії // Наук. Зап. УжДУ. – Ужгород, 1957. – Т. XXX. – С. 208-212.

¹ Хронологічно перелік праць виходить за межі відкриття Ужгородського університету, адже окремі вчені розпочали свою наукову діяльність раніше 1945 р. До бібліографії внесено також авторів, які працювали в Ужгородському університеті за сумісництвом, або нетривалий час. Подано також кілька академічних виань, співавторами яких були історики Ужгородського університету. Перелік неповний, де внесено ті праці, точний бібліографічний опис яких не вдалося встановити (тобто праці, статті, про яких нам відомо, але не вдалося знайти їх оригінали).

Шульга І. Г. Втягнення феодальних господарств Закарпаття в товарно-грошові відносини в другій половині XVIII ст.: (По архівах Мукачево-Чинадіївської латифундії Шенборна) // Наук. Зап. УжДУ. – Львів, 1956. – 1957. – Т. XXX. – С.3-24.

1958

Неточаєв В.І. Колоніальна політика угорського буржуазного уряду на Закарпатті в кінці XIX ст. і на початку XX ст. // Наук. записки УжДУ. – Історія. – Т. 36. – Ужгород, 1958. – С. 30-54.

1963

Гранчак І.М. З історії національної політики Угорської Радянської Республіки // Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1959. – Т. XXXVIII. – С.22-33.

Сопко Т.М. Венгерское законодательство XVI века о закрепощении крестьян // Вестник Московского университета. Сер. IX. История. – 1963. – №6. – С.64-77.

Худанич В. І. Питання історії Угорщини: присвяч. 40-річчю Угорської Радянської Республіки. – Ужгород, 1959. – С.45-51.

Штернберг Я. І. З історії спільної боротьби угорських і українських селян під час визвольної війни 1703 – 1711 рр. // Наук. Зап. УжДУ. – Ужгород, 1959. – Т. XXXVIII. – С.97-120.

Шульга І. Г. Про зв'язки України і Угорщини у XVIII ст. / Там само. – 1959. – Т. XXXVIII. – С.130-132.

1964

Troján M. Bereg vármegye dolgozóinak harca a tanács hatalomért az 1918–1919-es években // Századok, 1964. – P. 107-157.

Марченко Г.В. Радянсько-угорські культурні зв'язки в перші роки після другої світової війни // Українсько-угорські історичні зв'язки: Зб. ст. – К., 1964. – С.60-77.

Неточаєв В.І. Створення частин Угорської Червоної Армії на Закарпатті в 1919 р. та їх бойові дії // Українсько-угорські історичні зв'язки : зб. ст. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 110-131. (у співавторстві).

Повхан І.Г. Боротьба Угорської Народної Республіки проти підривної діяльності імперіалістичної реакції, за мир і колективну безпеку // Тези доп. та повідомл. до XVIII наук. конф. УжДУ. Сер. Історична (загальна історія). (трав. 1964 р) – Ужгород, 1964. – С. 23-30.

Сопко Т.М. Розвиток виноградарства і садівництва на Мукачівщині та Берегівщині в XVI - XVII ст. // Тези доп. та повідомл. до XVIII щоріч. наук. конф. УжДУ. Серія іст. наук. каф. історії СРСР (квіт. 1964 р.). – Ужгород, 1964. – С.71-77.

Сопко Т.М. Тваринництво в Мукачівській та Чинадіївській домініях у XVI - XVII ст. // Тези доп. та повідомл. до XVIII щоріч. наук. конф. працівників загальнонаукового факультету УжДУ. (трав. 1964 р.)- – Ужгород, 1964. – С.82-88.

Худанич В. І. З історії спільної боротьби Радянської Армії і угорських військових частин на заключному етапі другої світової війни: (На прикладі боїв за визволення Будапешта) – Тези доп. та повідомл. До наук. конф. [УжДУ], присвяч.. 45-річчю Угорської радянської Республіки (травень 1964 р.). – Ужгород, 1964. – С.42-52.

Шульга І. Г. З історії економічних зв'язків між Лівобережною Україною та Угорщиною у XVIII ст. // Українсько-угорські історичні зв'язки. – К., 1964. – С. 241-247.

1965

Гранчак І.М. Робітничий рух в Угорщині в перші роки часткової стабілізації капіталізму (1924-1925 рр.). – Ужгород, 1965. – 76 с.

Олаг В. І. Політична боротьба в Угорщині напередодні і під час виборів 1920 р. до парламенту // Тези доп. та повідомл. до наук конф., присвяч. 20-річчю визволення Угорщини від фашистського гніту. – Ужгород, 1965. – С.93-101.

Олаг В. І. Політична боротьба в Угорщині напередодні і під час виборів 1922 р. до парламенту // Тези доп. та повідомл. До XIX наук. конф. Сері. Історична (загальна історія та історія СРСР) (трав. 1965 р.). – Ужгород, 1965. – С.75-78.

Повхан І.Г. Провал спроб імперіалістичної реакції використати Організацію Об'єднаних Націй для втручання у внутрішні справи Угорської народної Республіки // Тези доп. та повідомл. до XIX наук. конф. [УжДУ]. Сер. Історична (загальна історія та історія СРСР), (трав. 1965 р.). – Ужгород, 1965. – С.64-69.

Сопко Т.М. До питання про правове становище селянства на Закарпатті в XV – XVI ст. // Тези доп. та повідомл. XIX нак. конф. УжДУ. Сер. історична (загальна історія та історія СРСР), (трав.1965 р.). – Ужгород, 1965. – С.37-41.

Штернберг Я. І. Студенти і вихованці Київської Академії в Угорщині у XVIII ст.: (З історії українсько-угорських культурних зв'язків) // Укр. іст. журн. – 1965. – №4. – С.102-107.

1966

Олаг В. І. До питання політичної консолідації в Угорщині на початку 1920-х років // Тези доп. до XX щоріч. наук. конф. Ужгород. Держ. Ун-ту. Сер. Іст. Наук. – Ужгород, 1966. – С.53-59.

Повхан І.Г. Боротьба Угорської народної Республіки за мир і дружбу між народами в 1958–1959 роках // Тези доп. до XX щоріч. Наук. конф. УжДУ, Сер. Іст. Наук. – Ужгород, 1966. – С. 46-53.

Сопко Т.М. Еволюція феодалної ренти на Закарпатті у XVI – XVII ст. // Тези доп. до XX щоріч. наук. конф. УжДУ. Серія іст. наук. – Ужгород, 1966. – С.38-41.

Троян М. В. Товариш Бела Кун: (До 80-річчя з дня народження) // УІЖ. – 1966. – №2. – С.131-133 (у співавтор).

Худанич В. І. Торговельні зв'язки СРСР з Угорщиною в 1945 – 1948 рр. // Тези доп. кафедри наук. комунізму до XX університетської конф. (березень–квітень 1966 р.). – Ужгород, 1966. – С.42-52.

1967

Повхан І. Г. З історії угорсько-радянських відносин у 1945 – 1948 роках // Матеріали XXI наук. конф. УжДУ Сер. Історії. – [К.], 1967. – С.153-158.

Сопко Т.М. До питання історії общини на Закарпатті в період середньовіччя // Матеріали доп. XXI наук. конф. УжДУ. Сер. історії. – К., 1967. – С.218-222.

Троян М. В. 40 незабутніх днів: (З історії боротьби за владу Рад на Закарпатті в 1919 році). – Ужгород, 1967.

Шманько Г. І. Роль ЦК Угорської соціалістичної робітничої партії в створенні Комуністичної спілки молоді (1956-1957 рр.). // Матеріали XXI наук. Конф. Ужгород. Держ. Ун-ту. Серія історії. – [К.], 1967. – С.36-41.

Шманько Г.І. Молодь нової Угорщини: з історії молодіжного руху в Угорщині. – К.: Молодь, 1967. – 90 с.

Штернберг Я. І. Нові матеріали про ставлення громадськості Росії до революції 1848 – 1849 рр. в Угорщині: (Огляд архівних документів) // Матеріали XXI наук. конф. Ужгород. Держ. Ун-ту. Сер. історії. – [К.], 1967. – С.206-210.

1968

Гранчак І.М. Робітничий рух Угорщини. 1919 – 1925. – Львів, 1968. – 224 с.

Співак Б.І., Троян М.В. Кун Белане. Кун Бела: (Спогади). – Будапешт, 1966. // Український історичний журнал. – 1968. – № 10. – С.153-154.

1969

Троян, М. V.: A Nagy Októberi Forradalom és a tanács hatalom megteremtése Kárpátontúlon 1919-ben // SZABOLCS-SZATMÁRI SZEMLE, IV. évf. (1969) 1. sz.

Trojan, M. V.: Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak története a szovjet történészek munkáiban // Századok, 1969. – pp.471-481.

Trojan, M. V.: Tanács hatalom Ruszka-Krajnában 1919-ben // A Szegedi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, 1. – Szeged, 1969. – pp. 133-143.

Мандрик І.О. Умови праці та заробітна плата сільськогосподарських робітників Угорщини на початку ХХ століття // Питання нової та новітньої історії соціалістичних країн: (Темат. зб.). – Ужгород, 1969. – С.173-184.

Олаг В. І. Буржуазна та право соціалістична історіографія і публіцистика про перші роки фашистського режиму в Угорщині (1919–1923) // Питання нової та новітньої історії європейських соціалістичних країн: Темат. зб. – Ужгород, 1969. – С.126-138.

Троян М.В. Історичне значення Угорської Радянської Республіки // Український історичний журнал. – 1969. – № 3. – С.40-51.

Хайнас В.В. Боротьба Комуністичної партії Угорщини за єдиний робітничий і народний фронт проти фашизму і війни, 1933–1939. – Львів: Вид-во Львів. Ун.ту, 1969. – 210 с.

Худанич В. І. З історії українсько-угорських культурних зв'язків у 1945–1967 рр. // УІЖ. – 1969. – №3. – С.52-57.

1970

Hrancisak I., Lebovits M. A Leninizmus diadala: (Lenin es Magyarocszag). - Uzshorod: Karpati Könyvkiadó, 1970. – 144. old.

Гранчак І., Лебович М. Незгасний факел ленінізму : (Ленін і Угорщина). – Ужгород: Карпати, 1970. – 143 с.

Повхан І. Г. Вклад Угорської народної Республіки в боротьбу країн соціалістичної співдружності за мир і колективну безпеку Європи в 1950–1955 роках // Боротьба угорського народу за соціалізм: Матеріали респ. наук. сесії, присвяч. 50-річчя проголошення Угорської Радянської республіки 1919 року. – Ужгород, 1970. – С.198-207.

Чейпеш Е. П. Вивчення історії культурної революції в Угорській Народній Республіці в радянській історіографії (1945-1965) // Боротьба угорського народу за соціалізм: Матеріали респ. наук. сесії, присвяч. 5-річчю проголошення Угорської Радянської Республіки 1919 р. – Ужгород, 1970. – С.233-240.

Шманько Г. І. Перший з'їзд Угорської Комуністичної спілки молоді // Боротьба угорського народу за соціалізм: Матеріали респ. наук. сесії, присвяч. 50-річчю проголошення Угорської радянської республіки 1919 року. – Ужгород, 1970. – С.183-192.

1971

История Венгрии в трёх томах / Ред. кол. Т.М.Исламов, А.И.Пушкаш, В.П. Шушарин. – М.: Наука, 1971. – Т.1. – 644 с. (серед співавторів Штернберг Я.І.)

Váradi-Sternberg János. Utak és találkozások: (Talalmányok az orosz-ukrán-magyar kapcsolatok történetéből). -Uzshorod: Kárpai Könyvkiadó, 1971. - 144. old.

1972

Гранчак І. М. Революційний робітничий рух в Угорщині в 1917-1939 роках : Конспект лекцій. Ужгород, 1972. – 68 с.

История Венгрии в трёх томах / Ред. кол. Т.М.Исламов, А.И.Пушкаш, В.П. Шушарин. – М.: Наука, 1972. – Т.2. – 603 с. (серед співавторів Мешко І.М.)

История Венгрии в трёх томах / Ред. кол. Т.М.Исламов, А.И.Пушкаш, В.П. Шушарин. – М.: Наука, 1972. – Т.3. – 965 с. (серед співавторів Худанич В.І.,Троян М.В., Олаг В.І., Гранчак І.М., Гомонай В.В.)

Олаг В. І. Документи про революцію та національно-визвольну війну в Угорщині, що зберігаються в Державному архіві Закарпатської області // Культура та побут населення Українських Карпат: (Матеріали респ. наук. конф., присвяч., 50-річчю утворення СРСР: тези доп. та повідомл.). – Ужгород, 1972. – С.201-202. (у співавторстві).

Худанич В. І., Шманько Г.І. Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945-1970 рр.). – К., 1972.

Цапівич А. В. Угорські публікації джерел з історії селянства і селянського побуту епохи пізнього феодалізму Північно-Східної Угорщини та Закарпаття // Культура та побут Українських Карпат: (Матеріали респ. Наук. Конф., присвяч. 50-річчю утворення СРСР: Тези доп. та повід.мл.) – Ужгород, 1972. – С.221-222.

Чейпеш Е. П. Розквіт українсько-угорських творчих зв'язків працівників мистецтва (1956-1970 рр.) // Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945-1970 рр.). – К., 1972. – С.264-283 (у співавторстві).

1974

Varadi-Sternberg J. Utak, találkozások, emberek: Írások az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról/Műzsaki vezető: Kálmán Ernő; Műzsaki szerkesztő: Radó Péter. - [Uzshorod; Budapest]: Karpáti Könyvkiadó; Gondolat Könyvkiadó, 1974. - 318. old.

Троян М. В., Данилюк Д. Д., Худанич В. І. Радянсько-угорське співробітництво в 1945-1948 рр. Львів: Вид-во Львів ун-ту, 1974.

Худанич В.І. Радянсько-угорське співробітництво в 1945–1948 роках / Науковий збірник І.М.Гранчак. – Львів: Вища шкорола Вид-ищ при Львів. Держ. Ун-ті., 1974. – 160 с.

Штернберг Я. І. Воспоминания венгров – участников польского восстания 1863 г. // Общественно-политическое движение в Центральной Европе в XIX – начале XX в. – М., 1974. – С.186-192.

1975

Гранчак І. М. Бела Кун – выдающийся деятель венгерского и международного революционного движения. – М., 1975 (у співавторстві).

Чейпеш Е. П. Розвиток і удосконалення культурного співробітництва СРСР і братніх соціалістичних країн на сучасному етапі: (На матеріалах радянсько-угорських зв'язків) // Зміцнення світової соціалістичної системи – торжество ідей пролетарського інтернаціоналізму: Матеріали респ. наук-теорет. конф. – Ужгород, 1975. – С.103-105 (у співавторстві).

Шманько Г. І. Міцна як криця. – Ужгород, 1975. – 176 с.

1976

Штернберг Я. І. Ференц Ракоці ІІ – керівник угорського національно-визвольного руху: (До 300-річчя народж.) // Укр. іст. журн. – 1976. – № 2. – С.138-140.

1977

Шманько Г. І. Дружественные связи трудящихся Закарпатской области с трудящимися соседних областей социалистических стран – важный фактор воплощения социалистического интернационализма // Ленинская дружба народов – великое завоевание октября : (Материалы науч.-практ. Конф., посвящ. 960-летию Великой Октябрьской социалистической революции). – Ужгород, 1977. – С.221-233.

1978

Повхан І. Г. Солідарність угорського народу з боротьбою трудящих Демократичної республіки В'єтнам проти агресії американського імперіалізму 91964–1973 рр.) // Питання нової і новітньої історії: Респ. міжвід. наук. зб. – Харків, 1978. – Вип. 24. – С.47-53.

1979

Троян М. В. Угорська Радянська Республіка 1919 р. у радянській та угорській марксистській історіографії // Український історичний журнал. – 1979. – №3. С.95-103.

Штернберг Я. И. Мир поэзии и дружбы: (Поиски и находки). – Ужгород–Будапешт, 1979.

1980

Шманько Г. І. Плоды братського єдинення. – Ужгород, 1980. (у співавторстві).

Шманько Г. І. Дружественные связи трудящихся Закарпатской области УССР и приграничных областей ВНР, ЧССР и ССР // Порожденные социалистическим интернационализмом: Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма. – К., 1980. – С.221-266. (у співавторстві).

1981

Váradí-Sternberg János. Századok öröksége: Tanulmányok az orosz –magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról. – Budapest; Uzsgorod: Gondolat Kiadó; Kárpáti Kiadó, 1981. – 372. old.

Чейпеш Е. П. Летопись важнейших событий советско-венгерских отношений дружбы и сотрудничества. 1945-1980. – К., 1981

1982

Мандрик И. О. Попытки осуществления русско-венгерского сближения накануне первой мировой войны // Вопросы новой и новейшей истории: Респ. междувед. науч. сб. – К., 1982. – Вып.28. – С.61-70.

Шманько Г. И. Рабочий класс народной Венгрии. Повышение культурно-технического уровня в период строительства социализма. – К., 1982.

Штернберг Я. І. З історії русько-угорських відносин середини ХІ ст. // Укр. іст. журн. – 1983. – № 12. – С. 84-91.

1986

Sarovics Árpád. Ergi Lukács – a népi reformáció jeles képviselője // Kalendárium, 1986. – Uzshorod, 1985. – 88 old.

1987

Мандрик І. О. Йозеф Этвеш о национальных проблемах и их решении в Венгрии середины XIX века // Вопросы новой и новейшей истории: Респ. междувед. науч. сб. – К., 1987. – Вып.33. – С.101-109.

1989

Зілгалов В. О. Інтелігенція в Угорські Комуні 1919 року // Встановлення Радянської влади в Угорщині та на Закарпатті в 1919 році: Тези доповідей ювіл. наук. конф. – Ужгород, 1989. – С.12-15.

Король І. Ф. Солідарність Країни Рад та Угорщини в революційній боротьбі (1918–1919 рр.) // УІЖ. – 1989. – № 3. – С.76-83.

Штернберг Я. І. Венгерская Венелиана // Ю.І. Венелін і розвиток міжслов'янських взаємозв'язків: (Тези доп. і повідомл. наук. конф., присяч. 150-річчю від дня смерті Ю.І. Венеліна). – Ужгород, 1989. – С. 21-22.

1995

Гранчак І. М. Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 року // Сяргатіса–Карпатіка: Актуальні питання історії, історіографії і культури країн Центральної і Південно-Східної Європи. – Вип. 3. – Ужгород, 1995. – С.70-81.

Мандрик І. О. Угорський закон 1868 року «про національне рівноправ'я», його історична оцінка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 1. – Ужгород, 1995. – С.93-99.

1998

Balahuri Eduárd. Honfoglalási ásatások Csomán // Acta Hungarica: 36. – Ужгород–Дебрецен, 1998. – С.76-78.

Балагури Е. А., Фодор И. Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчины в с. Чома Береговского района Закарпатской области // Carpatica – Карпатика. Вып.5. – Ужгород, 1998. – С.166-196.

Вегеш М. М., Гиря В. І., Король І. Ф. Угорська ірредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918-1939 рр.). – Ужгород, 1998. – 130 с.

Мандрик І. О. Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867–1890). – Ужгород, 1997. – 199 с.

Прохненко І. А. Городища Верхнього Потисся // Carpatica – Карпатика. 36.ст. – Вып. 5. – Ужгород, 1998. – С.55-69.

1999

Kobály József. Magyarországról elszármazott réz- és bronzkori fémtárgyak a Kárpátaljai Honismereti Múzeum gyűjteményében // A nyíregyházi Jóna András Múzeum évkönyve 41, 1999. – 37-58. o.

Алешкевич Я. А., Балагури Е. А. Старожитності Верхнього Потисся періоду віднайдення угорцями батьківщини (нові аспекти і концепції) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 1999. – Вып. 3. – С. 106-112.

Кіш Є. Б. Європейський вибір соціуму Угорщини на зламі ХХ-ХХІ століть // Людина і політика. – 1999. - № 3. – С. 15-18.

Кіш Є. Б. Три доміанти в політичній палітрі Угорщини // Стратегічна панорама. – 1999. – № 1-2. – С. 85-99.

Король І. Ф., Лабунець М. М. Угорська революція 1956 року: еволюція оцінок // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вып. 4. – Ужгород, 1999. – С. 125-130.

Штернберг Я. И. Общественная мысль Венгрии и русско-венгерские и украинско-венгерские культурные связи в XVIII – начале XIX в. // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Сер: Історія. Вып. 4. – Ужгород, 1999. – С.5-16.

2000

Kobály József. A magyar tudományosság helyzete Kárpátalján // Info-társadalomtudomány 2000: 51. – 17-29. o.

Алешкевич Я. Зброя угорця-воєнка часів переселення та утворення ранньофеодальної Угорської держави // Carpatica – Карпатика. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження). Вып.9. – Ужгород, 2000. – С. 100-106.

Міськов І.О. Привілеї королівських міст і містечок Закарпаття у XIII– XIV ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вып. 5. – Ужгород, 2000. – С.63-66.

2001

Kobály József. Magyarország és a Kijevi Ruszj // "Magyarország és a Kijevi Ruszj: történelem, politika, kultúra" című magyar-ukrán tudományos konferencia anyagai (Ungvár, 2000. november 27.); szerk. Kobály József; Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.

Kobály József. Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről // A nyíregyházi Jóna András Múzeum évkönyve 43, 2001. – 197-224. o.

Алешкевич Я. А., Балагури Е. А. Політичні зв'язки між угорцями та східними слов'янами у ІХ – на початку ХІ століття / Magyarország és a Kijevi Rusz: történelem, politika, kultúra című magyar-ukrán tudományos konferencia anyagai (Ungvár, 2000. November 27). – Ungvár, 2001. – 32-37 old.

Король І. Ф. Революція в Угорщині 1956 р. в контексті взаємовідносин між СРСР і Югославією та доля Імре Нодя // Carpatica–Карпатика:36. – Вып.10. – Ужгород, 2001. – С.176-184.

Миськов І. О. Основні промисли міст і містечок Верхнього Потисся у XII – XIV ст. // Карпатика: [36.]. – Вип.11. – Ужгород, 2001. – С.21-27.

2002

Алешкевич Я. А., Балагурі Е.А. Політичні контакти між угорцями та слов'янами Східної і Центральної Європи в IX–X століттях // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2002. – Вип.8. – С.148-151.

Алешкевич Я. А. Контакти угорців з населенням Східної та Центральної Європи в добу раннього середньовіччя [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Алешкевич Ярослав Андрійович ; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2002. – 227 арк.;

Алешкевич Я. А. Соціальна структура та система управління напередодні створення ранньофеодальної Угорської держави (VIII–IX ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2002. – Вип. 6. – С. 25-32.

Головач А. Й. Інституційний розвиток двостороннього співробітництва Угорщини з незалежною Україною у 90-х роках XX ст. // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С.59-68.

Головач А. Й. Угорщина в системі міжрегіональних зв'язків держав карпатського регіону // Carpatica – Карпатика. Вип.18. Історія, політологія, культура: минуле і сучасне. – Ужгород, 2002. – С.144-156.

Кіш Є. Б. Політична трансформація в Угорщині в контексті загальноєвропейської інтеграції на зламі тисячоліть // Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний та прикладний аспекти: [Кол. моногр.] / За ред. Ф. М. Рудича. – Київ, 2002. – С. 293-308.

Мандрик І. О. Антисемітський рух в Угорщині 70-80-х рр. XIX століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2002. – Вип.6. – С.52-58.

Мандрик І. О. Ідеологія і практика проведення державної політики мадяризації 70–80-х рр. XIX століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2002. – Вип.7. – С.112-119.

Миськов І. О. Розвиток торгівлі у містах та містечках Верхнього Потисся (XIII – XIV ст.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Історія. Ужгород, 2002. – Вип. 6. – С.39-42.

Скиба І. І. Релігійне життя угорської національної меншини на Закарпатті за роки незалежності України (1991-2001 рр.) // Carpatica – Карпатика. 36.ст. – Ужгород, 2002. – Вип.20. – С.168-176.

2003

Алешкевич Я. А. Ранньосередньовічні арабські, візантійські та слов'янські письмові джерела про угорців // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2003. – Вип. 9. – С. 185-194.

Гиря В. І. Закарпаття в сфері угорських інтересів у 1919–1923 рр. // Carpatica – Карпатика / ред. кол.: ЕА Балагурі, М.І. Блецкан, М.М. Вегеш та ін. – Ужгород: Вид-во УжНУ, 2003. – Вип. 27: Карпатський регіон: історія і культура. – С. 88-101.

Головач А. Й. Специфіка системи органів місцевого самоврядування в Угорщині // Carpatica – Карпатика. Вип. 23. Актуальні проблеми історії та етнології. – Ужгород, 2003. – С.118-129.

Головач А. Й. Становлення багатопартійної системи в Угорщині в 1989–1990 роках // Carpatica – Карпатика. Випуск – 25. Актуальні проблеми української політології. – Ужгород, 2003. – С.266-277.

Дзендзелівський Й., Сақ Ю., Штернберг Я. І. Василь Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень. – Ужгород, 2003. – 150 с.

Кіш Є. Б. Політико-правові засади українсько-угорського кордону в контексті розширення ЄС // Людина і політика. – 2003. – № 6 (30). – С. 15-21.

Кіш Є. Б. Українсько-угорське транскордонне співробітництво: можливості та пріоритети у XXI столітті. – Ужгород : Ліра, 2003. – 124 с.

Король І. Ф. Угорська революція 1956 року. Початок краху прорадянських тоталітарних режимів. Ужгород. держ. ін-т інф-ки, економіки і права. – 2-е вид. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2003. – 200 с.

Мандрик І.О. Ференц Деак і Йозеф Етвеш про національні відносини в Угорщині 60-х років XIX ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2003. – Вип. 9. – С.139-147.

Скиба І. І. Економічний аспект співробітництва між Закарпатською областю та Угорщиною протягом 1991 – 2001 рр. // Carpatica – Карпатика. 36.ст. – Вип. 26. – Ужгород, 2003. – С.137-151.

Скиба І.І. Науково-освітні зв'язки України з Угорською Республікою в 1991–2002 рр.: (на прикладі Закарпатської області) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2003. – Вип.9. – С.99-108.

Скиба І.І. Становлення українсько-угорських міждержавні відносин (1991–1993 рр.) // Міжнародні зв'язки України: пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук. праць. Вип. 12. – К., 2003. – С.85-94.

Сопо А. Деякі аспекти регулювання державно-церковних відносин в сучасній Угорщині // Регіональні студії. Наук. зб. Спец. випуск. – Ужгород, 2003. – С.133-136.

2004

Kobály József. Magyarországi régészeti emlékek ukránjai közgyűjteményekben. – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004. – 215 о.

Боднар В. Л. Особливості політології в Угорській і Чеській республіках // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Ужгород, 2004. – Вип.1. – С.228-233;

2005

Алешкевич Я. А. Формування релігійних уявлень та трансформація поховальних обрядів угорців у добу переселення // Carpatica–Карпатика: 36. – Ужгород, 2005. – Вип. 32. – С.38-50.
Боднар В. Л. Місце і роль парламенту в політичній системі Угорської Республіки // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія Соціологія. Філософія. – Ужгород, 2005. – Вип.2. – С.123-128.

Міськов І. О. Барбіл О. Становлення міських привілеїв у Верхньому Потиссі (XI – першій половині XIII ст.) // Carpatica – Карпатика / ред.кол.: М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Д.Д.Данилюк та ін.; відповід. за вип. М.П. Тиводар. – Ужгород : Ліра, 2005. – Вип. 32. – С.51-54.

Прохненко І. А. Городища Верхнього Потисся зламу I-II тис. н.е. // Carpatica – Карпатика. – Ужгород, 2005. – Вип. 33. – С.132-156.

Скиба І. І. Ратифікація українсько-угорського Договору про основи добросусідства та співробітництва з парламентом Угорщини // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія. Соціологія. філософія. – Вип.2. – Ужгород, 2005. – С.128-139.

Скиба І. І. Угорці Закарпаття в контексті українсько-угорських міждержавних взаємин (1991-2003 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.:Історія. – Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С.71-78.

Скиба І. І. Українсько-угорське транскордонне співробітництво (1991-2004 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.:Історія. – Ужгород, 2005. – Вип. 15. – С.71-81.

Сопко Т. М. Гуманістична історіографія Угорщини // Carpatica – Карпатика / ред.кол.: М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Д.Д.Данилюк та ін.; відповід. за вип. М.П. Тиводар. – Ужгород : Ліра, 2005. – Вип. 32. – С.13-37.

Сопко Т. М. Урбарій Невицького замку його святої імператорської королівської величності спільської (комори) від 1602 року. Переклад з давньоугорської Т.Т. Сопка // Carpatica – Карпатика / ред.кол.: М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Д.Д.Данилюк та ін.; відповід. за вип. М.П. Тиводар. – Ужгород : Ліра, 2005. – Вип. 32. – С. 216-240.

Ферков О. В. Українсько-угорські зв'язки у науковому доробку Антонія Годинки // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 14. – Ужгород: Вісник Карпат, 2005. – С. 41-46.

2006

Zubánics László. Dinasztikus kapcsolatok a Rurik- és az Árpád-ház között. Magyar-ukrán közös múlt és jelen. // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення». Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006 – С. 55-60.

Бабинець І., Остапеч Ю. Угорська національна меншина Закарпаття (1991–2004 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. Вип. 3 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол. : М.М. Вереш (гол. ред.), В. Андрущенко, М. Блецкан та ін. – Ужгород : СМП «Вісник Карпат», 2006. – С. 160-167.

Боднар В. Л. Уряд Угорської республіки в системі владних відносин // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип.3. – Ужгород, 2006. – С. 59-64.

Зубанич Л. Л. «Княгині Київської Русі в історії Угорщини.» //Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення». Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006 – С. 56-61.

Кіш Є. Б. Транскордонне співробітництво України та Угорщини у ХХІ столітті // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнар. конф. (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). – Київ, 2006. – С. 241-251.

Кіш Є. Б. Україна – Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва // Персонал. – 2006. – № 10. – С. 13-18.

Мандрик І.О. Політичний розвиток Угорщини в період дуалізму в дослідженнях Густава Граца // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 16. – Ужгород, 2006. – С.130-139.

Мандрик І.О. Угорська політика на території Закарпаття в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення: Матеріали міжнар. Наук. конф. (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). – К., 2006. – С. 177-189.

Прохненко І. А. Боржавське городище // Карпатика. – Вип.34. – Ужгород, 2006.– С.186-200.
Прохненко І. А. Давньоугорські воєвські поховання (с. Чома Закарпатської обл.) // Військово-історичний альманах / Національний музей Збройних сил України. / гол.ред. Карпов В. – ч. 1 (12). – К., 2006. – С.4-24.

Скиба І. І. Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991–2004 рр.) // Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення: Матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). – К., 2006. – С.251-269.

Скиба І. І. Історіографія сучасних українсько-угорських відносин // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. – Вип. 17. – Ужгород, 2006. – С.180-193.

Скиба І. І. Питання Верещького перевалу в українсько-угорських міждержавних взаєминах (1996-2003) // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 4. – Ужгород, 2006. – С.193-200.

Сопо А. Правовий статус релігійних конфесій в Угорщині в 20-30-ті роки ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип 16. – Ужгород, 2006. – С.147-158.

Ферков О.В. Визначні постаті угорської історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Carpatica – Карпатика. Вип. 35. Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. – Ужгород, 2006. – С.299-305.

Ферков О.В. Національно-визвольні рухи угорського народу у науковому доробку Тиводара Легоцького // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 17. – Ужгород, 2006. – С.198-201.

Ферков О.В. Українсько-угорські зв'язки періоду середньовіччя в угорській історіографії другої половини XIX – початку XX ст. // Україна - Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) / Відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С.95-104.

2007

Боднар В. Л. Трансформація політичної системи Угорської Республіки (1990–2006 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 5-6. – Ужгород, 2007. – С. 326-333.

Мандрик І.О. Еволюція політичних та наукових оцінок народного повстання в Угорщині 1956 року // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 18. – Ужгород, 2007. – С.113-120.

Міськов І.О. Міські поселення Північно-Східної Угорщини XI - першої чверті XVI ст. [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Міськов Іван Олексійович ; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2007. – 227 арк.

Міськов І.О. Проблема достовірності королівських грамот госпітів вілли Лупрехтгази (XIII ст.) // Історичні студії: Проблеми давньої і середньовічної історії та етнології. – Ужгород, 2007. – Вип. 1 С.172-178.

Остапеч Ю., Сорока М. Становлення і розвиток партійної системи Угорської Республіки (1998 – 2006 рр.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 7-8. – Ужгород, 2007. – С. 164-185.

Прохненко І. А. «Протистояння» чорних угрів і східних слов'ян у контексті історії Українських Карпат // Військово-історичний альманах / Національний музей Збройних сил України. / гол.ред. Карпов В. – Ч. 2 (15). – К., 2007. – С. 30-44.

Прохненко І. А. Чомський археологічний комплекс // Історичні студії: Проблеми давньої і середньовічної історії та етнології. – Вип.1. – Ужгород, 2007. – С.46-64.

Сорока М., Сопо А. Суспільно-політична криза 2006 року в Угорській Республіці: випробування демократії / Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 5-6. Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989-1991 рр.: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород, 2007. – С.73-80.

2008

Скиба І.І. Ратифікація українсько-угорського Договору про основи добросусідства та співробітництва парламентом Угорщини // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Історія. – Вип. 20. – Ужгород, 2008. – С.160-168.

Прохненко І. А. Чорні угри та слов'яни Верхнього Потисся (до питання про конфлікти і мирні зв'язки) // Історичні студії: Проблеми давньої і середньовічної історії та етнології. – Вип.2. – Ужгород, 2008. – С.23-45.

Mihok L., Prochnenko I.A. Analysis of Iron Objects from Korolevo and Vinogradovo Castles // Sarpatica-Карпатика. – Ужгород, 2008. – Вип. 37. – С. 149-165.

Сорока М. Особливості формування коаліційних урядів в Угорській Республіці // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Вип. 9. – Ужгород, 2008. – С. 159-165.

2009

Боднар В. Л. Основні особливості трансформування політичної системи в Угорській Республіці // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Ужгород, 2009. – Вип. 13. – С.79-83.

Гири В.І. Вплив угорського фактору на розвиток суспільно-політичних відносин у Закарпатті (20-ті рр. XX ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету Серія: Історія – Ужгород, 2009. – Вип.23. – С. 136-141.

Міськов І. О. "Rutheni", "Dux Ruizorum", "Marchia Ruthenorum" у середньовічній Франції та Угорщині // Карпатика / редкол.: М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, Д.Д. Данилюк та ін.; відповід. ред. В.Г.Котигорошко. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2009. – №Вип. 38. – С. 220–238.

Скиба І.І. Питання Верецького перевалу в контексті українсько-угорських взаємин (1996–2008 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія. Соціологія. Філософія. – Вип. 13. – Ужгород, 2009. – С.53-56.

Ферков О.В. Етнічні процеси та відносини в Угорщині у другій половині XVI – XVII ст. // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 22. – Ужгород: Вид.УжНУ «Говерла», 2009. – С.111-117.

2010

Баранді Г., Ферков О. Початки та історія грецької віри і церкви в Угорщині: історіографія проблеми // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 25. – Ужгород: Вид.УжНУ «Говерла», 2010. – С.275-282.

Mihók Richárd. Nemzetiségi viszonyok Ugocsa vármegyében. // A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó «fémér foltok». – Beregszász. KMMI – Intermix Kiadó, 2010. – 100-107. pp.

Скиба І.І. Становлення відносин між Україною та Угорською Республікою: [про Закарпаття в роки незалежної України (до 2009 р.)] // Закарпаття 1919 – 2009 років : історія, політика, культура. – Ужгород : Ліра, 2010. – С. 462-470.

Скиба, І. І. Українсько-угорські міждержавні взаємини (1991–2008 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / ред. кол.: М.М.Вегеш (гол. ред.), С.В.Віднянський, Д.Д.Данилюк та ін. – Вип. 24. – Ужгород : Говерла, 2010. – С. 67-75.

Prohnenko Ihor. Az arab dirhemek szerepe a Kárpát-medence X századi nomád emlékeinek meghatározásában // Карпатика. Старожитності Карпатського ареалу. – Ужгород, 2010. – Вип. 39. – С. 161-170.

Kis Éva. Magyarország útja a parlamenti demokrácia felé: Társadalompolitikai átalakulás Magyarországon 1966 – 1990 között. Ungvar; Budapest, 2010. – 140 old.

Жиленко М. А. Дослідження історії угорців доби віднайдення батьківщини на сторінках журналу "Archaeológiai értesítő" // Карпатика / Редкол.: М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, В.Є. Задорожний та ін.; відповід. ред. В.Г. Котигорошко. – Вип. 39 : Старожитності Карпатського ареалу. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2010.. – С. 255-262.

2011

Ферков О.В. Особливості і характер етнодемографічних змін в Угорщині у контексті реформ короля Бейли IV // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 27. – Ужгород: Вид.УжНУ «Говерла», 2011. – С. 238-243.

Жиленко М. А. Flagellum Domini. Угорці доби завоювання Батьківщини в західноєвропейських джерелах // Карпатика / редкол.: М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк та ін. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2011. – Вип. 40. – С. 139-154.

Mihók Richárd. Ugocsa vármegye helye a Kárpát-medencében // Megmaradás – Magyar jelen és jövő Kárpátalján! c. kárpátaljai magyarságról szóló konferencia kiadványa. Ungvár, 2011. szeptember 23 – 25. – 24-36. pp.

Кулчар Т.Ф., Іллар К.Я. Українсько-угорський вимір транскордонного співробітництва // Геополітика України: Історія і сучасність: матеріали міжнар. науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», Ужгород, 8-9 квітня 2011 р. / [редкол. : Устич С.І. та ін.]. – Ужгород: Вид-во ЗакДУ, 2011. – С. 282-288.

2012

Ферков О.В. Угорське історичне товариство та журнал «Századok» у другій половині XIX ст. // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 28. – Ужгород: Вид.УжНУ «Говерла», 2012. – С. 172-177.

Ферков О.В. Краєзнавчі дослідження північно-східних комітатів середньовічної та ранньомодерної Угорщини в угорській історіографії другої половини XIX – початку XX ст. // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. № 15 (167). Одеса, 2012. – С. 238-251.

Ферков О.В. Рід Другетів та їх діяльність у добу Анжу. // Карпатика / ред. кол.: М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, В.Є.Задорожний та ін.; відп. ред. В.Г. Котигорошко. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2012. – Вип. 41. – С. 136-155.

Жиленко, М. А. Історія дослідження старожитностей кочівників північної частини карпатського басейну X–XI ст. // Карпатика / ред. кол.: М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, В.Є.Задорожний та ін.; відп. ред. В.Г. Котигорошко. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2012. – Вип. 41. – С.94–109.

Prohnenko I., Mojszesz V., Zsilenko M. A királyházaí vár csempekályhája // A nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve. - Nyíregyháza, 2012. - LIV. - Old.241-285.

Зубанич Л. Л. Участь дворянства у комітатському правосудді протягом XVI–XVIII століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 29. – С. 8-12.

Міськов, І. О. Печатки та герби родини Другетів // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / ред.кол.: М.М.Вегеш (гол. ред.), Д.Д. Данилюк, С.В. Віднянський, В.Є. та ін. – Вип. 29. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2012. – С. 153–164.

Mihók Richárd. Ugocsa vármegye kialakulása // Scientia Denique. – Ungvár, 2012. – 91-107. pp.

Кулчар Т.Ф. Стратегічне програмування українсько-угорського транскордонного співробітництва // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія / [редкол. : М.М. Вегеш (голова) та ін.] – Вип. 28 – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012.. – С. 50-54.

2013

Prohnenko I., Mojszesz V., Zsilenko M. Kárpátalja középkori és kora újkori várának kutatása // A nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve. – Nyíregyháza, 2013. – LV. – Old. 203-250.

Вереш С.І., Ферков О.В. Деякі аспекти громадсько-культурного життя угорців Підкарпатської Русі (1919-1939) // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2013. – Вип. 1 (30). – С. 11-15.

Гиря В.І. Активізація проугорської іренти на Закарпатті у 1920-х роках // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 2 (31). – Ужгород, 2013. – С. 18-23.

Зубанич Л. Л. Дворянство Верхнього Потисся та повстання Дердя Довжі // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. / М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, В.Є. Задорожний, І.М. Ліхтей. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла". – Вип. 1 (30). – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, 2013. – С. 5-10.

Зубанич Л. Л. Сентміклошська (Чинадіївська) домінія та дворянська родина Телегді. //Л. Л. Зубанич // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. / [редкол. : М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 2 (31). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013. – С. 7-13.

Кіш С. Б. Особливості формування громадянського суспільства Угорщини у XX столітті // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, В.Є. Задорожний, І.М. Ліхтей. – Вип. 1(30). – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2013.– С. 99-103.

Кулчар Т.Ф. Фінансовий вимір українсько-угорського транскордонного співробітництва у 2004 – 2013 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія / [редкол. : М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 2 (31). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2013.– С. 51-56.

Міговк Р. Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262-1515) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. / М.М. Вегеш, С.В. Віднянський, В.Є. Задорожний, І.М. Ліхтей. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла". – Вип. 1 (30). – Ужгород, 2013. – С. 159-163.

Міговк Р. Середньовічні ярмарки та митниці Березького комітату // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. / [редкол. : М.М. Вегеш (голова) та ін.]. – Вип. 2 (31). – Ужгород, 2013. – С. 3-7.

Прохненко І. А. “Устремишася чересь горы великия и почаша воевати на живущая ту словѣни...”: до питання про північний шлях переселення угрів за Карпати // Вісник Інституту археології. – Львів, 2013. – Вип. 8. – С. 3-35.

Прохненко І. А. К вопросу о племенной атрибуции Чомского могильника // *Východoslovenský pravek*. – Nitra, 2013. – X. – С. 25-40.

Ферков О.В. Проблеми історії Марамороша (XII–XV століття) в угорській історіографії XIX – початку XX століття. // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. – Ужгород: Вид-во УжНУ „Говерла”, Вип 2 (31). Ужгород, 2013. С.138-144.

2014

Kulchar, T. Hungarian-Ukrainian European Experience's in Cross-Border Cooperation. In. *Esélyteremtő és Tehetségdondozó Multikulturális Műhely 3. Kötet.* (szerkesztő: prof. h.c. dr. Lácza Magdolna, dr. Bocsi Veronika. – Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar, 2014. – pp. 81-89.

Зубанич Л. Л. Роль дворянства Закарпаття і суспільно-політичному житті в XVI-XVII століттях. // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2014. – Вип. 32. – С. 3-9.

Прохненко І. А. Угри чи печеніги? Проблема племінної атрибуції старожитностей кочівників X ст. н.е. на території Закарпаття та Східної Словаччини // Ужгородські словацькі наукові читання: історія, культура, політика, право. Науковий збірник. 13 лютого 2014 року. м. Ужгород. – Ужгород, 2014. – С. 7-23.

2015

Ferkó Okszána. A Drugetek és Ung megye betelepítése // *Acta Academiae Beregsasiensis / Науковий вісник. Історія. т. XIII.* – Берегове-Ужгород, 2014. – pp.178-186.

Mihók Richárd. A beregszentmiklósi várkastély // *TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK XXIII.* Debrecen, 2015. – pp.130-139.

Mihók Richárd. Adalékok Máramaros vármegye középkori történetéhez // *Scientia Denique.* Ungvár, 2015. – pp.112-117.

Mihók Richárd. Adalékok Nagyszőlős XIII–XIV. századi történetéhez // *Tudományos Közlemények. Ungvári Nemzeti Egyetem. Az UNE tudományos évi konferenciája.* – Ungvár, 2015. – pp.280-287.

Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2015 – 158 p.

Кулчар Т.Ф. Специфіка перетину українсько-угорського кордону // Науковий вісник Миколаївського університету імені Сухомлинського. Історичні науки. – Миколаїв, 2015. – Вип. 2.40. – С.37-42.

Дзембас О., Міговк Р. Замок Сент – Міклош у Чинадієві // ГАЛИЦЬКА БРАМА. Видавництво «Центр Європи». Львів, 2015. – С. 41-43.

Ферков О.В. Роль єзуїтів у рекатолизації Північно-східних комітатів Угорщини // Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійні студії. Випуск 3. – Ужгород, 2014. – С.143-153.

2016

Кулчар Т.Ф. Культурно-гуманітарний аспект транскордонного співробітництва України та Угорщини // Науковий вісник Миколаївського університету імені Сухомлинського. Історичні науки. – Миколаїв, 2016. – Вип. 2.42. – С.48-53.

Prokhnenko Igor, Zhylenko Maria, Moizhes Volodimir. Korolevo castle of Nyaláb // Archaeologia historica. – Brno, 2016. – 41. – 1. – S.273-299.

Zubánics László. Vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2016. – 292 p.

Зубанич, Л. Л. Дворянство Північно-Східної Угорщини в контексті Європейської Реформації (XVI-XVII ст.) // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / відп. за вип. Н.П.Керецман. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. – Вип. 2 (35). – С. 41-44.

Міговк Р. Створення замкової системи комітатів Унг, Берег, Угоча і Марамарош в XIII-XIV ст. // Науковий вісник Маріупольського Державного Університету. Серія: Історія. Політологія – Маріуполь, 2017. Вип. 16. – С.199-203.

Прохненко І. А. Середньовічні городища Закарпаття в аспекті описаного Анонімом угрослов'янського конфлікту // 3. nemzetközi korai magyar történeti régészeti konferencia. III-й міжнародний мадьярський симпозиум по археології. – Budapest, 2016. – С. 18.

Прохненко І.А., Жиленко М.А. Розвиток фальшивомонетництва в Північно-Східній Угорщині у XV–XVI століттях (за матеріалами замків Закарпаття) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Редкол.: О. С. Мазурок (голова) та ін.; Відп. за вип. Н. П. Керецман. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. – Вип. 1 (34). – С. 7-20.

Сорока М. Особливості парламентських виборів 2014 року в Угорщині // Політика і державне управління : Тези доповідей 70-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу. – Ужгород, 2016. – С.74-79.

Ферков О. Окатолчення Дьордя III Другета Гуменянського як приклад релігійних конверсій дворянства Верхньої Угорщини // Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійних студій, № 5. Ужгород, 2016. – С. 125-135.

2017

Зубанич Л. Л. Життя і політична кар'єра Балінта Другета (1577–1609) // Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. – Вип. 2 (37). – Ужгород : Говерла, 2017. – С. 46-55.

Зубанич Л. Л. Формування та розвиток суспільної верстви дворянства у північно-східній Угорщині в XVI–XVII століттях // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / відп. за вип. Н.П. Керецман. – Вип. 1 (36). – Ужгород : Говерла, 2017. – С. 64-70.

Прохненко І. А. Питання хронології Середнянського замку // Збірник матеріалів. “Археологія & Фортифікація України”. VII Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, присвячена 65-й річниці від дня народження Миколи Борисовича Петрова (1952-2008) та 110-й річниці від дня народження Олега Ольжича (Олега Олександровича Кандиби) (1907-1944). – Кам'янець-Подільський, 2017. – С. 131-136.

2018

Кулчар Т.Ф. Українсько-угорська культурно-гуманітарна сфера транскордонної співпраці / V-а Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти». – Конін-Ужгород-Херсон-Кривий Ріг: Посвіт, 2018. – С.32-34.

Зубанич Л. Л. Порядок надання дворянських титулів та гербів в Угорському королівстві та Трансільванському князівстві у XVI – XVII ст. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки. – № 2. – Миколаїв, 2018. С. 56-61.

Прохненко І. А. Погребення кочевників Х века на території Закарпатської області України: проблема племенної атрибуції // Археологія євразійських степів. Матеріали ІV Міжнародного Мадьярського симпозиума. Казань – Болгар, 15 – 19 жовтня 2018 г. – Казань: Казанська нерухомість, 2018. – № 6. – С. 171-180.

Ферков О. Роль шляхти Північно–Східної Угорщини в утвердженні протестантизму // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. №139 (4). – Київ, 2018. – С.72-76.

Ферков О.В. Особливості процесу конфесіоналізації в Північно-Східній Угорщині в ранньомодерну добу (XVI – XVIII ст.) // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного Центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 5. – Ужгород: Карпати, 2018. – С.353-362.

2019

Зубанич Л. Л. Дворянство північно-східної Угорщини XVI–XVII ст. соціально-економічний аспект розвитку. // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки. – 2019. – № 1. – С. 76-82.

Зубанич Л. Л., Йовша. Оттила. Жігмонд (II) Другет (? – 1684) – нариси з невідомого життєвого шляху // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки. : зб. наук. праць. – № 2 (48), грудень 2019. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. – С. 98-102.

Кулчар Т.Ф. Угорський досвід розвитку євро-регіонального транскордонного співробітництва // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки : зб. наук. праць. – № 2 (48), грудень 2019. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. – 103-108.

Прохненко І. А., Жиленко М.А. Питання датування Хустського замку // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. – Ужгород : Говерла, 2019. – Вип. 2 (41). – С.206-220.

Скиба, І. І. Янош Кадар як політичний діяч Угорщини // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. – Ужгород : Говерла, 2019. – Вип. 1 (40). – С. 166-172.

Ферков О. Історія кохання Ілони Зріні та Імре Текелі: правда та вимисли // Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип.1. Ужгород, 2019. – С. 33-44.

Ферков Оксана. *Renovatio mentalis* чи зміна конфесійної ідентичності у північно-східній Угорщині в період Реформації–Контрреформації: огляд угорськоюмовної історіографії // Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійні студії. Випуск 6. Ужгород, 2019. – С.101-120.

Ферков Оксана. Гумелянсько-ужгородський єзуїтський колегіум: від заснування до ліквідації Товариства Ісуса (1613–1773) // *Natio erudita: Školstvo v konfesionálnom prostredí na Slovensku v minulosti. Orientalia et Occidentalia*. Vol. 24. Kosice: Dobrá kniha, 2019. С. 121-139.

Ферков Оксана. Місіонерська діяльність ордену єзуїтів (Товариство Ісуса) у володіннях окатоличених аристократів Північно-Східної Угорщини у XVII ст. // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. Вип. 1 (40). – Ужгород : Говерла, 2019 – С.173-185.

Ферков Оксана. Писемні джерела дослідження діяльності католицьких релігійних орденів на теренах Північно-Східної Угорщини у Середньовіччі та ранньому новому часі // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», Вип. 2 (41). – Ужгород : Говерла, 2019 – С.64-72.

Ферков Оксана. Успіхи та невдачі діяльності католицьких місіонерів у середовищі православного населення північно-східної Угорщини у XVII ст. // Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного Центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 6. – Ужгород: Карпати, 2019. – С.626-645.

2020

Fenics V., Ferkó O., Ster D. Vallási-etnikai konverziók Észak-Kelet Magyarország határvidékének multikulturális közegében (a XVI. század közepe – XX. század eleje) / Етно-релігійні конверсії у мультикультурному середовищі Північно-Східного пограниччя Угорщини (середина XVI – початок XX ст.). – Ungvár: Poligrafcentr Lira, 2020. 160 old.

Ferkó Okszána. A mai Kárpátalja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján) // LIMES: A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE (2411-4081): 2 pp 81-99 (2020)

Zubánics László. A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020 – 357 p.

Зубанич, Л. Л. Янош Х Другет: державний діяч та меценат (1611 – 1645) // Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія / редкол.: Ю. В. Данилець (головний редактор) та ін. – Ужгород : Говерла, 2020. – Вип. 2 (43). – С. 113-120.

Скиба І. Державно-церковні відносини в Угорщині у 1956 – 1989 рр. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Історія – Випуск 3(42). – Ужгород, 2020. – С. 232-238.

Скиба І. Католицька церква в Угорщині в епоху «кадаризму» (1956–1989) // WayScience. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. І Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, 6-7 лютого 2020 р. – Дніпро, 2020. – Т.3. – Т.3. – С.198-203.

Ферков Оксана. Угорська шляхта північно-східних комітатів на роздоріжжі релігійної конверсії ранньомодерної доби // Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / [від. ред. І. Патер; упоряд.: О. Муравський, М. Романюк]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. С. 80-90.

2021

Зубанич Л. Л. Приватне листування як історичне джерело ранньомодерного часу – на прикладі листів Яноша (Х) Другета та Анни Якушич // Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія / редкол.: Ю. В. Данилець (головний редактор) та ін. – Вип. 2 (45). – Ужгород : Говерла, 2021.– С. 85-94.

Історія Другетів у документах / Упорядк. О.Ферков // Доба Другетів. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття Середньовіччя та раннього нового часу : колект. монографія / З.Борбель, В.Женюч, М.Жиленко, С.Ленчіш, І.Міськов, І.Прохненко, О.Ферков, К.-Ш. Ферков; упоряд. О.Ферков; ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Факультет історії та міжнародних відносин. Ужгород : Вид-во «РІК-У », 2021. – С.166-198.

Міськов І.О. Печатки та герби родини Другетів // Доба Другетів. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття Середньовіччя та раннього нового часу / Авторський колектив: Золтан Борбель, Ваврінець Женюч, Марія Жиленко, Стефан Ленчіш, Іван Міськов, Ігор Прохненко, Оксана Ферков, Клаудія-Штефанія Ферков. Ужгород:ТОВ «РІК-У», 2021. С.11-42.

Прохненко І. А., Жиленко М.А. Замки північно-східної Угорщини періоду зміни династії Арпадовичів та Анжу (за матеріалами дослідження пам'яток на території Закарпатської області України) // Доба Другетів. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття Середньовіччя та раннього нового часу / Авторський колектив: Золтан Борбель, Ваврінець Женюч, Марія Жиленко, Стефан Ленчіш, Іван Міськов, Ігор Прохненко, Оксана Ферков, Клаудія-Штефанія Ферков. Ужгород:ТОВ"РІК-У", 2021. С.43-79.

Скиба І. Держава і протестантські церкви в Угорщині у 1948 – 1989 рр.// Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Історія. №2 (45). – Ужгород, 2021. – С. 103-109.

Скиба І. Реформатська та лютеранська церкви в Угорщині у 1956–1989 рр. // Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 4-5 лютого 2021 р. – Т. 2. – Дніпро, Україна, 2021. – С. 281-283.

Ферков Оксана. Рід Другетів у добу Реформації–Контрреформації // Доба Другетів. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття Середньовіччя та раннього нового часу : колект. монографія / З.Борбель, В.Женюч, М.Жиленко, С.Ленчіш, І.Міськов, І.Прохненко, О.Ферков, К.-Ш. Ферков; упоряд. О.Ферков; ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Факультет історії та міжнародних відносин. Ужгород : Вид-во «РІК-У», 2021. – С.130-165.

Сорока М. Особливості виборчої кампанії до органів місцевого самоврядування в Угорщині 2019 року // Політичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи: історико-політичні, етнонаціональні, електоральні та державно-управлінські аспекти. – Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК». – С.140-147.

ГУНГАРИСТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ МЕДІЄВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

Актуальний огляд присвячено окремим аспектам розвитку гунгаристики на прикладі діяльності Центру медієвістичних студій «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника». Упродовж останніх років студенти історики факультету історії, політології і міжнародних відносин мають змогу прослухати спеціалізований курс з історії русько-угорських відносин IX–XIV ст., відвідувати недільну школу з вивчення угорської мови при Угорському культурно-освітньому центрі Почесного консульства Угорщини в Івано-Франківську. Водночас для пересічного україномовного Читача ведеться переклад угорської літератури на тему двосторонніх історичних відносин доби Середньовіччя.

Ключові слова: Україна, Угорщина, Івано-Франківськ, Центр медієвістичних студій, гунгаристика, переклад наукової літератури.

Розвиток окремих напрямів історичних студій в Україні нерідко досі зберігає певну територіальну спеціалізацію. Наприклад, цілком об'єктивно, що до недавнього часу вивченням пов'язаної із Угорщиною проблематики займалися здебільшого закарпатські вчені та краєзнавці. Це мало своє природне пояснення через вікові двосторонні зв'язки історичного, лінгвістичного, культурного штибу. Утім окреслена спеціалізація поступово розширилася й на інші терени України.

До прикладу, в Івано-Франківську на базі Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» упродовж останніх понад 20 років гунгаристика зі, здавалося б, геть нетипової і невластивої країви дисципліни вийшла на абсолютно новий рівень. Одразу варто зауважити – цьому є цілком історичні пояснення, про які на пересічному рівні суспільного дискурсу мало хто, на жаль, знає в силу домінування серед пересічного Читача, а особливо представників влади, ще старої матриці сприйняття минулого. Сучасне Прикарпаття, головню його еліти та пересічні мешканці, із землями, що колись увійшли до складу Угорського королівства і перебували там упродовж століть, знаходилися у постійному взаємозв'язку.

Йдеться не тільки про значний пласт так званого великоморавського впливу та кирило-мефодіївської церковної традиції IX–XII ст. на обох територіях, а й про тісні міждинастичні зв'язки князівських і боярських родин Галицької землі із угорськими вінченосними династіями Арпадів, Анжу, Люксембургів, Ягеллонів (обіймали королівський престол до 1526 р., від 1205 р., не без погодження із галицькою знаттю, титулуючись також королями Галичини й Володимирії) та невінченосними родами Аба, Гонт-Познан, Гуткелед, Лудан тощо. Угорські королі та члени їхніх родин одноосібно чи разом із кінця XI до середини XIII ст. здійснили десятки дрібних і значних за складом учасників військових кампаній, візитів різного шбиту під стіни Галича чи інших великих і малих міст краю. Дехто, як от герцог Андрій – син короля Андрія II – знайшов тут на початку весни 1234 р. вічний спочинок. Йдеться про регулярний обмін товарами й послугами, зафіксований на теренах обох країн, а особливо – велетенський масив поселенців руської ідентичності в угорських землях, що фіксується з XI ст. і постійно тривав, аж поки 1772 р. кордони між країнами не стерлися за результатами Першого поділу Речі Посполитої. Не тільки вихідці із Галицької землі брали участь у захисті угорських володінь від турецьких нападів наприкінці XIV –

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», директор Центру медієвістичних студій

першій чверті XVI ст., а й угорські корогви долучалися до опору мусульманським нападникам на теренах Покуття і Прикарпаття XVII–XVIII ст. Як знамениті князі (Ярослав Святославович, Мстислав Ізяславович, Володимир Ярославович, Михайло Всеволодович та його син Ростислав) і королі (Данило Романович) відвідували в матримоніальних і дипломатичних цілях Угорське королівство наприкінці XI–XIII ст., так і угорські вельможі, борці за незалежність (Ференц II Ракоці), втікаючи від Габсбургів, знаходили притулок у Станіславівській фортеці або ж надавали захист представникам родини Потоцьких, які переховувалися у Трансильванії від московського переслідування на початку XVIII ст. Не варто забувати, що не без участі військ на чолі зі Станіславом Потоцьким 1683 р. вдалося не просто зняти турецьку облогу Відня, а й посприяти згодом повному звільненню 1686 р. від турецької окупації угорських земель. Чи не угорської генези було прізвисько Довбуш оспіваного у піснях і легендах карпатського опришка Олексі, географія днів якого упродовж 1738–1745 рр. сягала також й Угорщини. Звісно, окреслені контакти закріпилися та активно розвивалися від поділів Речі Посполитої і аж до завершення Першої Світової війни 1918 р.

Тому в силу не лише вище коротко окреслених прикладів тісної двосторонньої історичної взаємодії, а й за потреби поглиблених медієвістичних студій на Прикарпатті за останні два десятиліття добір зрушень у розвитку гунгаристики, на наш погляд, достатньо репрезентативний. Йдеться не тільки про індивідуальні наукові здобутки автора цих рядків¹, а й про концепцію розвитку створеного за його ініціативи 2015 р. при кафедрі всесвітньої історії факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Центру медієвістичних студій (*Centrum Studiorum Mediaevalium*). Одними з магістральних напрямів його наукової роботи є «Галич і Галицька земля (до кінця XVIII ст.)» та «Міграційні процеси і міжнародні відносини в Європі IX–XIV ст.», один із аспектів яких – гунгаристика (ВОЛОЩУК, 2021: 222). Зокрема, у рамках започаткованого 2016 р. видання двох серій збірника наукових праць «Галич» було ініційовано переклад з угорської на українську праць відомих угорських вчених – чи ж тих, які пишуть угорською, – що мають прямий і безпосередній стосунок до історії Галицької землі, Прикарпаття чи Покуття.

Відрядно, що окреслена ініціатива знайшла усебічну підтримку збоку Посольства Республіки Угорщина у Києві, Генерального Консульства Угорщини в Ужгороді, а також колеґ-істориків Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»². Відтак, маючи вже непоганий особистий *background* успіху наукових студій, упродовж 2019–2021 рр. нам вдалося реалізувати переклад з угорської окремих статей та фрагментів індивідуальних чи колективних монографічних видань японського історика Тору Сенґі та професора Печського університету Марти Фонт.

Обрані нами для перекладу статті Т. Сенґі, котрий у 70–80-х рр. XX ст. навчався і працював в Угорщині (а відтак левову долю публікацій оприлюднив угорською), колись побачили світ упродовж 1987–2019 рр. Наразі ж вони вийшли українською 2020 р. у п'ятому випуску другої серії збірника наукових праць «Галич» під загальною назвою «Галич, Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI–XIII сторіччя» (СЕНґА, 2020), а тематично торкаються міждинастичних зв'язків угорських та руських еліт XI–XIII ст. Йдеться про статті «Зовнішня політика Бели IV та відправлений папі Іннокентієві IV “татарський лист”» (1987), «До болгарського, галицького й австрійського походів

¹ Із найголовнішого, окрім десятків, опублікованих в Україні, Польщі, Росії, Словаччині, Литві, Сербії, Румунії та інших країнах статей до теми, див.: ВОЛОЩУК, 2005; ВОЛОЩУК, 2014; VOLOSHCHUK, 2021. На превеликий жаль, ініційована ще 2016 р. угорською стороною справа перекладу крайньої україномовної монографії автора угорською мовою з невідомих нам причин реалізована досі так і не була.

² Окремо висловлюємо глибокі слова вдячності за допомогу нашим проектам панам Ласло Віді і Тамашу Віцянчу, а за систематичні ґрунтовні консультації при перекладах – доцентів кафедри археології, етнології та культурології факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет», співкоординаторів Центру дослідження угорської історії та українсько-угорських відносин Оксані Ферков.

молодшого короля Бели» (1988), «Кидані (китай) в руських літописах та угорських хроніках?» (1997), «“Бенедикт Бор”, Венедикт і Банко в Галичі близько 1210 р.» (2016), «Вицеканцлер Ахілл у Галичі 1246 р.» (2018) та «*Beszermény* та *besermen*. Угорські й слов'янські найменування мусульман у сторіччя монгольської інвазії» (2018–2019).

Натомість доробок відомої дослідниці русько-угорських середньовічних відносин М. Фонт репрезентований перекладом її окремих робіт у сьомому випуску другої серії збірника наукових праць «Галич» під узагальненою назвою «Галич у системі русько-угорських відносин XI–XIII ст.» (ФОНТ, 2021), а саме статтями «Форми образу Анонімової «Руси» та його джерельна цінність» (1999) і «*Gesta Danielis Regis*» (2000) та окремими частинами раніше виданих двох авторських монографій «Королі династії Арпадів та князі Рюриковичі» (2005) і «Слідами династичних інтересів. Арпади, Пясти і Рюриковичі в європейській політиці» (2018).

Безперечно для україномовного Читача (а йдеться не лише про українців, а й росіян, білорусів, поляків, чехів, словаків, болгар та інших, кому значно легше читати українською), котрий не володіє угорською, такого штибу переклади – можливість докладно (а не тільки через англomовне резюме) ознайомитися зі змістом окреслених праць. Відтак позитивне сприйняття наших ініціатив у наукових колах та серед пересічних поціновувачів історії додає оптимізму щодо отримання й надалі підтримки проектам перекладу праць інших угорських істориків, котрі в різний час вивчали двосторонні середньовічні та ранньомодерні зв'язки в контексті широкої історії Галицької землі аж до поділів Речі Посполитої 1772–1795 рр. До таких, насамперед відносимо Убула Каллая (1818–1903), Мора Вертнера (1849–1921), Гейзу Каньо, Онтала Годінку (1864–1946), Марію Фоналку, Крістину Гаваші та ін. Віримо, що й наші Автори, праці яких вже побачили світ українською, ще потішать усіх нас новими дослідженнями, котрі україномовний Читач обов'язково матиме змогу гідно оцінити.

Водночас плакаємо надію, що в рамках проведення, починаючи з 2004 р. спецкурсу для студентів-істориків факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» під назвою «Русько-угорські історичні зв'язки доби Середньовіччя (IX–XIV ст.)», за наявності можливості вивчати угорську мову у постійно діючій недільній школі при посталому 2020 р. в Івано-Франківську на базі Почесного Консульства Угорщини (голова – Василь Вишиванюк) – Угорського культурно-освітнього центру (голова – Мирослава Нагорняк) кількість охочих вивчати історію наших двосторонніх взаємин також збільшуватиметься.

Список використаної літератури:

ВОЛОЩУК 2005 – Волощук М. М. Військово-політичні стосунки Угорського королівства з Галицьким та Галицько-Волинським князівством (кінець XII–XIII ст.). Дис. ... кандидата історичних наук. 07.00.02 – всесвітня історія. Чернівці, 2005.

ВОЛОЩУК 2014 – Волощук М. М. «Русь» в Угорському королівстві (XI друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / відп. ред. Л. В. Войтович. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014.

ВОЛОЩУК 2021 – Волощук М. Центр медієвістичних студій – Centrum Studiorum Mediaevalium (2015–2020) // *Ukraina-Lithuanica*: студії з історії Великого князівства Литовського. Київ, 2021. Т. 6. С. 219–232.

СЕНГА 2020 – Сенга Т. Галич, Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI–XIII сторіч / [переклад з угорської М. Волощука] // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2020. Серія 2. Випуск 5.

ФОНТ 2021 – Фонт М. Галич у системі русько-угорських відносин XI–XIII ст. / переклад з угорської М. Волощука // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2021. Серія 2. Вип. 7.

VOLOSHCHUK 2021 – Voloshchuk M. Ruthenians (the Rus') in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid-14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role / translated by Y.

HUNGARIAN STUDIES IN THE ACTIVITY OF CENTRUM STUDIORUM MEDIAEVALIUM

The current review is devoted to certain aspects of the development of the Hungarian studies on the example of Centrum Studiorum Mediaevalium of “Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”. The students from the Faculty of History, Political Science and International Relations have been able to attend during the recent years a specialized course of the history of Russo-Hungarian relations in the 11th–14th centuries, take part in the Sunday school of Hungarian language on the basis of the Hungarian Cultural and Educational Center of the Honorary Consulate of Hungary in Ivano-Frankivsk. At the same time the Hungarian literature about common bilateral relations in the Middle Ages is being translated for the Ukrainian-speaking readers.

Key words: *Ukraine, Hungary, Ivano-Frankivsk, Centrum Studiorum Mediaevalium, Hungarian studies, translation of the scientific literature.*

IGNÁT ANDRÁS. BÁTHORI ISTVÁN OROSZ HÁBORÚL.

ІГНАТ АНДРІЙ. РУСЬКІ ВІЙНИ ІШТВАНА БАТОРІЯ.

Сучасний передрук.

Дослідження про три військові походи польського короля Стефана Баторія проти Московії було підсумком навчання Андрія (Андраша) Ігната на Філософському факультеті Дебреценського університету. У грудня 1942 р. за її успішний захист Ігнат здобув ступінь доктора історії.

Що ж відомо про автора ?

Ігнат Андрій Михайлович народився 27 лютого 1918 року в селі Оріховиця (Rahonca, Orihovca) на Ужгородщині. Вищу освіту здобув на Філософському факультеті Дебреценського університету, вивчав латинь та історію.

Ще до закінчення університету вчителював у Тур'ї Гуті на Перечинщині. Згодом перейшов на роботу до Перечинської горожанської школи, де працював у 1943–1944 рр. Відомо, що Ігнат був мобілізований до угорської армії, потім перейшов до лав Червоної армії (1944/45). Ймовірно, ця подія вплинула на подальший життєвий шлях Ігната. Вже у перші повоєнні роки працював шкільним інспектором, у 1949–1953 рр. очолював Закарпатське обласне управління народної освіти, одночасно працював в Ужгородському університеті, з 1948 р. очолював кафедру класичних мов.

У 1955 р. Андрій Ігнат став кандидатом історичних наук. Дисертацію присвятив розвитку народної освіти в Закарпатті за перше повоєнне десятиліття (*Нариси історії розвитку народної освіти в Закарпатській області за роки радянської влади (1944–1954 рр.)*). Ігнат А.М. продовжував працювати в Ужгородському університеті. У 1953–1960 рр. був деканом Історико-філологічного факультету, у 1970 р. став професором.

Помер Ігнат А.М. 11 грудня 1977 року. Похований в Ужгороді на цвинтарі Кальварія.

Наукова діяльність Ігната охоплювала історію народної освіти Закарпаття.

На сьогодні відома його одна угорськомовна праця, саме за яку отримав титул доктора історії у 1942 р. Схвальна рецензія на працю опублікована у 1943 р. в науковому періодичному виданні «Hadtörténeti Közlemények», 44. Том., с.106-107. Дослідження про руські війни, точніше три походи польського короля Стефана Баторія проти Московії було здійснено на завершальному етапі університетського навчання Ігната, використано доступний джерельний та історіографічний матеріал. Відомо, що публікацію праці було здійснено у видавництві Подкарпатського Общества Наук в Ужгороді – *Ihnát András: Báthori István orosz háborúi. Bölcsészeti-doktori értekezés. A Debreceni Tisza István Tudományegyetem. Keletrőpai történelmi szeminaryumának kiadványai. 1. szám. Kárpátaljai*

Умовно працю Ігната А. відносимо до тих досліджень, які торкаються історії угорського народу. Автор описує три походи польського короля Стефана Баторія проти Московії, а саме 1579, 1580, 1581 рр. Цілюю кожного походу було захоплення стратегічно важливих укріплень.

Збройне зіткнення Стефана Баторія (1533–1586) князя Трансильванії та короля Польщі та Івана IV Грозного (1533–1584) царя Московії було неминучим. Правління Стефана Баторія припадало на Лівонську війну (1558–1583)ю Московський цар розгорнув війну за східне узбережжя Балтійського моря проти Лівонського ордену, Литви, Польщі та Швеції. Боротьба з перемінним успіхом тривала до 1561 р. Згодом, після жорстокого придушення опозиції всередині країни Іван Грозний відновив війну і окупував майже всю територію нинішньої Латвії та Естонії. Цар вдало сористався безсилим правлінням польського короля Сигізмунда Авнуста (1548–1572) та хаосом доби міжкоролів'я. Після вступу на польський престол Стефана Баторія Іван Грозний мав намір скористатися труднощами нового правителя і зосередити свої сили для захоплення польських земель. Баторій швидко зорієнтувався в ситуації і зміг здійснити контрнаступ у 1578–1579 рр. проти Московії.

Накінець 1579 р. війська Баторія закріпили стратегічно важливі позиції.

У походах Баторія взяло участь чимало угорських воїнів завербованих в Трансильванії. Командувачем угорських загонів був колишній суперник Стефана Баторія – угорець Гашпар Бекеш (Békés Gáspár).

У вступній частині до свого дослідження автор знайомить читача з внутрішньо-політичною ситуацією в Московії, описує політику царя Івана Грозного та вказує на реальні причини війни, серед яких домінувало «експансійне прагнення» царя.

Іван Грозний за будь-яку ціну хотів здобути Лівонію, але в 1578 р. зазнав поразку.

Стефан Баторій як конституційний монарх питання війни поставив на роздгял Сейму. Сейм, у свою чергу, дав добро на війну і запровадив для військових цілей величезний податок. Сам король пожертвував частиною особистих статків для підготовки до походу. Навіть отримав іноземні позики. Польська армія була добре підготовлена.

Король Баторій всупереч рішень військової ради захопив замки Красна та Сітна. У військовій операції брали участь угорські загопи.

На початку серпня загопи під командуванням Гашпара Бекеша розпочали облогу Полоцька. Угорські воїни крізь обстріли прорвалися до замку, росіяни зазнавши великих втрат, капітулювали. Сейм вирішив продовжити війну. Король вербував нові угорські загопи піхотинців, приєднувалися до війська навіть збіднілі шляхтичі.

Навесні 1580 року розпочався новий похід. Король Баторій мав намір взяти замок Великі Луки. Аванград війська склали литовські та угорські загопи, під командуванням Іштвана Каролі та Гашпара Бекеша. 2 жовтня угорці підпалили замок і здійснили блискавичний штурм фортеці. Захисники капітулювали, але Московію все ще не було переможено.

Навесні наступного 1581 р. Стефан Баторій скликав Сейм, де розглядали можливість продовження війни. Сейм погодився на введення дворічного податку для продовження військових дій. Королівські війська рушили на Псков. Цей похід вже не був таким успішним як попередні. Коли настав час штурму, сталося щось несподіване – пише Ігнат. У бойовому запалі угорці без будь-якого наказу раптово почали штурмувати місто, інші загопи кинулися слідом за ними. Раптовість штурму не налякала захисників. Росіяни завзято захищали місто і штурм провалився.

Гашпар Бекеш та інші знані угорці залишилися на полі битви. За різними даними полягло бл. 500 воїнів.

Подальша облога тривала складно. У польському таборі не вистачало харчів, найманцям затримали виплату гольду, наближалися зима, до чого аж ніяк не було підготовлені воїни.

1. szám

**BÁTHORY ISTVÁN
OROSZ HÁBORÚI**

Bölcsezdoktori értekezés

**Irta:
IHNÁT ANDRÁS**

**1942
Kárpátaljai Tudományos Társaság nyomdája Ungvár**

Előszó

Báthory István, lengyel király, három hadjáratot (1579, 1580, 1581) vezetett Rettenetes Iván, moszkvai cár, ellen, aki elfoglalta a Litvániához tartozó Livóniát. Ezen hadjáratok története azonban, bár azokban több ezer magyar katona is vett részt, nálunk Magyarországon alig ismeretes. Egyedül Szádeczky Lajos foglalkozott az első és második hadjáratokkal, de a harmadik történetét már nem írta meg.

Ezen értekezésemben ismertetni akarom e hadjáratokat, azok politikai előzményeit és a hadjáratokat befejező békét is.

Mivel Szádeczky Lajos a első és második hadjáratokkal már foglalkozott, azért e két hadjáratot csak röviden ismertetem, ellenben bővebben foglalkoom a harmadik hadjáratokkal, melyet magyar részről külön még nem dolgozták fel.

Ez úton mondok hálás köszönetet dr. Tomcsányi Vilmos Pál úrnak, Kárpátalja kormányzói biztosának, aki legmesszebbmenő anyagi támogatásával dolgozatom megjelenését lehetővé tette. Továbbá nagy hálával tartozom dr. Divéky Adorján, egy. ny. r. tanár úrnak, aki útmutatásaival, tanácsaival állandóan ösztönzött és segített munkámban, és saját gazdagon felszerelt könyvtárát szíves volt rendelkezésemre bocsátani, ami nélkül forrásaim nagy részéhez hozzá sem juthattam volna. Őszinte köszönetemet fejezem ki dr. Harajda János úrnak, a Kárpátaljai Tudományos Társaság igazgatójának, dolgozatom átnézéséért.

Rahonca, 1942. októberében.

Ihnát András.

Előzmények

Báthory István lengyel királlyá történt megválasztása és Lengyelországba való érkezése után rövid idő alatt helyre állította az országban a rendet. Azonban alig számolt le a belső ellenségeivel, rögtön újra harcba kellett szállnia egy sokkal hatalmasabb külső ellenséggel – Oroszországgal.

Lengyelország és Oroszország harca tulajdonképpen a Nyugat és Kelet harca volt, az a harc, amelyet Oroszország indított meg a mongol járom alól való felszabadulása és nagy kitarjedésű tartományainak némilrg való beszerzése után. A tengerpartok birtokbavételére irányuló törekvéseiben az orosz birodalom igyekezett megtörni a szomszédok ellenállását. Nyugat felé való előretörésében síkra kellett szállnia sorjában a livóniai Kard-renddel, Svédországgal, Lengyelországgal, utána pedig, dél felé igyekezvén, a török birodalommal is.

Lengyelországnak, mint legközelebbi szomszédnak, nagyon érzékeny csapásokat kellett felfognia. Századokon keresztül folyt a küzdelem, amelyben Lengyelország sokáig győzedelmesen áta a harcot, de végül is megadta magát, sőt politikai önállóságát is elvesztette.

Báthory Istvánnak Rettenetes Iván elleni három hadjárata e harc történetének egyik korszaka.

A tartomány, amelyért háborúra került a sor, a Balti-tenger mellett fekvő Livónia, politikai tekintetben jelentős szerepet játszott, főleg földrajzi fekvésénél fogva, minthogy a Balti-tenger kapocs volt Nyugat-Európa és a kevésbbé ismert Kelet közt. Ez a tartomány a litván és a moszkvai nagyfejedelemség közé ékelődve, hadászatiilag előnyös helyzetben volt, bár védelme sok erőt igényelt. Erő hiányában Livónia nyenyencfalat volt szomszédai számára, sőt még olyan tengerentöli országok számára is, mint Anglia, Dánia, Svédország, főleg pedig az orosz birodalom, amely a Balti-tengeren át utat nyerhetett volna Nyugat felé.

Rettenetes Iván háborúja Livónia birtokáért, új fejezetet nyitott a XVI. századi Oroszország életében. Ennek a háborúnak sokkal távolabbi és fontosabb cálja is volt, mert Livóniának és ezzel a Balti-tenger partjainak végleges meghódítása azt eredményezhette volna, hogy Oroszország az európai országok közt elfoglalhatja az őt megillető helyet ; szabadon érintkezhetik Nyugat-Európával a nélkül, hogy ellenségei ebben mezasavarhatnák ; kiépítheti Nyugat felé irányuló kereskedelmét ; továbbá megvédheti magát olyan kellemetlenségektől, amilyen pl. akkor történt, amikor az országba behvott német iparosok és szkmunkások Oroszország ellenségei miatt nem tudtak eljutni Moszkvába.¹

Ezek voltak a főbb okai anak, hogy a cár fegyvert ragadott ; de lényegében mélyebben kell keresnők a háború okait. Az első fejedelmek alatt, Oroszország történelmi létének hajnalán, már közvetlen kapcsolatot tartott az akkori művelt országokkal. Kereskedői felkeresték Konstantinápoly piacait ; Kievből találkozhattunk Bizánc s a távoli Regensburg árucikkeivel ; ide érkeztek meg az idegen országok kereskedői, követei, misszionáriusai és mindazok, akik kalandor-természetüknél fogva szerencsét próbáltak ; továbbá nem hanyagolhatók el avon házassági kapcsolatok sem, amelyek egyes fejedelmi családokat fűzték idegen államokhoz.²

Ezek a Nyugattal való kapcsolatok megszakadtak a déli vidékeken vándorló népek megmozdulása és a tatárok megjelenése nyomán. Ezen kapcsolatok felelevenítését tartotta szem előtt Rettenetes Iván akkor, amikor a Balti-tenger partjai felé igyekezett.

Úgy Lengyel- mint pedig Svédország, veszélyesnek látta Oroszországnak a Balti-tengeren erősödő helyzetét. Ezért mindkettő igyekezett Ivánt tevékenységében megakadályozni. Ez – mint látni fogjuk – sikerült is nekik. Ezt a háborút többen Rettenetes Iván politikai hibái közé sorolják, bár az történeti szökszszerűség eredménye, amint ezt Forsten G. V. »A balti kérdés« c. tanulmányában fejtegeti.³ Oroszország expanziós törekvései már a korábbi, a tatárjárás előtti

¹ Smurlo 132. l.

² Smurlo, 132.l

³ Smurlo, 689.l.

korszakban is a tenger felé irányultak. A Névéért folyt a csata a novgorodiak és a svédek között. A Balti-tenger melletti vidékek a polocki herceghez tartoztak.

Azonban a livóniai Kardrend visszaszorította az oroszokat a tengertől. A tatár iga lerázása után az a felfogás alakult ki, hogy okvetlenül érintkezésbe kell jutni Európával. Abban az időben hívtak be sok külföldi szakembert Oroszországba. A Moszkvai Nagyfejedelemség, Novgorod elfoglalása után, magáévá vette annak a Balti-államokhoz való politikai vonatkozásait. Még Iván nagyfejedelem idejében felbomlottak a kereskedelmi kapcsolatok a Hanzával, amely kezében tartotta az egész kereskedelmet. Ezért Riga és Narva – livóniai városokban összpontosult a kereskedelem. A livóniaiak és a svédek – elszigetelni akarván Oroszországot – metiltották a külföldieknek, hogy az oroszokkal kereskedelmi kapcsolatokat tartsanak fenn. Ime ez volt az oka az orosz-svéd háborúnak, amelyben az oroszok maradtak felül és a svéd király, Vasza Gusztáv, kénytelen volt békét kötni velük. Ebben a békében kimondták, hogy a kölcsönös kereskedelmet nem akadályozzák (1557).¹

A svéd háborúnál is fontosabb volt a livóniai Kardrenddel vívott háboró. Ennek oka a Kardrend ellenségeskedése és az előbi szerződések megszegése volt.

Ugyanis, Dorpat városa megtagadta köteles hűbéradója megfizetését. Erre az orosz hadsereg szétében-hosszában pusztítva Livóniát, elfoglalta Narvát. Ennek elfoglalása után a cár feltétlen engedelmisséget követelt Livóniától. Mivel ezt békés úton nem tudta elérni, erőszakhoz folyamodott. Számos város megadta magát ; azokba orosz telepítettek és orosz templomokat építettek. Az ellenségeskedő livóniakat pedig szétverték.

Ezzel megkezdődött Livónia felomlása. A somszédaihoz segítségért folyamodó Livónia érdekében Svédország, Dánia és Lengyelország közvetítő szerepet vállalt, de a cár feltétlen megadást követelt. Már a tárgyalások idején elesett Dorpat városa ; benne és környékén megjelent a orosz nemesség, a városban pedig a görögkeleti püspök. Az orosz hadsereg tovább folytatta Livónia pusztítását.

Az 1561. év végén, a lovagrend nagymestere, Ketler a lengyel királlyal, Zsigmond Ágosttal, szerződést kötött. Ennek értelmében Livónia Lengyelország oltalma alá került, Ketler pedig örökös kurlandi herceg lett. Ily módon Livónia véglegesen Lengyel-, Svéd-, Oroszország, Dánia és a lengyel azallus – kurlandi herceg – között osztatott fel.

A livóniai lovagrend felbomlása szembe állította egymással az osztozkodó feleket. Zsigmond Ágost, elfogadván Livóniát, azt indítványozta Moszkvának, hogy az orosz hadsereg vonuljon ki Livóniából. Moszkva elutasító állásfoglalása folytán háborúra került a sor. 1563 februárjában az oroszok elfoglalták Polock városát. A háború sokáig húzódott és csak 1570-ben az „uti possidetis” alapján jött létre a fegyverszünet.

Inán cár számára nagy jelentőségű volt Livónia birtoklása, amelyért hajlandó volt átengedni a polocki tartományt, azonban sem Lengyel-, sem Svédország nem szívesen mondott le a nehezen meghódított Livóniáról.

Ekkor vetődött fel az a gondolat, hogy legcélszerűbb lesz Livóniát hűbéres államá alakítani. E hűbéres állam trónjelöltje Magnus, dán herceg Moszkvába utazott és ott hűséget fogadott Ivánnak- a cár összeházasította őt Múria Vladimirovna nevű unokahúgával és Livónia királyává nevezte ki. Így lett Magnus Moszkva kegyeltje, akinek katonaságot is bocsátottak rendelkezésére. Számosan csatlakoztak zászlói alá (pl. Kurlandból a németek). Átlépve Észtország határát, ostrom alá vette Revalt, de a várost elfoglalni nem sikerült. A háború, bár kevés sikerrel, öt évig tartott. 1575-ben két évi fegyverszünetet kötöttek, amely valóban csak a háborúra való jobb felkészülés céljait szolgálta.

Ez volt a helyzet Báthory trónralépésekor. Ő maga is tudatában volt annak, hogy az oroszok ellen kellőképpen fel kell készülnie, ezért időnyerés végett felajánlotta Iván cárnak, hogy Livónia ügyét hajlandó békés úton elintézni. Őgy látszott, hogy a cár sem idegenkedett a békés tárgyalásoktól. Erre Báthory megfelelő követséget küldött Moszkvába, maga pedig az engedelmisséget megtagadó Danczka (Danzig) ellen indult.

¹ Smurlo, 690.I.

Rettenetes Iván nagy ponpával fogadta a lengyel követeket. Báthory levelében, amely udvarias volt és szerény,¹ kijelentette, hogy a fegyverszöveget felbontani nem szándékozik. Ivánt azonban csak fejedelemnek nevezte és nem cárnak. A cár nevében a bojárok azt válaszolták, hogy ha Báthory valóban a békét és testvériséget óhajtja fenntartani a cárral, akkor ne avatkozzék az ügyébe és adja meg neki a cári, szmolenszki és polocki nagyfejedelmi címet.²

Erre a lengyel követek elhagyták Moszkvát azzal, hogy a király új követeket fog küldeni. Azonban ez mind-mind csak ígéret maradt.

Iván cár látta, hogy üres fenyegetésekkel és békés úton semmit sem fog elérni. Elhatározta tehát, hogy a livóniai lengyel és svéd területeket fegyverrel szerzi meg. Egyéb körülmények is kedveztek tervének. Báthorynak éppen akkor nehéz háborúja volt Danczka városával és Poroszországgal, amelyek őt nem akarták királynak elismerni.

Seremetjev és Msztiszlavszkij vezérlete alatt hatalmas orosz hadsereg tört be Livóniába. Később pedig maga a cár állott a hadsereg élére. A városok önként megnyitották kapuikat az oroszok előtt. Báthory, Chodkiewicz vajdát rendelte az oroszok ellen, de az nem volt képes ellenállni az oroszok előnyomulásának, úgyhogy azok jelentős területet hódítottak meg. Az oroszok a lakossággal kegetlenül bántak. Az ellenségeskedőket vagy megölték, vagy eldaták a tatároknak.³

A következő év (1578) folyamán az oroszok több alkalommal szenvedtek vereséget. Akkor érkezett meg Moszkvába a lengyel küldöttség, amely három évi fegyverszünetet kötött. Báthory azonban nem volt megelégedve a békével, mert acár a szerződési levélben nem tevéstvérenek, hanem szomszédnak nevezte őt. Rövid idő múlva orosz küldöttség érkezett Lengyelországba. Ezt Báthory letartóztatta. Miután pedig Danczka elleni hadjáratát befejezte, a cártól Livónia pusztításáért elégtételt kért. Válaszul a cár azt követelte, hogy mondjon le Livóniáról és Kurlandról. Erre Báthory az ügyet az országgyűlés elé terjesztette, amely az oroszokkal való végleges leszámolást határozta el, és erre a célra nagy adót szavazott meg.

Báthory első hadjárata

Ezek után megindult a katonák toborzása, elsősorban Erdélyben és Németországban. A magyar csapatok főkapitánya, Báthory egykori ellenfele, Békés Gáspár lett, aki – miután őt Miksa császár cserben hagyta – kibékült Báthoryval és ennek leghűségesebb embere lett.⁴

Azonkívül Báthory – ki jól tudta, hogy e háború kimenetelétől függ dicsősége és talán koronája is, – nem elégedett meg a lengyel nép erőfeszítésével, hanem támaszt és szövetségeseket keresett a pápánál és a szultánnál. Maga Báthory is minden erejével hozzájárult a hadiköltségek előteremtéséhez. Odaadta családi vagyonát, kincseit és egyéb értékeit. Külföldön kölcsönöket vett fel, melyeknek fedezésére egész vagyonát lekötötte.⁵

Amíg az előkészületek folytak, Báthory Moszkvába küldte Haraburda nevű követét azzal az indítvánnyal, hogy ne hadakozzanak addig, míg a tárgyalások nem nyernek befejezést. Iván cár a lengyel követet ugyanúgy letartóztatta, mint Báthory az ő küldöttségét.

Az 1579. évi nyarán a cár Novgorodban tartózkodott, ahol a Lengyelországból visszatért küldöttség közölte vele, hogy Báthory kész a hadjáratra. Rövid idő alatt Łopaciński nevű küldönc⁶ érkezett Báthorytól, aki nagyon éles hangú levelet hozott. Ez a háború kezdetét jelezte.

Maga Báthory, Śvir városába gyülekeztette seregét, ahová a magyar csapatok is elértek. A lengyel sereg vezérének Mielecki Miklós, podoliai vajdát jelölte ki, a litván csapatokat pedig Radziwil Miklós, vilnai vajda vezette. Maga a hadsereg, ámbár nagy ügyel-bajjal állították össze, kitűnő volt. Mielicki nagyhetman kijelentette, hogy olyan hadsereget életében még nem látott se külföldön, se Lengyelországban.⁷

¹ Karamzin (Lázár) VIII. 220.l.

² Karamzin VIII. 221.l.

³ Kalajdovics, 689.l.

⁴ Erdős, 26 l.

⁵ Lázár, 323 l.

⁶ Heidenstein, 146 l.

⁷ Śliwiński, 137 l.

A Świrbe összehívott haditanács többsége azon az állásponton volt, hogy egyenesen Pszkov városát kell megtámadni. Azonban Báthorynak más terve volt, és pedig: legelőször elfoglalni Polock városát, mely a Dvina partján feküdt és kulcsa volt az egész vidéknek, ahonnan nemcsak Rigát és a többi Balti-tenger melletti várost lehetett szemmel tartani, hanem könnyű volt a behatolás Oroszország belsejébe is. Ezt a tervet jóvá is hagyták.

Báthory Świrből előre küldte a magyar és litván csapatokat azzal a céllal, hogy gyors meneteléssel szálljanak Polock alá és az oroszokat megelőzve, mondaddig tartóztassák fel őket, amíg a főszereg a város alá érkezik. Menetelés közben bevették Kraszna (Krasne) (litván csapatok) és Szitna (Sitno) várát (magyarok).

Augusztus elején már az egész hadsereg Polock alatt volt. Polock a Polotta folyó Dvinába eső torkolatánál feküdt, azonkívül még vízi árokkal és medterséges mocsarakkal volt körülvéve. E körülményekaz ostromot nagyon megnehezítették. Polockot Teljetevszkij, Vohlhynszkij és Scserbackij vitézül védelmezték, de mint Karamzin mondja, nagyon ügyetlenül.¹

Azostromot Békés Gáspár kezdte, ágyúkkal igyekezett a falat megtörni és tüzes golyókkal kísérelte meg a vár felgyújtását,azonban vajmi kevés sikerrel. Az oroszok elszántan védekeztek.² Azonkívül több napon át zuhogó zápor nagyon hátráltatta az ostromot, sőt lehetetlenné tette, mert a Polotta megéradt és elvittea hidakat.

A király által összehívotthaditanács az általános rohamot határozta el. Augusztus 29-én elállt az eső. A csapatok megindultak a falak felé: a cél azoknak felgyújtása volt. Az ostromlók közül különösen a magyarok tűntek ki, akik a nehéz helyzetben is vidámak voltak és a legnagyobb kellemetlenségeket is jókedvűen viselték el. Nagy feltűnést keltett Békés, aki semmiféle veszedelemtől sem riadt vissza, az ágyúk mellett evett és aludt és közben vidáman mesélte társainak, hogy jobban még sohasem érezte magát.³ A vár csakhamar égni kezdett. Éjjel a magyarok saját elhatározásukbólújabb rohamot indítottak. Már-már bejutottak a városba, de az oroszok visszaverték őket. Ezt a bátorságot sokan életükkel fizették meg. E sikertelenség miatt ellentétek támadtak a tábortban a lengyelek és magyarok közt. Hogy ezeket az ellentéteket megszüntesse, Báthory új rohamot parancsolt, amelyben sikerült a falakat felgyújtani. A magyar katonák a legsűrűbb golyózápor közepette törtek át a falrészeken a városba, ahol lépésről-lépésre véres harcot kellett vívniok az oroszokkal, kik minden talpalatnyi földet, melyet kénytelenek voltak átadni, vérükkel áztatták.⁴ Végül is az oroszok a belső várba húzódtak vissza, ahonnan folyatták a védelmet. Báthory megadásra szólította fel őket, biztosítván nekik a szabad elvonulást, s élet- és vagyonbiztonságot ígért nekik.

A aktonaság kész volt a megadásra, de Cyprian püspök és néhány vajda inkább hajlandóak voltak a várat a katonákkal együtt mindenestül felrobbantani. Ebben csak a várórség akadályozta meg őket, feladta a várat.⁵

Báthory ura maradt szavának.Úgy a tiszték,mint a katonák családjukkal és minden értékükkel szabadon elvonulhattak.

A város újra építését Báthory a magyarokra bízta. A Zsófia-székesegyházat továbbra is az oroszoknak hagyta, de a jezsuitáknak megengedte, hogy térítői és tanítói hivatásukat itt is folytathassák, sőt pompás katolikus székesegyház építését rendelte el.

¹ Karamzin, 238 l.

² Śliwiński, 142 l.

³ Heidenstein, 134 l.: „In omnium rerum difficultate summa tamen erat constatantia Ungari praesertim militis, ante alios Bekesius qui alioquim gravibus articulorum doloribus, ac ventriculi imbecillitate vehementer conflictabatur,minime ob haec animo fractus, nunquam melius se valuisse iactabat: semper apud tormenta esse: ibi cibum sumere: ibi quiescere: itaque inter pericula se versabat, ...”

⁴ Lázár, 326 l.

⁵ Heidenstein, 136 l.: „...” Episcopus, quem Vladicam illi vocant, Cyprianus et Palatini., qui in arce erant, soli deditionem dissuaserant, mortemque subire praestare, quamvivi in potestatem hostium se traderent, contendebant. lamque ante pulveri tormentatio ignem subiicere, communique incendio arcem seque et omnes, qui in arce essent, absumere conati, a militibus prohibiti fuerant ... illi tamen in eadem D. Sophiae se contulerant, non priusquam vi inde abstraherentur, decessuri ...”

A katonákat tehetsége szerint gazdagon megajándékozta, de ezke mohóságát nem tudta kielégíteni, t.i. a katonák azt remélték, hogy Polockban gazdag zsákmány vár rájuk, amiben azonban keservesen csalódtak. Ez újra surlódásokra adott okot a lengyelek és a magyarok között, sőt nemcsak a katonák közt, hanem a vezérek – Mielecki és Békés – között is. Maga a király sem tudta őket megnyugtadni. Ez volt aztán az oka annak, hogy Mielecki lemondott a hetmanságról.¹

Polock bevétele után Báthory a környéken lévő várak bevételeit rendelte el, maga pedig Vilnán keresztül a varsói országgyűlésre sietett.

Báthory második hadjárata

Az országgyűlés nagy többsége a hűború folytatása mellett döntött. A király az előző hadjárat tapasztalatain okulva belátta, hogy a várak ostromához és az utak készítéséhez elsősorban gyalogságra van szüksége, azért újra a magyarok toborzását vette tervbe. A gyalogság soraiban szegény nemeseket toborzott és minden húsz jobbágytelek után egy gyalogost állíttatott ki (magyar minta: telegkatonaság).

Ez idő alatt a cár állandóan leveleket küldözgetett a királyhoz, melyekben a királyt a hadjáratról lebeszélni igyekezett. „Yf békét akarsz, – írta Báthory a cárnak, – akkor azonnal add át Novgorodot, Pszkovot, Velikije Lukit, valamint a polocki és vitebski tartományokat, végre az egész Livóniát”.²

Iván cár látta, hogy Báthoryval nem lehet boldogulni és ezért Ościk Gergely litván nemes által merényletet tervezett ellene. De Báthory szerencséjére a dolog kitudódott, amiért is Ościk tettéért fejével lakolt.³

A király Varsóból Vilnába ment, ahová seregét is gyűlekeztette. Innen a következő év (1580) tavaszán egész hadseregével Oroszország felé vette útját. Sczydut faluban haditanácsot tartott, amelyben Velikije Luki várának megtámadását határozták el. Velikije Luki a Moszkva felé vezető úton feküdt, és onnan nagyszerűen lehetett védeni úgy Litvániát Szmolenszk felől, mint Livóniát Moszkva felől.

Az út mellett fekvő Vielizst Zamoyski kancellár foglalta el, aki a főcsapatok oldalvédjén haladt. A főparancsnok pedig, Usviát várát foglalták el. Az elővédet a litván és a magyar csapatok alkották, amelyeknek Károlyi István és Békés Gábor volt a parancsnoka. (Békés Gáspár az előző hadjárat befejezése után Grodnóban halt meg s Vilnában temették el egy hegyen ; e hegyet ma is Békéshegyének nevezik : „Góra Bekieszowa”).

Augusztus hó végén már az egész hadsereg Velikije Luki alatt volt. A város környékén táborozott az orosz hadsereg, amely azonban semmiféle kísérletet nem tett az ellenség feltartóztatására. A cár ugyanis megtiltotta vezéreinek, hogy nyílt téren szálljanak harcba az ellenséggel. Az orosz hadsereg feladata az volt, hogy szüntelenül nyugtalanítsa a királyi csapatokat.⁴

Közben Iván cárBáthorut állandóan zaklatta könyörgő leveleivel, amelyekben a hadi állapot megszüntetését kérte. Velikije Luki ostroma közben a táborban megjelentek a cár követei, hogy a királyt a maguk részéről újabb békealkudozásokra bírják, azon feltétel mellett, ha a király abbahagyja az ostromot és Vilnába vonul vissza. Magától értetődik, hogy ezt az ajánlatot Báthory visszautasította, azonban megengedte a követeknek, hogy a lengyel főurakkal alkudozásokba bocsátkozhassanak. Az alkudozások közben az ostromot tovább folytatták, ami nehezen ment ugyan, mert az oroszok „oly vakmerően és halálra-szántan védekeztek, hogy midőn a lengyelek ágyúinak biztos lövedékei szétszórták a szerencsétleneket, tüstént újak foglalták ez az elesettek helyét, jöllehet kétségtelen volt, hogy életüket áldozzák fel”.⁵

Végül is október 2-án sikerült egy bástyatornyot lerombolniok és a várat felgyujtani, azonban az ostromlottak a tüzet eloltották. Ekkor a király a magyar katonákat buzdította fel a vár

¹ Śliwiński, 150 l.

² Karamzin, 249 l.

³ Śliwiński, 154 l.

⁴ Karamzin, 251.l.

⁵ Szádeczky, H.K. 1931. évf. XXII. K. 21.l.

felgyújtására. Azok nagy nehézségek közepette három napig állandóan a vár falai alatt dolgoztak és végül fel is gyújtották a várat. Erre Báthory elrendelte az általános rohamot, amely után az oroszok a várat – ugyanolyan feltételek mellett mint Polockot, – feladták. A király parancsot adott Zamoysskinak, hogy a tűz eloltására kldjön egy gyalogsági szakaszt. Ezeket kívül a várba belépni senkinek sem volt szabad. De mindez másképp történt. Amikor a magyar gyalogság elindult, hogy a királyi parancsot teljesítse és mielőnekelőtt az ágyúkat és a löport mentse meg a tüztől, a gyalogság nyomában elindultak a zsákmányéhes katonák is és rabolni kezdtek. Már ekkor senkisémm törődött a várral és a tűz eloltásával. Rövid idő alatt az egész vár égett. Majd borzasztó robbanás következett, amelyben nemcsak a vár ágyúi és hadikészlete veszett el, hanem rengeteg ember is fizetett életével.¹

A király a várat őrséggel látta el és úja építését Rudolphini Domokosra bízta. Velikije Luki biztosítására Nevel, Zavolocse és Ozierisce várakat kezdtek ostromolni, melyeket rövid idő alatt el is foglalták.

Báthory a főhadsereggel még azok ostroma közben Vilnán keresztül Varsó felé indult. Még az úton levelezésbe bocsátkozott a brandenburgi és szász választófejedelemekkel és a porosz herceggel, akiktől meg is kapta a pénzbeli segílyt a háború folytatására.²

Báthory harmadik hadjárata

A második hadjáratnál azonban nem fejeződött be a háború. Oroszországot nem győzték le, maga Rettenes Iván sem tartotta magát legyőzöttnek. A háborút tovább kellett folytatni.

Báthory István jól tudta, hogy Lengyelország csak akkor élhet békében Oroszországgal, ha legyőzi az oroszokat és előnyös békekötésre kényszeríti őket. Hogy ezen célját elérhesse, kellőképpen és céltudatosan fel kellett készülnie a háború folytatására és befejezésére.

Erre valótekinettel a király 1581 tavaszán összehívta az országgyűlést, amelyen három évre a rendkívöli adó megszavazását kérte. Az országgyűlés nagyobb része ellenezte a háborút, és csak egy évi adót volt hajlandó megszavazni. Hosszabb ideig tartottak a tanácskozások és alkudozások. Zamoysski kancellár, akinek a megjelenésében volt valami megmagyarázhatatlan démoni vonás, – mondja Sujszki³ – ami vonzotta és féken tartotta a nemességet s egyben engedelmességre kényszerítette, mesterkélten beszédjében a háború szükségességét és a király érdemeit bizonyította. Maga István király néhány beszédében igyekezett rávenni az országgyűlést, hogy három évre szavazza meg az adót és ezzel segítsen neki sikeresen befejezni a háborút. Azonban minden igyekezete sikertelen maradt. Hiába ígerte meg a rendeknek, hogy nemcsak az elvesztett lengyelországi területeket szerzi vissza, hanem több új tartománnyal fogja gyarapítani országukat. A nemesség hajthatatlan maradt, mert a király győzelmeitől féltette a maga jogait és „arany szabadságát”⁴. Azonban végül mégis engedett mind a két fél (a király is és az országgyűlés is) és a kétévi adót megszavazták.

Heidenstein azt mondja, hogy a tanácskozások végén a nemesség marsallja, Przyjemski Szaniszló a rendek nevében azzal a kérelemmel fordult a királyhoz, hogy a megszavazott hadjárat legyen az utolsó, és hogy a király véglegesen kössön békét, mert a lakosság már kimerült az adóterhekben.⁵ Śliwiński lengyel történétíró, pedig azt bizonyítja, – és szavainak hitelt lehet adni, – hogy az 1581. országgyűlés aktáiban Przyjemski beszédében ez a kérés nem található. A beszéd

¹ Śliwiński, 156. l.

² Heidenstein, 164. l.

³ Śliwiński, 170. l.

⁴ Śliwiński, 171. l.

⁵ Heidenstein, 165 l. : ... „ Rex ita a comotis desdesdit, ut biennii tributo ab ordinibus sancito, non prius pacem se facturum cum hoste polliceretur, quam is universa Livonia excessisset. Sub finem comitorum nuntitii nobilitatis per Stanislaum Priemscium, quem a bello reversum nobilitas maioris Poloniae nuntium creat, et tum nuntiorum illud nobilitatis collegium initio comitorum Marszhalcum e more prodiderat, rege adito, ut remotis, quibus in Senatum ingrediendi ius non esset, dicendi potestas sibi fieret, petebent, re impetrata, rogant operam dare Rex velit, ut ea expeditione bellum finiat, ita nobilitatem, maõime familias euis rusticas, quarum salutem sine suarum quisque fortunarum detrimento negligere non possit, tributis exhaustas, ut maioribus ferendis pares vix sint futurae” ...

csak jó kívánásokat tartalmaz, és azt a reményt fejezi ki, hogy azt a háborút, amelyet a király oly szerencsésen megkezdett, szerencsésen be is tudja fejezni.¹ Véleményem szerint annak a kérdésnek, ámbár nem hivatalosan, meg kellett történnie, mert valóban, ahogy később látni fogjuk, a király igyekezett ezzel a hadjáratral be is fejezni a háborút.

Még az országyűlés tartalma alatt érkeztek a cár követei és alkudozásokat kezdtek a lengyel urakkal. Az alkudozások nagyon lassan haladtak előre. A végén az oroszok mégis odaigérték Polockot, Vielizst, Szusát, Jezeriscsét és néhány váron kívül az egész Livóniát. Alengyelek azonban az egész Linónián kívül még különféle engedményeket követeltek az oroszoktól és nem nagyon voltak hajlandók békét kötni, mert tisztában voltak azzal, hogy Lengyelország addig nem lehet nyugodt, míg le nem győzik Rettenetes Ivánt, aki nem fogadja el azokat a feltételeket, amelyeket a lengyelek fogbak diktálni. Így a tárgyalások félbe is szakadtak.²

Báthory István a hadjárat szervezését Zamoyskira bízta, maga pedig Litvániába ment, ahonnan az egész gyülekezésben lévő hadsereget irányította.

Moszkvában szintén folytak a készülődések. Ott azonban a helyzet súlyos volt, mert nem tudták, hogy Báthory merre veszi útját. Azonkívül ügyelniük kellett a svédekre és krimi tatárookra is. Közben a svédok elpusztították Esztlandot és egy pár várost is elfoglaltak. Közben a cár és a király közötti levélváltás tovább folytatódott. Az új orosz követ Grodnóban arra kérte a királyt, hogy szüntesse meg a hadi készülődést, mert Iván cár békét kíván és nagy követséget küld a királyhoz. Azonban minél engedékenyebb volt a cár, annál nagyobb igényeket támasztott a király. A király az egész Livóniát követelte és azonkívül a hadiköltségek megtérítésére 40.000 magyar aranyat.³ Azonban remélhető volt, hogy megegyezés jön létre, mert a király hajlandó volt elengedni a hadiköltségek megtérítését, az orosz követség viselkedéséből pedig következtetni lehetett, hogy a vitás területett Lengyelország meg fogja kapni.

István király valóban azt tervezte, hogy beveszi a fővárost és Moszkvában fogja békefeltételeit diktálni.⁴ Azonban a pénz hiánya engedékenyebbé tette.

Ekkor Iván cár váratlanul megváltoztatta eddigi viselkedését, és egész más hangon beszélt, mint eddig. Engedékenysége és békekérése megszűnt. Állásfoglalása megváltoztatására a következő indítékok hatottak. Moszkvában megtudták, hogy Báthory pénzzavarban szenved, hogy meghalt Báthory Kristóf, a király tesvére és e miatt a királynak, – ahogy az oroszok gondolták, – el kell majd mennie Erdélybe, s így nem vehet részt a hadjáratokban. Még fontosabb volt az az értesülésük, hogy a cári követ, Sevrigin, kit ünnepélyesen fogadtak Rómában, küldetését sikeresen teljesítette, hogy a pápa, XIII. Gergely, elfogadta a békeközvetítést, és hogy a pápa követe a híres Possevino már Lengyelországban is van.⁵

Most már Iván cár hallani sem akart a békefeltételekről, amelyeket azelőtt maga ajánlott fel, hanem megírta Báthorynak, azon ismert levelét, amelyben „Isten akaratából” és nem „a sok emberi lázadó akaratából” nevezi magát cárnak és erősen feddi Báthoryt a nagy vérengésért. A levél szokatlanul hosszú volt. A király mosolyogva fogadta. Olvasás közben azonban a mosolynak el kellett tűnnie arcáról, mert azelőtt a cár sohasem írt ilyen büszkén és öntudatosan. Báthoryt szerinte a lázadók tették királlyá és nem Isten akarta. A továbbiakban azt magyarázta a cár, hogy békéről nem beszélhet, mert Báthory nagyravágyó és nincs más célja, csak a keresztény vér ontása. Azzal vádolta Báthoryt, hogy a szultán vazallusa, hogy nem karddal, hanem ravaszással és csellel harcol és foglal el várakat. A végén felhívta Báthoryt, hogy gondoljon Istenre és mondjon le keresztényhez nem illő követeléseiről, mert ellenkező esetben ávszázadokon keresztül fog folyani a keresztény vér az orosz–lengyel háborúban.⁶

¹ Śliwiński, 172 l.

² Heidenstein, 165 l.

³ Heidenstein, 167 l.

⁴ Śliwiński, 174 l.

⁵ Heidenstein, 168.l.

⁶ Heidenstein, 169. L.

Az orosz követek is egészen másképp viselkedtek, mert megkapták az új utasításokat. Az alázatos és féltő hang helyét büszke magatartást tanúsítottak, mintha csak uruk lett volna a győztes fél.

Ezeket látva Báthory parancsot adott hadserege előnyomulására, maga pedig nem maradt adósa a cárnak. Levelében zsarnoknak nevezte, sőt párviadalra hívta a cárt. Azonkívül kigunyolta őt, hogy Augustustól származtatja eredetét ; kigunyolta címét, nem felekedzván meg arról sem, hogy anyja litván szökevény leánya volt. Önkényességgel vádolja a cárt, majd saját hadi tevékenységeit igyekszik megmagyarázni.¹

Báthory István ezen nevezetes levele így hangzik:

„Te örökölt birodalmaddal dicsekszel ; nem irigyellek érte ; nem is szándékom azt megcsorbítani ; de te élőket kínasz és csonkítasz meg. Mi rosszabb ? Korholsz állítólagos hűtlenségéért, te ki hamis szerződéseket készítettél, melyek értelmét család és titkos toldások által elferdítéd, úgy, hogy azok kedved és uralomvágyad szerint legyenek ! Vajdádat árulóknak nevezed, holott ők csak becsületes foglyok, kiket mint hazájuk hű szolgálóit, szabadon kellett bocsátanom. Mi az országokat harcias bátorságunkkal foglaljuk el s nincs szükségünk képzelt árulóra. Hol is tartózkodsz e pillanatban te, az oroszok földjének istene ? miként magadat szerencsétlen rabszolgáktól nevezeteni szereted. Mindeddig nem láttuk ábrázatodat, ép oly kevésé, mint ama szentkeresztlobogót, mellyel annyiszor dicsekedtél. De nem is az ellenséget rémítgeted ezen kereszteddal, hanem a szegény oroszokat ! ha valóban sajnálsz a keresztények vérért ontani, úgy határozd meg az időt és helyet, jelenj meg lóháton és vívj meg velem, ember ember ellen ; Isten az igazságot fogja a győzelemmel megkoronázni !”²

Ez a levél arról tanúskodik, hogy Iván cár viselkedése és gögőssége nagyon felingeelte a királyt.

Valójában azonban a cár nem is gondolt arra, hogy Báthoryval nyílt csatában ütközzék meg. Mert nehéz helyzetben volt a cár, t. i. a svéd tábornok Pontus de la Gardie tovább pusztította Esztlantot, Livóniában pedig litván és lengyel csapatok fejtettek ki élénkebb tevékenységet. Abban reménykedett ugyanis az orosz kényúr, hogy a pápai követ közbelépése megakadályozza azt, hogy a békekötés túlhátrányos legyen rá nézve.

Közben István király, aki a harmadik hadjáratot vezette, hadseregével tovább nyomult előre. Zavołocsében haditanácsot tartott, amelyen elhatározták, hogy Pszkovot magtámadják. Ennekirányában tovább haladt a hadsereg. Még Pszkov előtt Voroniecben Báthory új tisztséget szervezett – az álethoszsiglan tartó hetman-tisztséget és ezt Zamoysskára ruházta, aki kitűnt nemcsak mint diplomata, hanem mint hadvezér is.³

A hadsereg, amelyet a király Pszkov ellen vezetett, kitűnő volt és fölkelte az idegenek csodálatát. Azonban már előre megjegyezhető, hogy téli hadjáratra nem volt felkészülve.

A Pszkovhoz vezető úton feküdt Osztrov vára, amelyet három napi ostrom után elfoglalták. 1581. augusztus 24-én a hadsereg elővédje már Pszkov alá érkezett. Amint a katonák megpillantották ezt a várost, nem győztek eléggé betelni annak a nagyságával. Maga Piotrowski is, a király titkára, a város nagyságát Párizssal vetette egybe.

„Ez a város sokkal nagyobb, mint a mi városunk, – mondja Piotrowski – magas fal veszi körül, temploma oly sok, mint erdőben a fa, és mind kőből épült ... A város szép síkságon fekszik. Nem messze a várostól két folyó: a Velikaja és Cserota folyik egybe... A város másik oldalán a harmadik folyócska, a Pszkovka, a váron keresztül folyik ...”⁴

¹ Heidenstein, 171. L. : „Priusquam Savolocia Rex moveret, tabellarium cum literis ad Moscum mittit ... Regem se tam moleste ferre non natum esse, quam gaudere, quod virtute sua ad pervenerit ... minimeque illi invidere, quod non plurimorum de eo hominum iudicium, aut specfata virtus eius potius, quam mulieris Glinccii Sigismundi quondam regis proditoris filiae uterus, Moscoviae dominum imposuisset... Respondet et aliis de rebus quam copiosissime ... Sub finem epistolae ad singulare certamen cum provocat...”

² Lázár, II, 336.

³ Heidenstein, 172.l.

⁴ Piotrowski, 60.l.

Pszkov vára már az első orosz fejedelmek uralkodása alatt szerepel és pedig, mint védőbástya a németek és litvánok ellen. Oroszország és a balti tartományok közötti egyre fejlettebb kereskedelem folytán Pszkov fokozatosan gyarapodott és gazdagodott. Eleinte Novgorod fejedelméhez tartozott, majd később önálló fejedelemséggé kívánt alakulni, amit végre 1348-ban sikerült is elérnie. Attól kezdve Pszkov maga választotta főtisztviselőit, fejedelmeit pedig rendszerint a moszkvai nagyfejedelemségtől kapta, míg III. Iván, aki először nevezte magát cárnak, nem egyesítette hatalma alatt az összes fejedelemségeket.

Pszkov abban az időben szerfölött megerősített és katonasággal bőven ellátott város volt. A benne lévő hadsereg a lengyel történetíró szerint meghaladta az 50.000 gyalogost és 7.000 lovas-katonát. A lakossággal együtt kerekén 100.000 személy tartózkodott a városban.¹ A város parancsnokai Sujszkij Petrovics Iván és Vaszilij hercegek voltak.

István király felszólította a várost, adja meg magát, mire az ostromlottak azt felelték, hogy öt nap múlva megadják a választ.

Báthory Zamoyskival együtt körüljárta a város falait, kiválasztották a tábor számára alkalmas helyeket és elhelyezték a hadsereget.

Még aznap megkezdtek az ostromhoz szükséges előkészületeket és munkálatokat. Megásták az árkokat, és ezekben nyomultak a város falaihoz. A munka sikeresen haladt előre, eltekintve attól, hogy a vár ágyúit is beleszóltak a küzdelembe. 1581. szeptember 7-én működésbe lépett a magyar és lengyel tüzérség. „A falak – mondja Piotrowski – jobban füstölögtek, mint reméltük volna ...”,² A következő napon mind a két részről újra megszólaltak az ágyúk. Az erős tüzérségi tűz következtében két bástya összeomlott és rövid idő múlva sikerült éttörni a bástyákhoz közeleső falakat. Ekkor a magyar gyalogság³ engedélyt kért a támadásra. Egyre több és több katona jelentkezett a királynál és kérte beosztását azokhoz a csapatokhoz, amelyek részt vesznek a rohamban. Báthory örömmel fogadta ezt, de mielőtt jelt adott volna a támadásra, megparancsolta, hogy kutassák ki az áttörés keletkezte falrészeket, hogy milyen nagyok azok, mi van mögöttük és lehet-e remény a sikeres rohamra. Közben a rohamra készülő katonák felöltötték fehér ingeiket és megírván végrendeleteiket el is búcsúztak egymástól. – „Öröm és szomorúság volt ezt látni” – jegyezte fel egy szemtanú.⁴

István király a Velikaj folyó partján állott. Nem messze tőle az árokban rejtőzködtek a fehér inges katonák. Majd a tüzérség megkezdte az erős tüzet a falrészektől távolabb eső falakra, hogy ezzel elvonja az ostromlottak figyelmét a rohamra kiszemelt helyektől. Közben két csapat, – mindegyikük állhatott néhány száz katonából – elindult a falrések felkutatására. Ezer és ezer ember várta nagy csendben az eredményt. Akkor azonban váralan dolog történt. A szemlére kiküldött katonák alig mentek át a falakat körülvéző sáncokon, mikor a türelmetlen magyarok, nem várva a parancsot, megrohanták a falrészeket. A magyarok után kezdtek rohanni a lengyelek és németek. Alig érték el a falakat, már is a két összedőlt torony helyén feltűntek a zászlók. Erre újabb csapatok rohantak a falakhoz, azonban a rések kis szélessége miatt csak csekélyebb számban lehetett behatolni a városba.

¹ Śliwiński, 180.l.

² Piotrowski, 78.l.

³ A Veress által kiadott királyi számadáskönyvek szerint Pszkov alatt a következő magyar nevek fordulnak elő: Ilosvai, Kocsis János, Posgai Zsigmond, Horváth András, Bakay György, Csányi Gáspár, Dominus Zsuk, Dominus Miksa, Diák Ferenc, Békés Gábor, Báthory Boldizsár, Károlyi István, Wesselényi Ferenc, Sibrik György, Lónay Albert, Lázár István, Kis Demeter, Márkus Gáspár, Baranyai János, Vida Bálint, Gábor György, Gergelylaci István, Bacsi Pál, Kásmiri Bálint, Nagy Péter, Ambrus Pál, Katonajános és Lippay Ferenc. (Ez azonban nem azt jelenti, hogy összesen csak ennyi magyar vett volna részt a harmadik hadjáratban.) (Veress: Fontes rerum hungaricarum III, 10, 129, 131, 132, 139-141, 143, 165, 182. L.)

⁴ Piotrowski, 78.l.

Amint ezeket Sujszki Iván megtudta, újabb csapatokat küldött a falrések védelmére, sőt Tihon püspök kihozatta a templomból a Szemtháromság-ereklyéket és lelkes szavakkal buzdította a lakosságot a város védelmére.¹

A felhívás nem maradt hatás nélkül. Sebtiden nagy tömegek indultak el a katonaság megsegítésére, éktelen lármával támadták meg a városba betörni igyekezőket és heves vérengzés után kiszorították őket a városból. Az oroszok – ahogy ez kiderült – a főfal mögött még sáncokat is ástak, amelyek aztán erősen gátolták az ostromlókat.²

A rend és parancs nélkül megkezdett és csak a katonák harci kedvéért megindított roham egész sikertelenül végződött. Több mint 500 ember maradt a csatatéren, többek közt Székely András és több más magyar. Nagyon sokan megsebesültek.³ E miatt aztán a táborban szomoróság vett erőt a katonákon.

A sikertelen ostrom utáni reggel Báthory haditanácsot tartott. Ezen az ostrom folytatását határozták el. A fődolog a falak aláaknázása volt, Hogy amikor azzal elkészülnek, újabb rohamot intézhessenek a város ellen. De csakhamar kitűny, hogy az ostromlóknak nincs hozzá elég erejük és lőszerük sem.⁴

Az oroszok pedig megkezdtek az összeomlott falak rendbehozását. Ebben egyáltalán nem akadályozta őket a tüzéség, mert Báthory takarékoskodott a puskaporral.⁵ Egészen Riga városába küldött puskaporért, miközben elrendelte a falak aláaknázását.

A táborban mintha nem is éltek volna az emberek ; mindenki kedvetlenül járt-kelt, a sebesültek közül pedig széámosan meghaltak. A lengyelek és a magyarok között nepirenden voltak a civódások.

Igy az egész szeptember eredménytelenül telt el. A falak aláaknázása nagyon lassan haladt előre, mivel a talaj sziklás volta a munkálatokat nagyon megnehezítette.⁶

A táborban az ostrom hosszadalmassága miatt elégedetlenség támadt, amely még fokozott az élelem hiánya és a ki nem fizetett zsold. Bár szigorú rendelkezésekkel igyekeztek gátat vetni a táborban elharapódzó rendelleneségeknek, az ostromlók közöty mégis gyakori volt a zúgolódás és veszekedés.

Csak október második felében hoztak puskaport, amikor is híre kelt, hogy a király új támadást készít elő. Komolyan nekikezdek az ostromhoz szükséges szerek előkészítésének. A tüzéség tüze alatt még egy bástya összeomlott. A magyar gyalogosok a falak közvetlen közelében helyezkedtek el, és azokat szétrobbantani szándékoztak, hogy azután betörve a városba még egyszer megkíséreljék a győzelem kivívását. Hasztalan volt az ostromlottak minden igyekezete, hogy elűzzék őket a falak alól.⁷

Külön kel szólnom a háborúval kapcsolatban a magyar katonák szerepéről, akik igen nagy, azt lehet mondani döntő szerepet játszottak majdnem minden csatában és vitézségükkel sok dicsőséget szereztek István királynak. A pszkovi hadszíntér Európa legészakibb része, ahol valamikor a magyarok harcoltak.

Bármilyen is volt a hadsereg harci kedve, az nem sokáig tartott. Az ostrom lendülete egyre csökkent. Csak a vár áhuúi szóltak, miközben az ostromlott orosz hadsereg időnkinti kirohanásaival nyugtalanította az ostromlókat.

A táborban újra rendetlenség és elégedetlenség kezdte felütni a fejét. Haragudott is a király, de újabb rohamtámadást nem mert megkockáztatni. Hosszú ostrommal akarta megadásra

¹ Heidenstein, 178.I: ...”Interim Joannes Suiscius passim equosauicio volitans, modo minis, modo precibus, tandem ploratu et misericordia: ab altera etiam parte Episcopus urbis sacra et simulacra obtendens, dum in occupandis muris nostri retinentur, fugam pavoremque suorum sistum ...”

² Piotrowski, 80.I.

³ Piotrowski, 81.I.

⁴ Veress, 170.I.

⁵ Piotrowski, 83.I.

⁶ Piotrowski, 86.I.

⁷ Šliwiński, 184.I.

kényszeríteni az oroszokat, de mivel pénze a zsold kifizetésére nem volt, a hadsereg tovább zúgolódott.

Báthory összehívta a kapitányokat, és igyekezett előttük feltárni a helyzetet. Felhívta figyelmüket

Arra a szégyenre és kárra, hogy két évi sikerük eredményét kellene feláldozniok, ha most elvonulnának Pszkov alól, amelynek ereje és élelmiszerkészlete végül is kell, hogy kifogyjon.¹

Azonkívül biztosította a kapitányokat, hogy rövid idő múlva Vilnából meleg ruhákat és téli bundákat kapnak², s egyben megnyugtatta őket, hogy – ámbár jelenleg nincs pénze, – nemsikára kifizeti a zsoldot, s Stefamowski jegyzőt már el is küldte a pénzért.³ A hátralékos zsoldot egyszerre fizeti ki, mert hisz mégis csak az egész Lengyelország felel érte.

Ezenkívül biztatta a katonákat, hogy azokat, akik végig kitartanak mellette és együtt szenvednek vele, a lehető legnagyobb mértékben fogja kitüntetni és megjutalmazni.⁴

Azonban az elégedetlen katonák számára sokkal többet jelentettek a beköszöntött hideg, az élelmiszerek és a téli ruhák hiánya, mint a király szavai. Az elégedetlenség és a zúgolódás napról-napra növekedett.

„Annyira haragszik a király, – írja Piotrowski, – hogy, ha tehetné, levetkőztetné az elégedetleneket, megvesszőztetné és úgy kergetné el a táborból ...”⁵

Még nagyobb zúgolódás támadt akkor, mikor híre terjedt, hogy Báthory Varsóba készül az országgyűlésre. „A király nem fizeti zsoldunkat, Vilnóba megyünk utána!” – kiabálták a katonák.⁶

Novemrer első napjainak egy éjjelén a gyalogság a falaknál lévő sáncokból visszavonult a táborba, hogy védelmet találjon a hideg ellen. Midőn ezt másnap reggel az oroszok észrevették, az egész Pszkov reszketett örömben.

A király elhelyeztette a hadsereget a közellévő falvajban, mert minden áron sikeresen akarta befejezni a háborút. Az elégedetlen katonákat kintartásra biztatta, maga pedig Varsóba készült.

„Maga Isten legyen tanúm, – mondotta – hogy inkább lennék az ellenséggel szemben a legveszélyesebb csatában, mint otthon a mi országgyűlésünkön ...”⁷

Az urak és tisztek megértették Báthoryt, a katonaság azonban tovább méltatlankodott.

Ebben a nem valami fényes helyzetben november 15-én megjelent a táborban a cár követe, és a moszkvai követek számára bebocsátást kért, akik Possevino közvetítésével a békefeltételeket hozták. A hadsereg szelleme annyira leromlott, hogy a követ megjelenését, mint béke előhírnökét, a táborban a legnagyobb örömmel fogadták.⁸

Az alatt az idő alatt az ostromlott Pszkov is válságos napokat élhetett át. November végén az örök elfogtak egy orosz, aki Sujszkij levelével igyekezett a cárhoz.⁹ Šliwiński azt mondja, hogy a levélből keveset lehetett megtudni, de a kinzással kényszerített követ azt vallotta, hogy szóbelileg kellett tudatni a cárral, hogy a várost éhínség fenyegeti ; hogy a lakosság zúgolódik, és így srgős segítségre lenne szükség.¹⁰ Viszont Piotrowski eredeti forrásában semmiféle kinzásról nincs említés.

¹ Piotrowski, 143.l.

² Piotrowski, 151.l. : ...”Similiter, si qui ex sociis non ita se contra hiemem, ut opus erat, muniverunt, curavi Riga et Vilna panni et pellium copiam advehi ...”

³ Piotrowski, 151.l.: ... “Stephanowiscium quoque notarium thesauri nuper Vilnam expedivi, ut de recent curru provideret, quo citius pecunia adferri possit; ego certe omnino spero intra aliquot dies affuturam”

⁴ Piotrowski, 153.l.: ...”Ego vero id in me recipio, iis omnibus, qui mecum pondus et aestus dierum pertulerint et usque ad finem perseveraverint, non solum iis momentaneis praemiis ; sed omnibus, quibus paruerit modis, illorum labors me recompensaturum ostensurumque, nemini me plus debere quam militibus”.

⁵ Piotrowski, 160.l.

⁶ Piotrowski, 175.l.

⁷ Piotrowski, 177.l.

⁸ Šliwiński, 189.l.

⁹ Piotrowski, 191.l.

¹⁰ Šliwiński, 189.l.

Közben a svédek sikeresen harcoltak az oroszok ellen, sőt Pszkov bevételéhez felajánlották segítségüket a lengyeleknek, Báthory azonban félvén a svédek livóniai sikereitől, ajánlatukat nem fogadta el.¹

Részben ettől való félelme, de még inkább az országgyűlésnek adott szava, hogy befejezi a háborúskodást, de meg a pszkovi kudarc is kényszerítették Báthoryt a békekötésre.

November 30-án a béketárgyalásokra kiküldött követek: Zbaraski János, Radziwill Albrecht és Haraburda Mihály Jam Zapolski nevű faluba érkeztek, hogy ott a moszkvai követekkel találkozzanak.

December 1-én a király kíséretével elhagyta a táborn, míg a hadseregénél Zamoyski maradt.

A békekötés

Béke-közvetítőként Possevino Antal jezsuita szerepelt, a pápa követe. Possevino már azelőtt is ismerték és pedig arról, hogy állruhában eljutott Svédországba, és rábeszélte János királyt, hogy térjen vissza a katolikus vallásra.

Possevino még Rómában kezdte tanulmányozni az orosz viszonyokat. Hozzájuthatott minden diplomáciai irathoz. Mielőtt elhagyta volna Rómát, a béke-közvetítésen kívül érdekes utasításokat kapott és pedig: meg kellett alapoznia Velence kereskedelmi kapcsolatait oroszországgal és rábeszélni a cárt az egyházak egyesítésére. Azonkívül rá kellett mutatni a béketulajdonképeni céljára – a török elleni szövetségre. Hogy az egyházak egyesülésére buzdítsa a cárt, meg kellett őt arról győznie, hogy milyen gyalázat az, amikor a cár a töröktől függő pátriárkának engedelmeskedik, és végül rá kellett mutatnia az érdekem mennyei jutalmára.

Ezekkel az utasításokkal indult el Possevino Rómából és útjában felkeresvén Velencét és Rudolf császárt, 1581júniusában a békefeltételeknek megbeszélése céljából eljutott Vilnába, István királyhoz, ahonnan egy hónap mulva tovább ment Moszkvába. Az úton mindenütt ünnepélyesen fogadták őt az oroszok. A cár akkor Sztarycában tartózkodott, és ott is fogadta Possevino, a lehető legnagyobb tiszteletadással.²

A megbeszélések folyamán Iván cár kitűnő diplomatának bizonyult. A vallási kérdéstről keveset beszéltek, csak a velencei kereskedőknek engedték meg, hogy papokat tarthassanak.

Annál többet beszéltek azonban a békéről. A béke a cár céljait szolgálta. Possevino számára pedig az a célhoz (az egyházak egyesüléséhez) vezető kulcs és kiinduló pont volt. Iván számára a béke nagyon sürgős volt, mert akkor Radziwill Kristóf és Kmita Filon csapatai már Sztarycánál pusztítottak.

Possevino hat hetet töltvén a cárnál, szeptemberben visszatért Báthoryhoz. A lengyelek eleinte nem negyon bíztak Possevino, mert attól féltek, hogy az oroszok oldalán lesz, de miután Pszkov bevételéhez kevés reményük maradt, maguk kérték a pápai követet, hogy mielőbb hozza létre közöttük a békét.

Közben a cár egybehívta a bojárok tanácsát, amelyben a következőben állapodtak meg: „Azokat a litván városokat, amelyek a cár kezében vannak, tartsa meg a király, de Velikije Lukit és más városokat, melyeket Báthory szállt meg, adja át a cárnak és kibékülvén István királlyal forduljon a svédek ellen.”³

1581 decemberében megkezdődtek Jam Zapolski (Kiverova Horka) nevű faluban a béketárgyalások. A lengyel érdeket, amint már említettem, Zbaraski, Radziwill és Haraburda képviselték. Orosz részről pedig Jelecki herceg és Alfjerjev voltak jelen. A megbeszélések elég lassan haladtak előre, mert a lengyelek mint győztesek nagy igényeket támasztottak, az oroszok pedig nem szívesen mondtak le azokról a tartományokról, amelyeket előbb elfoglaltak. Azonkívül vita tárgyát képezte az, hogy milyen cím illeti meg a cárt. Az orosz követek szívósan ragaszkodtak a „cár” címhez, míg a lengyelek és Possevino nem akarták ezt elismerni. Possevino szerint a cári

¹ Heidenstein, 168. l. : ...”Sueciae Reo per oratorem suum vehementer Regem ad bellum contra Moscum hortatus, foederis ac societatis contra communem hostem mentionem intuerat...”

² Śliwiński, 194. l.

³ Kalajdovics, 690 l.

címet csak a pápa adhatja. Végül is megegyeztek abban, hogy az oklevélben, amelyet az orosz követek írnak alá, cárnak, a másodikban, amelyet a lengyel követek írnak alá „moszkvai nagyfejedelem és az egész Oroszország urának” nevezik Iván cárt-

A második vitás pont Livónia volt. Az orosz követek azt kívánták felvenni a szerződésbe, hogy Iván cár Livóniát, mint saját örökségét engedi át Lengyelországnak, a lengyelek pedig olyan fogalmazást követeltek, hogy a moszkvai nagyfejedelem átengedi Lengyelországnak azon helyeket, amelyek még megszállása alatt vannak. E miatt aztán olyan heves viták támadtak, hogy Possevino, - az orosz történetírók szerint, - aki a lengyel érdekeket védte, elvesztette önuralmát és az orosz követ, Alfjerjev kezéből kiragadván a szerződést, azt a földre dobta, és így kiáltott fel: „Ti lopni jöttetek ide és nem tárgyalni!”¹

Időközben a Pszkov alatt álló lengyel hadsereg helyzete napról-napra súlyosbodott. A hadsereg minden percben megtagadhatta az engedelmességet. Zamoyski nagyon jól tudta, hogy ebben az esetben az oroszok nagyon keveset, vagy egyáltalán semmit sem engednének. Ezért Zólkiewski Szaniszlót küldte Jam Zapolskiba a követekhez azzal, hogy mielőbb fejezzék be a béke-alkudozást és kossenek békét.² Zbaraski János megkapván ezeket az utasításokat, elmés fogást eszelt ki – az orosz követeket felszólította, hogy közöljék utolsó feltételeiket, mert azt a parancsot kapta a királytól, hogy ideiglenesen szakítsa meg a béke-alkudozásokat.

Ez nagy hatást gyakorolt a moszkvai követekre, és engedtek.

Ily módon 1582. január 15-én megkötötték a 10 évre szóló fegyverszünetet. A fegyverszünet pontjai kisebb eltérésekkel megegyeztek azokkal a feltételekkel, amelyeket már előbb a cári tanács elhatározott. Iván cár lemondott az egész Livóniáról és a polocki tartományokról, Polock városával együtt. Ezenkívül Lengyelország birtokában maradt Wieliz.

Ezen feltételeken kívül Iván kötelezte magát, hogy Esztland ellen nem fog többé háborút viselni- ezen kötelezettség nagy hatással volt a svéd háború befejezésére. Eltekintve a svéd Oriszkov melletti kudarcától, 1583 augusztusában aláírták a három évre szóló békét, melynek értelmében a megszállt területeket a svédek továbbra is megtartották.

A béke megkötése után Possevino Voszkvába ment és ott követelte a pápa felsőbbségének elismerését. A cárt Bizánc sorsával igyekezett megrémíteni és jobb belátásra bírni, de mindez nem volt hatással Ivánra. Ő nem volt hajlandó egyházi dolgokról tárgyalni, mert mint mondotta: „Az én hivatásom a világi ügyeket intézni és nem az egyháziakat”.³ Bármilyen ügyes is volt Possevino, Ivánnal nem tudott semmiféle komolyabb eredményt elérni. A cár csupán azt ígérte meg neki, hogy rendes követet küld Rómába, és hogy a viszony közte és Róma közt nem szenved változást.

A béke feltételei Oroszországra nézve nagy megalázást jelentettek. Iván a Balti-tenger fölötti uralmáról mondott le. Ezen sikertelenségek okai Oroszország belső zavaraiiban keresendők. A Balti-tengeren lengyelország lett a legerősebb hatalom. Ebben az időben élesedett ki a Lengyel- és Svédország közötti ellentét. Ez utóbbi ugyanis elfoglalta Esztlandot és Narvát.

Báthory az Ivánnal való békekötés után azt követelte, hogy a svédek az elfoglalt területeket, különösen Esztlandot, adják át Lengyelországnak, amit a svédek természetesen megtagadtak. Már-már küszöbön állott az új háború. A lengyel nemesség azonban nem volt hajlandó a háborút tovább folytatni, és így az 1582. évi országgyűlés, amelyen Zamoyski a Svédország elleni háborút indítványozta, határozat nélkül oszlott szét.

Ez a feszültség később lengyelország legyőzésével végződött. A Balti-tengeren svéd uralom szilárdult meg. Ennek az oka abban keresendő, hogy Lengyel- és Oroszország között Livónia birtokáért folyó háború hosszú ideig elhúzódott, ami mind a két államot egyformán meggyengítette. Az egész XVI. és XVII. század folyamán Lengyel- és Oroszországegyaránt sokat szenvedtek a krími tatárok és törökök betöréseitől. A Lengyel- és Oroszország közötti rossz viszony folytán e két fél nem tudott kellő erővel fellépni azok ellen, akik ugyanakkor mind a kettőjüknek ugyanolyan veszedelmes ellenségei voltak.

¹ Śliwiński, 200. l.

² Śliwiński, 190.

³ Kalajdovics, 690. l.

Az egészet összefoglalva a helyzet a következő volt: Lengyelország Livóniát és a polocki tartományt, Svédország Esztlandot és Narvát, Dánia Ósel szigetét és némi szárazföldi területet kapott, Oroszországot pedig hosszú időre kizárták a Balti-tenger feletti hegemoniából.

Oroszország csak Nagy Péter uralkodása alatt vesz részt a Balti-tenger hegemoniájáért vívott harcban és akkor győzött is.

Bár István király nem fejezte be a háborút úgy, ahogy szándékozott, küzdelmét mégis oly siker koronázta, amilyenről a harcra szálló nemzet nem is álmodott. Bátran nevezhette tehát az 1582. évi országgyűlést megelőző ülésekre kiadott utasításaiban, hogy „a háború a nemzet nagy becsületére és dicsőségére és az állam nagy hasznára fejeződött be”.¹

Báthory elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a lengyel történelemben azáltal, hogy visszaszorította Rettenetes Ivánt a Balti-tengerről, mert ezzel Lengyelország független létét két évszázadra biztosította.

Báthory győzelmes hadjáratai nélkül Lengyelország felosztása jóval előbb következett volna be.

Báthory e nagyvonalú külpolitikája és óriási haditervei közepette sem feledkezett meg egy percre sem hazájáról, – Magyarországról. Állandóan az a gondolat foglalkoztatta, hogy lehetne a törököt Európából kiűzni. Elgondolása az volt, hogy a török elleni hadjáratok kiinduló pontja Magyarország lengyen, ezért egyidőben a magyar koronát meg is akarta magának szerezni, de azután az a terv érlelődött meg benne, hogy Zsigmondot, Kristóf bátyja fiát, Magyarország királyává, Zamoyskit pedig Erdély fejedelmévé teszi és így hatalmas magyar-lengyel államszövetséget alkot a török és német ellen.²

Ezokról a tervekről csak az oroszokkal való békekötése után mondott le. A török veszedelmet úgy vélte elháríthatónak, hogy elfoglalván Oroszországot, az orosz hadsereg segítségével győzi le a törököket. Ezzel a tervével az új pápa, V. Sziksztus, is egyetértett, és 20.000 aranyat küldött neki abból a célból, hogy a lengyel nemesség is kövesse példáját és támogassa Báthoryt.

Azonban mindezek a tervek romba dőltek Báthory halálával 1586 december 12-én.

Uralmát Lengyelország aranykorának nevezik. Méltán sirathatta a lengyel nép tíz évi rövid uralkodása után váratlanul jött korai halálát. Koporsóját máig is a Szentírás e jellegzetes szavai díszítik: „Cecidit corona capitis nostri, vae nobis, quia peccavimus!”³

Források és fontosabb irodalom

Archiwum Jana Zamoyskiego. Vol. I–III. (1553–1584) Warszawa, 1904–1913.

Bolognetti Alberti nuntii Apostolici in Polonia epistolae et acta. Pars I. 1581–1582. (Monumenta Poloniae Vaticana. Tomus V.) Cracoviae, 1923–1933.

Boratyński Ludwik: Stefan Batory i plan ligi przeciw Turkom (1576–1584) w Krakowie, 1903.

Caligari I. A nuntii Apostolici in Polonia epistolae et acta. (1578–1581) Cracoviae, 1515. (Monumenta Poloniae Vaticana. Tomus IV.)

Debicki Z.: Stefan Batory. Kurjer Warszawski. 1922 (II. 24.).

Дневникъ послѣдняго похода Стефана Баторія на Россію. (1581–1582). (Báthory István Oroszország elleni utolsó hadjáratának naplója.) Петербургъ, 1867.

Erdős László: Báthory István életrajza. Budapest, 1933.

– // – Etienne Báthory roi de Pologne prince de Transylvanie. Cracovie, 1935.

Frankói vilmos: Possevino, egy jezsuita-diplomata hazánkban. Budapest, 1902.

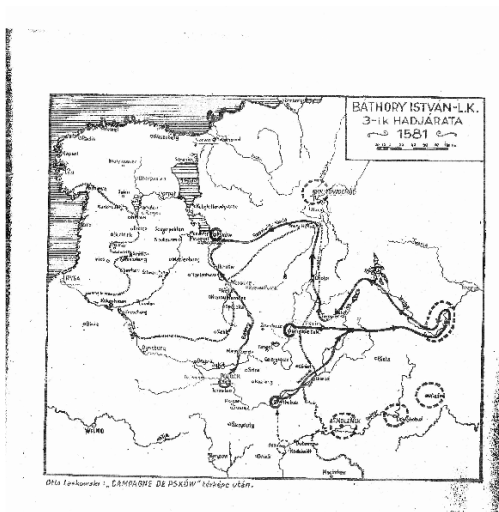
Górski Konstantyn: Pierwsza (druga I trzecia) wojna Rzeczypospolitej z Wielkiem Ksiestwem Moskiewskiem za Batorego. Biblioteka Warszawska, 1892.

¹ Śliwiński, 205. l.

² Erdős, 41. l

³ Erdős, 41. l

- Heidenstein** Reinhold: de bello Moscovitico, quod Stephanus rex Poloniae gessit. Commentariorum libri VI. Basileae, 1588.
 -- // -- Rerum Polonicarum ab excess Sigismundi Augusti libri XII. Francofurti ad Moenum, 1672.
- (**Giulanus** Paulus): Commentarius rerum, a Stepheno rege, adversus magnum Moschorum ducem gestarum. Anno 1580. Claudiopoli, 1581.
- Janicki** J.: Akta historyczne do panowania Stefana Batorego króla polskiego, od 1578 do 1579. Warszawa, 1881.
- Калайдовичъ**: Энциклопедический словарь. (Enciklopédiai szótár) Петербургъ, 1894
- Н.М. Карамзинъ**: История Государства Россійскаго. (Az Orosz-birodalom története, III. kötet). Петербургъ, 1843.
- В. Ключевскій**: Курсъ русской истории. (Oroszország története II.) Москва, 1916.
 Dr. Kazimierz **Niedzielski**: Batory i car Iwan w zapasach o Inflanty (Bátory és Iván cár küzdelme Livóniáért) Warszawa, 1916.
 Dr. **Lázár** Gyula: Az orosz birodalom története. II kötet. Temesvár, 1890.
- Milerowe** Pamiętniki do panowania Stefana Batorego Króla Polskiego. Poznan, 1840.
- Natanson-Leski** Jan: Epoka Stefana Batorego w dziejach granicy wschodniej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1930.
- Pierling** Paul S. J.: Un nonce du Pape en Moscovie. Paris, 1884.
 -- // -- Le Saint-Siege, la Pologne et Moscou (1582–1587) Paris. 1885.
 -- // -- Bathory et Possevino. Documents. Paris. 1887.
 -- // -- Papes et Tsars. Paris. 1890.
 -- // -- La Russie et le Saint-Siege. Tom. I–III. Paris. 1896–1901.
- Piotrowski** Jan: Dziennik wyprawy Stefana Batorego pod Psków. Kraków, 1894.
- С.Ф. Платонов**: Учебник русской истории. I. (Az orosz történelem tankönyve.) Прага, 1924.
- Polkowski** X. Ignacy: Acta Stephani regis. (1576–1586) Cracoviae, 1887.
- Possevino** Antonius S.J.: Commentarii di Moscovia et della Pace seguita fra lei ed il Regno di polonia. Mantova, 1596.
 -- // -- Missio Moscovitica. Curante Paulo Pierling S.J. Parisiis, 1882.
- Śliwiński** Artur: Stefan Batory. Warszawa, 1922.
- Е. Шмурло**: История России (Oroszország története) (862–1917). Мюнхень, 1922
- Dr. **Szádeczky** Lajos: Báthory István lengyel királyá választása. Budapest, 1887.
 -- // -- Báthory István hadjáratai az oroszok ellen. Hadt. Közl. 1888.
 -- // -- Báthory István lengyel király magyar katonái az 1580.-i orosz háborúban. Hadt. Közl. 1931.
- Dr. **Veress** Endre: Báthory István király. Budapest, 1937.
 -- // -- Fontes Rerum Hungaricarum III. Rationes Curiae Stephani Bathory regis Poloniae. Budapest, 1918.
 -- // -- Báthory István király magyar hadserege. (Lengyelországi adalékok hazánk és főleg Erdély XVI-XVIII. századi történetéhez) Budapest, 1896.
- Theodore **Wierzbowski**: Lauro Vincent, nonce en Pologne et ses dépeches (1574–1578) Warsovie, 1887.
- Zakrzewski** Wincenty: Stefan Batory. Krakow, 1887.

Карта третьего похода польского короля Стефана Баторія проти Московіі
Джерело: Ihnát András: Báthory István orosz háború. Ungvár: Kárpátaljai Tudományos Társaság nyomdája, 1942. 25.old.

Правила оформлення наукових статей

«Українська гунгаристика» – щорічне наукове періодичне видання, яке вміщує наукові розвідки, пов'язані з угорською тематикою.

У журналі плануються дві рубрики:

- Історичні дослідження
- Джерелознавство та історіографія

Номер виходить один раз на рік.

Приймаються роботи докторів, кандидатів наук, аспірантів та магістрантів (за наявності рекомендації наукового керівника). Відповідальність за зміст статті несе автор.

- Стаття повинна бути оригінальною (раніше не публікованою) і присвячена угорській тематичі.
- Мова рукопису – українська, угорська, англійська.
- Рукопис подається в електронному та паперовому варіантах, які повинні бути ідентичними.
- Параметри сторінки: формат А; поля – 3 см з усіх боків, верхній Сторінки без нумерації.
- Основний текст виконується в редакторі Word, шрифт Time New Roman, розмір 12 пунктів, без переносів. Міжрядковий інтервал одинарний.
- Допускається виділення символів тексту (напівжирним шрифтом, курсивом, підкресленням). Назву статті набирати малими літерами. Використовувати прямі лапки. При наборі тексту потрібно розрізняти символи дефісу та тире (- , –).
- Матеріали розташовуються у такій послідовності:

Індекс УДК(у лівому куті)

Ім'я та прізвище автора / авторів (у правому куті)

Місце роботи

Назва статті (напівжирний шрифт, малі літери, окремий абзац без відступів першого рядка з вирівнюванням по центру)

Анотація до статті (5 рядків) мовою статті (курсив, вирівнювання по центру)

Ключові слова мовою статті.

Текст статті

Список використаних джерел та літератури

Анотація угорською, англійською або українською мовою та ключові слова (залежно від того яка мова статті).

Відомості про автора: ім'я, прізвище, наукову ступінь, місце роботи, посаду, контактний телефон та електронну адресу.

Список використаних джерел та літератури подається в алфавітному порядку. У тексті посилання ставляться у круглих дужках із позначенням прізвища автора, року видання праці, сторінки на яку робиться поклик).

Обсяг статті – до 20 сторінок формату А4.

Термін подачі матеріалів – кінець грудня 2023 р.

Статті надсилати на електронну адресу oksana.ferkov@uzhnu.edu.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Українська гунгаристика
Випуск 2

Друкується в авторській редакції

За зміст статей, підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей повну відповідальність несуть автори.

Українська гунгаристика. Наукове періодичне видання. Вип.2. Ужгород, 2022. 118 с.

У збінику розглядаються актуальні питання угорської історії та історіографії від Середньовіччя і до XX століття, та окремі аспекти минулого Закарпаття часів його перебування у складі Угорщини. Авторами публікацій є провідні вітчизняні фахівці у галузі гунгаристики. Видання розраховане на науковців, студентів, учнів та усіх хто цікавиться історією.

РЕДАКЦІЯ Української гунгаристики

Ужгородський національний університет

Факультет історії та міжнародних відносин

Центр досліджень угорської історії та українсько-угорських відносин

Пл. Народна 3, каб.12.

88000 Ужгород, Україна

ISBN 978-617-8127-14-5

Формат 60*84/16. Папір офс. Гарнітура
Times New Roman. Друк циф.
Ум.друк.арк. 6,97. Обл.-вид.арк. 9,4
Наклад 100 прим.

Видавництво "ФОП Сабов А.М."
м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК
№ 4855 від 25.02.2015 р.
Друк: ФОП Сабов А.М., тел. 099-315-00-93